

କାରୁଣ୍ୟ

ଅମର ବଲ୍ଲଭ ଦେ

କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍‌ସୋସାଇଟି

ବୀରସୁଜା

ଲେଖକ

ଏ ଅମରେନ୍ଦ୍ର ବଲ୍ଲଭ ଦେ, ଏମ, ଏ; ବି, ଏଲ

ଦ୍ଵିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ

୧୯୪୫

ପ୍ରକାଶକ

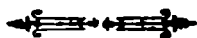
ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର, ପ୍ରୋପ୍ରାଇଟର୍,

‘କଟକ’ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର,

ବାଲୁବଜାର କଟକ—୨

ମୂଲ୍ୟ ଦୁଇଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର

ସରମସ୍ତକନୀୟା ପରମାରାଧ୍ୟା

ମାତୃ ଦେବୀଙ୍କ

ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର

ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ହେଲା ।

ଅଠଗଡ଼
ଭା ୯ । ୮ । ୧୯୭୯

}

ଅମର

ସୂଚୀ

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ଦେବାନୁଭବ ବାର	୧
୨ । ଧର୍ମେପଦେଷ୍ଟା ବାର	୨୦
୩ । କବିବାର	୪୭
୪ । ଧର୍ମଯାତକ ବାର	୭୫
୫ । ସାହିତ୍ୟକ ବାର	୧୦୫
୬ । ସଜବାର	୧୩୭

ଭୂମିକା

ମୁଁ ଏମ୍. ଏ କ୍ଲାସରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସମୟରେ ମୋର ଶୁଦ୍ଧିତ ଶୁଭ୍ର ରେବନ୍ସା କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ଏମ୍. ଏ ମହୋଦୟ ବାରମ୍ବାର ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ମୋତେ ଉତ୍ସାହ କରନ୍ତି । କାରଲ୍‌ଲଙ୍କର ଭ୍ରଷ୍ଟା ଅତି କଠିନ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁବାଦ ଅଭିଶପ୍ତ କଠିନ ବୋଧ ହେଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ବସିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସେ ମହାଶୟଙ୍କ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣାରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇ କାରଲ୍‌ଲଙ୍କର ଭ୍ରଷ୍ଟର ଅବଲମ୍ବନରେ ଏହା ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି । ଏମ୍. ଏ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଏହା ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହୁକ ଭାବରେ ‘ମୁକୁର’ ର କେତେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଇନୋଟି ପ୍ରବଳ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ନାନାଦି ଅସୁବିଧାବଶତଃ ତାହା ଆଜି ପୁରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ସେଥି ନମିତ୍ତ ମୁଁ ଅଭିଶପ୍ତ ଦୁଃଖିତ ।

ମୋର ଏହି ଲେଖାରେ ମୌଳିକତା କିଛି ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମୌଳିକ ପ୍ରବଳ ଲେଖିବା ସହଜ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଭ୍ରଷ୍ଟାରୁ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କର ଭାବକୁ ଅସୁଗ୍ରୀ ରଖି ନିଜ ଭ୍ରଷ୍ଟାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଯଦି ରାଶିପ୍ରାଣ କାରଲ୍‌ଲଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଭାବକୁ ମୁଁ କହିତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଶ୍ରମ ସାଥୀକ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ମନେ କରିବି । ଏ ବିଷୟ ବିଚାର କରିବାର ଭାର ମୋର ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କ ଉପରେ । ଯଦି କୌଣସି ଶୁଚି ରହିଥାଏ ତେବେ ସେମାନେ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଶ୍ରମା କରିବେ ।

ପରିଶେଷରେ ବଳବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ମୋର ପୂଜନୀୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ
 ଆର୍ତ୍ତବାରୁକ ଉଦ୍‌ବାହ ଓ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟତୀରେକେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଲିଖିତ କିମ୍ବା
 ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା, ସେ ମୋହଦୟ ତାଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ
 ସମୟ ନଷ୍ଟ କରି ଓ ଅନେକ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର ପୂର୍ବକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଠ କରି
 ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମୋର ସଂଶୋଧନ ଉଚ୍ୟାଦି କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ
 ନକଟରେ ମୁଁ ଚିରଋଣୀ ଓ କୃତଜ୍ଞ । ଆଦୃଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରେସରେ
 ଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନ ଉଚ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ
 ଚିତ୍ତରେ କରିଥିବାରୁ ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଓ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ
 କରୁଅଛି ।

ଅଂଗତ
 ତା ୧ । ୮ । ୧୯୨୯ ମସିହା } ଶ୍ରୀ ଅମରେନ୍ଦ୍ର ବକ୍ସିଭ ଦେ

ବୀରପୁଜା

ପ୍ରଥମ ପ୍ରସଙ୍ଗ

“ଦେବାନୁଭବବାଘ”

ମହାପୁରୁଷମାନେ କିପରି ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅବତୃତ, କିରୂପେ ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଇତିହାସ ଗଠିତ, ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ କିମୂଳ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ସେମାନେ କିରୂପେ ସମାଦୃତ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ବୀରପୁଜା, ତାହା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନ୍ତର୍ଭାବ୍ୟ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ପ୍ରସଙ୍ଗ, ତେଣୁ ଏ ବିଷୟର ସୁଝାନୁସୂଝ ବିଚାର ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ମହାପୁରୁଷମାନେହିଁ ଜଗତର ଇତିହାସ ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି । ଇତିହାସ-କେବଳ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ଅଛି । ଜଗତର ଯେତେ ମହତ୍ କିମ୍ବା ଅତ୍ୟୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ସଫାଦତ ହୋଇଅଛି, ସେ ସବୁ ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ-ଗୁଳନାର ଫଳ—ସେମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାର ବାହ୍ୟ ପ୍ରତିରୂପ—ବହୁଃପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ସେମାନଙ୍କର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀକ ଭାବର ବହୁଃପ୍ରକାଶଦ୍ୱାରା ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ନେତା, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ଜଗତ-ଇତିହାସର ପ୍ରାଣ ବୋଇଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଦେବ ନାହିଁ ।

ମହତ୍‌ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଉପକାର ଅଛି । ସେମାନେ ଇଷ୍ଟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ଆସିଲେ ହୃଦୟରେ ଦବ୍ୟ ଆନନ୍ଦ, ପ୍ରାଣରେ ବିମଳ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ସେମାନେ ଜୀବନ୍ତ ଆଲୋକର ଉତ୍ସ

ହୁଲ୍ଲ । ସେମାନଙ୍କ ଆଲୋକରେ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଆଲୋକିତ ହୁଏ, ସମସ୍ତ ଅଜ୍ଞାନତମଃ ଦୃଶ୍ୟହୃତ ହୁଏ । ସେମାନେ କୃତ୍ରିମ ପ୍ରାପ ପନ୍ଥନ୍ତି; ପଛକୁ ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅକୃତ୍ରିମ ଜ୍ୟୋତିଷ ହୁଲ୍ଲ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭାରେ ଉଦ୍ଭାସିତ । ସେମାନଙ୍କ ଦାସ୍ତ, ପ୍ରଭା, ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଉଦାରତା ମାନବକୁ ମେତ୍ସ୍ବତ କରାଏ ଏବଂ ତାହାର ଆସାର ବନ୍ଧନକୁ ଛୁଲ୍ଲ କରେ ।

ସେହୁଦେହ ଭଲ ଭଲ ଦେଶର ଭଲ ଭଲ ପୁରାଣ, ଇତିହାସରୁ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ମହାପୁରୁଷ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଶିଧାନ କରି ଦେଖିଲେ ଜଗତର ଇତିହାସ ସହୃଦ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ।

ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ତଥ୍ୟ—କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ବିଶେଷର ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ଜାତିର ତଥା ଜଗତର । ଧର୍ମ ଜଗତର ମେରୁଦଣ୍ଡ-ପ୍ରାଣ । ଧର୍ମ-ଏହା କୌଣସି ବାଣିଷ୍ଠ ଧର୍ମବାଦଙ୍କର ସମାଦୃତ ମତ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବାହ୍ୟାତ୍ମକର କର, ଚର୍କ, ବିଚର୍କ, ବାକ୍ବିତଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମତ ସମର୍ଥନ କରେ, ପୁଣି କୌଣସି ମତ ଝଣ୍ଡନ କରେ, କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ—ମହାନ ଅନୁଭୂତି—ହୃଦୟର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ—ପଟ୍ଟେରାଗତ ବିଶ୍ୱାସ—ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ—ବିଶ୍ୱସ୍ତାର ସହୃଦ ସମ୍ବନ୍ଧ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ପରଲୋକରେ ବିଶ୍ୱାସ—ଅଦୃଷ୍ଟ ଜଗତ ସହୃଦ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିବା, କେଉଁ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜାତିର କି କି ଧର୍ମ ଥିଲା । ତାହା କ'ଣ ପୌରୁଷିକତା—ବହୁଦେବବାଜିତା—ଜୀବନର ବୈବିଧ୍ୟମୟ ରହସ୍ୟର ବିଷୟସୂକ୍ଷ୍ମାତ୍ମକ ତଥା ଭୌତିକ ଶକ୍ତିମୟ ବିକାଶ ବା ନିତ୍ୟସନାତନ ଓ ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୁରୁଷବିଶ୍ୱାସୀ ଅନନ୍ତ-କାଳହସ୍ତୀ ପୌରୁଷିକତାବ୍ୟୁତ୍ପାଦି, ଶୁଦ୍ଧ, ନିର୍ମଳ ପବିତ୍ର ଏକେଶ୍ୱରବାଦ କିମ୍ବା ପରକାଳସ୍ଥାନ ନାସ୍ତିକତା—ନିରାଶ୍ୱରବାଦ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ

ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସର ସାର ପାଇପାରିବୁ । ସେହିଭାବ
 ସ୍ୱରୂପମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ଚିନ୍ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲାପରି ହେବୁ, ସେମାନଙ୍କ
 ହୃଦୟର ଅନୁରୂପତା ଉକ୍ତ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ଏବଂ ସେହି ଅନୁରୂପ--ଅବ୍ୟକ୍ତ
 ଅଦୃଶ୍ୟ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରେରଣା--ବାସ୍ତବ ଜଗତର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ
 ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଅଛି । ଧର୍ମ ସେମାନଙ୍କ ମହାନ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ।
 ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ୱାଶ୍ରେନେଇଆର ପୁରୁଷ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଐଶିଶକ୍ତି--
 ବଶିଷ୍ଠ ଓ ଶୂନଙ୍କ ବିଷୟ ପଢ଼ିଲାଲେଜନା କରିବୁ ।

ଅଧୁନା ଏ ନବଯୁଗରେ ଅସତ୍ୟ, ଅବାସ୍ତବ, ଅପ୍ରଭବ, ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ,
 ଶତ୍ରୁମ ପ୍ରମାଦ-ପ୍ରଚାରଣାପୁର୍ଣ୍ଣ, ମୋହୋତ୍ପାଦକ ପୌତ୍ତଳିକତା
 ଲଳାଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତ ପାଏ ନାହିଁ; ଭବିଷ୍ୟେ ଲଳାରେ, ଗୁଣାରେ
 ମସ୍ତକ ଅବନତ ହୋଇପାଏ, ବିକଟ ଦ୍ୱାଷ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରାଏ ଏବଂ
 ଅପାର ବିଷୟରେ ହୃଦୟ ଅଭିଭୂତ ହୁଏ । ସେ ଯୁଗରେ କପରି ମେଧାବୀ
 କୃତ୍ତିମାନ ଲୋକେ ଏପରି ମନୁଷ୍ୟ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରଭୃତି
 ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ଭବିଷ୍ୟେ ଦ୍ୱାଷ୍ୟ ସମ୍ବରଣ ନ କରି ରହି ହୁଏ ନାହିଁ;
 କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଅଜ୍ଞାନତାମିଶ୍ରଣ ଯୁଗରେ ଅବିଦ୍ୟାଗ୍ରସ୍ତ ଓ ପୌତ୍ତଳିକ
 ଆଇ ପୁରା ସେମାନେ ସେହି ସତ୍ୟ ଶିବ ପୁନ୍ଦରଙ୍କର ଅନୁରୂପ ପାଇଥିଲେ
 ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ ହୁଏ ।

କେତେକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତା ଅଥବା ସାକାଶ-
 ପାସନା ଧର୍ମକୁ କୃତ୍ତିମ କପଟ ଏବଂ ପ୍ରଚାରଣାପୁର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହନ୍ତି ।
 କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଦେଖିଲେ ତାହା ନୁହେଁ; କାରଣ କୌଣସି ଧର୍ମ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନୁହେଁ । ଅନେକ ଦୋଷ ସତ୍ତ୍ୱେ ତହିଁରେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ
 ନିହିତ ନଗେତ୍ ଲୋକେ ତାହା କେବେବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥାନ୍ତି ।
 ମନୁଷ୍ୟ ସବୁ ଦେଶରେ ସବୁ ଯୁଗରେ ମିଥ୍ୟାର ପରମଶତ୍ରୁ । ତାଙ୍କ
 ଦେଶୀୟ ଲମ୍ବା ଧର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ସତ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ
 ହୁଏ । ଟର୍ନରଙ୍କ (Turner) ଲିଖିତ ବିବରଣରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ

ଦେଖିବାକୁ ପାଇଁ ଯେ, ତଦେଶୀୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅବତାର ବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଜଣେ ମହା-ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁଗରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି । ଜୀବନ୍ତର ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ପୂଜ୍ୟ ବରେଣ୍ୟ ଏବଂ ନେତା ସ୍ୱରୂପ । ସେମାନେ ଅବତାର ନିଦେଶ କରବାର ଅନେକ ପ୍ରଣାଳୀ ଆବିଷ୍କାର କରିଅଛନ୍ତି । ତାହା ସାଧାରଣ ମତରେ ରାମାୟନ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ରର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଏବଂ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଭାବଠାରୁ ସେ ଭାବ କୌଣସି ଅଂଶରେ ନିକୁଞ୍ଚ ନୁହେଁ ।

ଧର୍ମର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ କୃତ୍ରିମତା କିମ୍ବା କପଟତା ନ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ପତନ ସମୟରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଆବର୍ଜନା ପ୍ରବେଶ କରି ପବିତ୍ର ଏବଂ ସତ୍ୟଧର୍ମକୁ କଳୁଷିତ କରି ଦିଏ । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଧର୍ମରୁ କପଟତା, ଭଣ୍ଡତା ପ୍ରଭୃତି ବାଦ ଦେଇ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଏକ ମତ ଅନୁସାରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ରୂପକ ମାତ୍ର; କବିର ମାନସିକ କଲ୍ପନାପ୍ରସୂତ । କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ, କାରଣ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଲୋକେ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଦାନ କରୁଥିଲେ । କବିର କଲ୍ପନାରେ ମୋହିତ ହୋଇ କେବେ କଣ କେହି ସ୍ୱ-ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିପାରେ ଏବଂ କବିର କାଳିନକ ସୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି କେହି କଣ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରିପାରେ ? ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ତହିଁରେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସତ୍ୟ ନିହିତ । ଏହି ରୂପକଅର୍ଥ ଧର୍ମର ପତନାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରବେଶଲାଭ କରି ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ୱାସ, ତତ୍ପରେ ରୂପକ ଓ ଦୃଢ଼ାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗ୍ରାସିତ ହେବାର ଅନେକ ଦିନପରେ ରୂପକ ପ୍ରଗୁର Pilgrims Progress (ଧାର୍ମିକର ସ୍ୱର୍ଗଯାତ୍ରା) ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହି ମତ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ପରିପକ୍ୱମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ବାଳକ-ସୁଲଭ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସଯୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ ହଠାତ୍ କୌଣସି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କଳ୍ପନାଗତ ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦରେ ଅଭିଭୂତ ହୁଏ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମସ୍ତିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ରକ୍ତରେ ଅବନତ ହୋଇ ଯାଏ । ସେ ସେହି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ପଦାର୍ଥର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ପୌତ୍ତଳିକତା—ଉତ୍ପତ୍ତିର ଉପକ୍ରମ । ଏହି ପ୍ରଥମ ମହାଭାବରୁ ଏହି ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିର ଗୁରୁ ଛଟାରେ ବିନୋଦିତ ହୋଇ ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତିର ନାମ ନ ଥିଲା, ମନୁଷ୍ୟକୁ ସବୁ ନୂତନ ଅବନବ ରୂପେ ପ୍ରଗଟ ହେଉଥିଲା ।

ଗୁରୁ-ସୁସ୍ଥାଭାବିତ ଶ୍ୟାମଳ ଦୁର୍ବାଦଳ-ଶୋଭିତ ପୃଥିବୀ, ବିଶାଳ ମନ୍ଥାରୁଦ୍ଧ, ନରସ୍ପର୍ଶୀ ପର୍ବତ, ପ୍ରଗନ୍ଥ ନଦନଦୀ, ଘୋର-ପ୍ରଳୟ-ଶକ୍ତି ନିକାଶୀ ସାଗର, ଦଗଳବିସ୍ତାରିତ ଅନନ୍ତମାଳା ନାଶ, ମନ୍ଦମଧୁରସମୀରଣ, ନୟନାଭିରାମ ମାଳବାରଦମାଳା ପ୍ରଭୃତିର ଅନ୍ତରାଳରେ କି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳ ରହି ଅଛି, ତାହା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ଅଗୋଚର । ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନିର୍ବାକ, ନିଷ୍ପନ୍ନ ଓ ନରୁଦ୍ଧ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ ଓ ପ୍ରୟାସ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ନାମକରଣ କରିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ରହସ୍ୟଜାଲର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶ ଭେଦ କରି ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ପାର ନାହିଁ । ଅଦୃଷ୍ଟ-ଜଗତର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ନାହିଁ । ଏହି ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ ବିଜ୍ଞାନାଲୋକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆତ୍ମ-ମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏକ ଆତ୍ମାର ବିଷୟ, ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଏବଂ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ କାପାର ରୂପେ ପ୍ରତିଭାବିତ ।

ଏହି ଚର ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଅନନ୍ତକାଳ ଓ ଦଗଳ ବିସ୍ତାରିତ ଜଗତକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ସମସ୍ତ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସେହି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଏବଂ ସେହି ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନଗୁଡ଼ ତରୁ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁରେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଯିଶୀ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି

ଲୋକମାନେ ତାହାକୁ ଇଶ୍ଵର ରୂପେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ;—ଭୟ ବକ୍ତି-
ବର୍ମିଶ୍ଵର ବାକ୍ୟରେ ନ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନୀରବରେ ଭୂପଣୀଭବ ସହଚ-
ଆଶୟନା କରୁଥିଲେ ।

ଅଧୁନକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ କବି ଓ ଧର୍ମୋପଦେଶକଙ୍କ ସମୟରେ ଏହି
ବିଶ୍ଵସ୍ତର ରମ୍ୟମୟ ରୂପେ ବିରାଜମାନ । କବି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅଭିଭୂତ-
ହୃଦୟ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଦିବ୍ୟଭାବିତ୍ରୀ ବୋଲି କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ
ସୁରକାଳରେ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି ଜଗତର ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ଏବଂ
ବିଷ୍ଣୁଭିତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି କଲ୍ପନାତ୍ମକ ବିଷ୍ଣୁ—ଭଗବତ୍
ଉପାସନା ଏବଂ ଭଗବତ୍ ଉପାସନାହିଁ କଲ୍ପନାତ୍ମକ ବିଷ୍ଣୁ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୂଶାସ୍ତ୍ର ଯଦି ଭଗବତ୍ ମହିମା ପ୍ରକାଶ କରେ, ତେବେ
ମନୁଷ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁକାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ବିଷ୍ଣୁକର, ଅସ୍ପର୍ଶକର ବିଷୟ ମଧ୍ୟରେ
ଅତିଅସ୍ପର୍ଶକର, ଅଜ୍ଞେୟ ଚିତ୍ତରହସ୍ୟ । ଏହି ରୂପରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପାସନାର
ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ବାରପୂଜାହିଁ ପୌତ୍ଵଲକ୍ଷଣର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଏବଂ ପ୍ରାଣ । ବିମଳ
ଅନ୍ତରରେ, ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରାଣରେ, ନିଷପଟ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମେ ବାରପୂଜାର
ଉପକ୍ରମ । ବାରପୂଜା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପୂଜା - ମହତ୍ତ୍ଵର ପୂଜା—ପ୍ରତିଭାର
ପୂଜା, ଐଶ୍ଵରୀ ଶକ୍ତିରେ ଅନୁପମ ଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ । ନିଜଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ
ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ଵ ପୂଜା ସର୍ବ ଦେଶରେ ସର୍ବ ଧର୍ମରେ ଅଛି —
କେବଳ ପୌତ୍ଵଲକ୍ଷଣରେ ନୁହେଁ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ଵାଭାବିକ ।
ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟ ସ୍ତର ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିରେ ଅବନତ ହୁଏ ।

ଧର୍ମରେ ଯେପରି, ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଲୋକଙ୍କର
ଭକ୍ତି ଯେପରି ଆତ୍ମୀୟ, ଗୁରୁ, ଯାଜକ, ଧର୍ମ ପ୍ରଗୁରକ ରୂପୀ ବାରମାନଙ୍କ
ପୂଜାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସମାଜନେତା
ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ କ ନେତା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ପ୍ରତି ଲୋକେ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥାନ୍ତି ।
ଉଭୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଏକ । ବାରମାନଙ୍କ ଅଭାବରେ ସମାଜ
ଧ୍ଵଂସ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଶଠ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, କୃତ୍ରିମ ନେତାଙ୍କର ଅଧିକାର
ସ୍ଵାଭାବିକ ଛାନ୍ଦେ ।

ଅଜିକାଲି ବାରପୂଜା କହୁତ ହାସପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଧୁନକ ଯୁଗ ଅନେକାଂଶରେ ବାରପୂଜା—ବିଶେଷୀ, ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନାୟତା ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ତାହା ସମାଲୋଚକମାନେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର କରି ବର୍ତ୍ତର ଓ ବ୍ୟବହେଦ କରି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ସହୃଦ ସମାନ କରି ଦିଅନ୍ତି । ତାହାକୁ ‘ସମୟର ଦାସ’ ବୋଲି ନିଦେଶ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ସମୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଯୁଷ୍ଟି କରେ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କର କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ନାହିଁ; ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ ଓ ସ୍ୱପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ ସମୟର ଅଜ୍ଞାନବର୍ତ୍ତୀ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୂଳକ ଓ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା । ବାସ୍ତବିକ ବାରମାନେ ତାଙ୍କ ସମୟର ଇତିହାସର ପ୍ରକ୍ଷା । ସମୟ ତାଙ୍କୁ ଯୁଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ, ସେମାନେ ସମୟ ଯୁଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ଜଗତର ଇତିହାସ ଗଢ଼ି ତୋଳନ୍ତି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ବାରଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ସମୟର ଅଜ୍ଞାନବର୍ତ୍ତୀ ନ ହୋଇ ବାରମାନେ ଆବର୍ତ୍ତ ଚକ୍ର ନ ହେବାରୁ ସମାଜ ଅନେକ ସମୟରେ ଧୂସ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି, ବଳୟ ରଜି ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଯଦି ଅଜ୍ଞାନାକିକାର-ନାଶୀ ମୁକ୍ତିଦାତାମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏତେ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ସେମାନେ ଅଭ୍ୟୁତ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ସମସ୍ତ ଅଲୋକିତ କରି, ସର୍ବ ଆବର୍ଜନା ଦୂରୀଭୂତ କରି, ମାନବ ସମାଜକୁ କାଳର ବିଷମ କବଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଇଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସମାୟନୁବର୍ତ୍ତୀନୁହନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ଇତିହାସ ଗଠନ କରି ଦିଅନ୍ତି । କାଳ ଶୁଷ୍କ ଇନ୍ଦନ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଉତ୍ସରପ୍ରେରିତ ଅଟନ୍ତି । ଅଗ୍ନି ଇନ୍ଦନ ନିକଟକୁ ନ ଗଲେ ଇନ୍ଦନ ଚରକାଳ ତଦ୍ରୂପ ଶୁଷ୍କ ରହିଥାଏ । ସେହିପରି କାଳ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କାରଣ ନୁହେଁ, ମହାପୁରୁଷ କାଳର କାରଣ ।

ଭରତ କବି ଯଥାର୍ଥ କହୁଅଛନ୍ତି ।

“କାଳୋହ କାରଣଂ ସୃଷ୍ଟଃ, ସଜା ବୈ କାଳକାରଣମ୍ ।
ଇତି ତେ ସଶୟୋ ମାତୃତ୍ୱ, ସଜା କାଳସ୍ୟ କାରଣମ୍ ॥”

ବାରପୂଜା ଶାଶ୍ୱତ, ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ପୁରାଣକାଳରେ ଥିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଚରକାଳ ରହିବ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ବସ୍‌ବେଲ୍ (Boswell) ଜନ୍‌ସନ୍‌ (Johnson) ପୂଜା କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରସୀମାନେ ଭଲଟେୟାରଙ୍କ (Voltaire) ଅଭିମତ କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ପୂଜା ଚରନ୍ତନ । ବିଦ୍ରୋହର ଅଶାନ୍ତ ଓ କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ପରସୀମାନେ ବାରପୂଜା କରି ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, ପୁରାଣକାଳର ଓଡ଼ିଆ ଉପାସନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଧୁନିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକଙ୍କ ପୂଜା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଏହି ବାରପୂଜା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ପରସୀ ଗୁପ୍ତବସ୍ତୁକ ମଧ୍ୟରେ ବାରପୂଜା ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ସମାଜ ଗଠନରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରି ଥିଲା । ତାହା ଅଣବ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବିଷୟ ।

ନର୍ବେ ସ୍କେନ୍‌ଡିନେଭିଆନ୍‌ (Scandinavian) ଦେଶୀୟ ପୌତଳକତା ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ତଥାପି ଅଦରଶୀୟ, କାରଣ ତହିଁରେ ସତ୍ୟ, ବାରପୂଜା, ଭଗବତ୍ ଅଭିମତ ଏବଂ ପ୍ରକୃତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବିଶାଳତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅଂଶତଃ ପୂର୍ବେ ମଧ୍ୟ ଇସ୍ଲାମ୍‌ରେ ଅନେକ ଅଂଶରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପୂଜା ହେଉ ଥିଲା । ତହିଁର ନିଦର୍ଶନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହି ଅଛି । ତେଣୁ ଏହା ବାରପୂଜା ରୂପେ, ପୌତଳକତାର ଲୁପ୍ତାବଶେଷ ରୂପେ ଏବଂ ଇଂରେଜ ଜାତିର ପ୍ରବେଶରୁ ଟିକିତ ନିମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ରୂପେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ କୌତୃହଳ ଉଦ୍‌ଦୀପନ କରେ ।

ପ୍ରାଚୀନ ନର୍ବେ-ସ୍କେନ୍‌ଡିନେଭିଆନ୍‌ ଦେଶୀୟ କବିମାନେ ଅଧିକାଂଶ ଆଇସଲାଣ୍ଡରେ ଜନ୍ମପରିଗ୍ରହ କରି ଥିଲେ । ଏହି ଦେଶରେ ହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରଥମ କବିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଯେଉଁ ଆଇସଲାଣ୍ଡ ସାଗର ଶରୀରୁ ଆନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶର କୃତ୍ତି ଉଦ୍‌ଗାରରେ ସମୁଦ୍ରତ; ଯାହାର ଭୂମି ଉଦ୍‌ଦୀପିତ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ ଅକର୍ଷିତ; ଯେ ଦେଶ ସତତ ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟାରେ ବିଶୋଭିତ ଅଥଚ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ନୟନାବରଣ,

ଯାହାର ଭାଷଣମୂର୍ତ୍ତି ସାଗରବନ୍ଧରେ ଉତ୍ତେଜିତ ଏବଂ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ; ଯେଉଁ ଦେଶ ବିଶାଳ ଦୂସାର—ରାଶି, ପ୍ରବଳ—ଗର୍ଜନକାଣ୍ଡ ଜଳପ୍ରପାତ ଓ ଭାଷଣ ଗନ୍ଧକାଧାରର ବିଳାସ ସେହି ଏବଂ ଯେଉଁ ଦେଶର ଅଗ୍ନେୟ ଗର୍ଭର ବିକଟ ଗହ୍ୱରରେ ତୁଷାର ଓ ଅନଳର ସବଦା ସନ୍ତାପ ଗୁଲିଅଛି ସେହି ଦେଶରେ—ଅଇସଲଣ୍ଡରେ ପ୍ରଥମେ ନର୍ଗ ସାହତ୍ୟ ଲିଖିତ ହୋଇ ଥିଲା । ଏହି ଅନୁସ୍ମର ପାଦତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ସମୁଦ୍ରୋପକୂଳରେ ଶ୍ୟାମଳ-ଦୁର୍ବାଦଳ-ଶୋଭିତ ଏକ ସମତଳଭୂମି ଅବସ୍ଥିତ, ଯେଉଁଠାରେ ଗୋ-ମହତାଦ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଜୀବନଧାରଣ କରି ପାରୁ ଥିଲେ ଏବଂ ଲୋକେ ଅନାୟାସରେ ଜୀବକାନିବାହ କରୁ ଥିଲେ । ଜୀବନଧାରଣର ସୁବିଧା ହେତୁ ଗଭୀର ଚନ୍ଦ୍ରାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଛନ୍ଦ ଅକାରରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଥିଲେ । ଯଦି ଅଇସଲଣ୍ଡ ସମୁଦ୍ରଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ଥୁତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କିମ୍ବା ଉତ୍ତର ଦେଶୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ତେବେ ନର୍କ ଓୟେ ଦେଶୀୟ ଅଧିକାଂଶ ସାହତ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହୁଥାନ୍ତା । ପୁରାତନ ନର୍ଗ କବିମାନେ ଏହି ଦେଶରହିଁ ଅଧିକାଂଶ ।

ସେହି ନର୍ଗ କାବ୍ୟର ଦୁଇଗୋଟି ବିଭାଗ ଅଛି । ପ୍ରଥମଟି ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ବା ପଦ୍ୟକାବ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ଗଦ୍ୟକାବ୍ୟ । ଏହି କାବ୍ୟ ସମୁଦ୍ର ତାହାର ଟୀକା ଭାଷ୍ୟ ସହୃଦ ଚବେଷଣା କଲେ ଅଗ୍ନେମାନେ ସେହି ଧର୍ମର ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ପୁରାତନ ଧର୍ମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଚତୁର୍ପଦ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବୁଁ ।

ପୁରାତନ ଉତ୍ତରଦେଶୀୟ ପୁରାଣଶାସ୍ତ୍ରର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ତାହା ପରଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଡ଼ଜଗତକୁ ସଚେତନ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଦେବତାରୂପେ ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତ କରି ଥିଲା, ପ୍ରାକୃତିକ ବାହ୍ୟଜଗତକୁ ମହା-ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ବୋଲି ବୋଧ କରୁଥିଲା ଏବଂ ବିରାଟ ଓ ଅଭ୍ୟୁତ ବସ୍ତୁ ସନ୍ଦର୍ଶନରେ ଚକିତ ଓ ଧର୍ମାନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ପୂଜା କରୁଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ବିଜ୍ଞାନ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଲୋକେ ଅଗ୍ନି, ଭୂପାତ୍ର, ଝଞ୍ଜାବାତ ଏବଂ ପ୍ରକୃତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶକ୍ତିକୁ ଦାନବ ଆଖ୍ୟା ଏବଂ ରମଣୀୟ ଅନନ୍ଦଜନକ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳୀନ ଉତ୍ତପତ୍ନ ଦେବତା ଆଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥିବା ଉଚ୍ଚରେ ବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ଦେବ ଦାନବଙ୍କର ଶତ୍ରୁତା ଚରକାଳ ଲାଗି ରହୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜ୍ଞାନର ଆବିଷ୍କାର ଦେଖି ଆମେମାନେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବା ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛୁ ।

ସୁରଭେନ୍ ନର୍କ୍ଷୟେ ଦେଶୀୟ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରର ମୂଳଭୂମି ଶକ୍ତିପୂଜା । ଲୋକେ ବାଦ୍ୟଜଗତରେ, ବିଶାଳ ଓ ବିରାଟ ବନ୍ଧୁ ସମୂହରେ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସରଳ ଶିଶୁବର ବିକାଶ ମାତ୍ର । ଏହି ଧର୍ମରେ ମୌଳିକତା, ସରଳତା ଓ ମନୁଷ୍ୟାତ୍ମକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଥିଲା । ଗ୍ରୀକ୍‌ପୁରାଣ ସହୃଦ ଏହାର ବୈଷମ୍ୟ ପଛଇସିତ ହୁଏ । କାରଣ ଏମାନେ ବିକ୍ରମ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ଉପାସକ; କିନ୍ତୁ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସକ । ଏମାନେ ପ୍ରକୃତିରେ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଏବଂ ସେମାନେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିକାଶ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ଏମାନଙ୍କ ମତ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ତମିଲାର ଏବଂ ଅଭୂତ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ ରୂପେ ବୋଧହୁଏ । ଦେବତାମାନେ ଜମୀର ନାମକ ଦୈତ୍ୟକୁ ବିନାଶ କରି ତାହାର ଶେଷଭାଗ ଭଲ ଭଲ ଅଂଶରେ ପୃଥିବୀର ଭଲ ଭଲ ଅଂଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଦୈତ୍ୟର ରକ୍ତରେ ସାଗର, ମାଂସରେ ଭୂଭାଗ, ଅସ୍ଥିରେ ପଟ୍ଟ, ମସ୍ତିଷ୍କରେ ମେଘମାଳା, ଭୂଲତାରେ ଦେବତାଙ୍କ ଆବାସଭୂମି ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ଅନଳ ନୀଳାକାଶ ।

ଆଦୃଷ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ତମିଲାର କଳ୍ପନା:— ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଜୀବନ-ବୃଷ ମୃତ୍ୟୁଉପରେ ଆଶ୍ୱେଷିତ, ତାହାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଦଗଳ ପ୍ରସାରଣ

ଅଗତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଜଳ ସେଚନ ଦ୍ଵାରା ପରିପୁଷ୍ଟ । ଅହା
ତ ପ୍ରହର ଓ ଅଭୂତଭବ । ଏହା ଭବୁକମାନେହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସିଙ୍କର
ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଭବର ଜନ୍ମଦାତା ।

ସଦାଦୌ ଯେଉଁ ଗନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁରେ ଶକ୍ତିପ୍ରକାର ଉପକ୍ରମ କରିଥିଲେ,
ସେ ବାସ୍ତବରେ ଜଣେ ଅଭୂତ ସମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି । କେତେ କେତେ
ଲୋକ ଜଗତକୁ ଆସି ଚାଲି ଯାଇଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେହି ଏ ମହାତ୍ମକ
ପ୍ରକାଶ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ମହାପୁରୁଷମାନେ ଭୂପୃଷ୍ଠରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
ହୋଇ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ
ବସୁନ୍ଦରେ ଅଭିଭୂତ କରି ଭଗବତ୍‌ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଅବତାରଣା କରନ୍ତି । ମହା-
ପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ତଡ଼ିତ ବେଗରେ ଜନସାଧାରଣର ମୋହନଦ୍ରା
ଓ ଅଳୀକ ସ୍ଵପ୍ନ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ନଜର ଭାବରେ ଔଷ୍ଠରକ ଭାବରେ
ଆହୁତ୍ସ କରିଦେ । ଆତ୍ମମାନେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି
ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରୁଁ, କବି
ବୋଲୁଁ, ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲୁଁ, ଔଶାଶକ୍ତି-ସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲୁଁ,
ଏହିପରି କେତେ ଆଶ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରୁଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ଏହିପରି ଜଣେ ଅପାର ସମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟ
ଜୀବନର ଅନୁଶୀଳନ, ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି
ସମ୍ପର୍କରୂପେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରୁଣ୍ଡାଇ ଦେଇ ସେ ସାହସ ଓ ଉତ୍ସାହବାଣୀ
ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଚିନ୍ତାମାନୁଷ୍ଠାନ ଧର୍ମ ବଞ୍ଚାସର ପ୍ରାଣଦାତା ।

ନର୍ଗ ପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, ଏହି ଧର୍ମ ଏକ ଯୁଗର ସମାପ୍ତ
ଭବ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ସୁସବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ତହିଁରେ ଅନେକ
କ୍ରମିକପଦ୍ଧତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଅଛି, ଭଲ ଭଲ ଯୁଗରେ ଭଲ ଭଲ
ଲୋକଙ୍କ ଭାବ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସଦାଫଳପ୍ରହର ଧର୍ମ
ରୂପେ ବିସ୍ତାରିତ । ତାହାର କ୍ରମବିକାଶ ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ଠାରେ

ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ, ଓଡ଼ିନଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି, କେବଳ ବେଡ୍‌ନେସ୍‌ଡେ (ଓଡ଼ିନସ୍ ଡେ—Wednesday—Oddin's day—ବୁଧବାର) ସହଚ ତାଙ୍କ ନାମ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ରହିଅଛି ।

ଓଡ଼ିନ କେଉଁଠାନରେ ଓ କେଉଁ ସମୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ତାହାର କୌଣସି ଐତିହାସିକ ଲିପି ନାହିଁ, ଅନେକ ଲୋକ ଅନେକ ପ୍ରକାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ମ୍ନୋର୍କ Snorri ମତରେ ଓଡ଼ିନ ଜଣେ ଅସୀମ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ରାଜପୁତ୍ର, କୃଷ୍ଣସାଗରତୀରକୂଳେ ପ୍ରଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦ୍ଵାଦଶ ସତ୍ତ୍ଵ ଏବଂ ବହୁଳ ପ୍ରଜା ଥିଲେ । ଜନର ବହୁଳତା ଦେଖି ବାସସ୍ଥାନର ଅଭାବ ହେବାରୁ ସେ ସୈନ୍ୟ ସହଚ ଉଦ୍ଧର ଇଉରୋପ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥରେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରି ସେ ଦେଶ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣିମାଳା, କାବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସୃଷ୍ଟି କରି ଲୋକ-ମାନଙ୍କୁ ତମତକୃତ କରିଥିଲେ । ଲୋକେ ସ୍ଵତଃ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିଥିଲେ । ଗ୍ରାମାଟିକସଙ୍କ (Grammaticus) ମତରେ ସେ ଦନାମାରର ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସପ୍ତବିଂଶତିମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଉରୋପକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ । ଶେଷୋକ୍ତ ମତଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲୀକ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଆହୁରି ଜଣେ ଜର୍ମାନ ପ୍ରାଚୀନତତ୍ତ୍ଵ ତାଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ଵରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ ପ୍ରାପନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଆଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ତାହାର ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି—ଯାହାର ଅର୍ଥ ସଂଜ୍ଞାନନା ଶକ୍ତି । ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅନୁସାରେ ନାମର ଅର୍ଥ କରିବା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ସେ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଅଲୀକ-କଲ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ନୁହନ୍ତି । ସେ ରକ୍ତମାଂସଶରୀର-ବର୍ଣ୍ଣିତ ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ, ଏଥିରେ ଅଶୁମାନ୍ସ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚ୍ୟ—ଓଡ଼ିନ କିପରି ଦେବତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ଲୋକେ କିପରି ତାଙ୍କର ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ଗବେଷଣାଦ୍ଵାରା

ଦେବତ୍ବ ପ୍ରାପ୍ତିର ଲକ୍ଷଣଗୋଟି କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରା ଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥ-
ମତଃ ଲୋକମାନଙ୍କର ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଗତି ଅନୁରାଗ ଓ ନୈଷ୍ଠିକ
ରକ୍ତି ଥିବା ହେତୁ ସେମାନେ ଅବିଦ୍ୟାୟ ବିଷୟରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ
ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିଥିଲେ କିମ୍ବା ଦେବଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ—ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ଦୈବଶକ୍ତି ଥିବାର ପ୍ରକାଶ ହେତୁ ସେ ଦେବରୂପରେ ପୂଜା
ପାଇଥିଲେ । ସମୟର ପ୍ରଭବ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦେବତ୍ବ ଆଶେପରେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରିଅଛି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ କୌଣସି ସ୍ମରଣ ଚିହ୍ନ କିମ୍ବା ନିଦର୍ଶନ ନଥିବା
ହେତୁ ସେ ପୌରାଣିକ ଓ କାଳ୍ପନିକ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।
କୌଣସି ଅଭ୍ୟୁତ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇଥିବା ହେତୁ ସମ୍ଭବତଃ ଜନ
ପ୍ରବାଦ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତର ଅସନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି ।

କିନ୍ତୁ ସେହି ଦୋର ଇମ୍ପିରାଲ୍ଲିନ ଯୁଗରେ ସେମାନେ ଯେ ସତ୍ୟର
ଆଲୋକ ପାଇଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରଶିଧାନର ବିଷୟ । ମନୁଷ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା
ବ୍ୟତୀତ ସତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱରୂପ ଅଛି । ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ତ୍ରୀୟ
ମନର ଭାବ ଏବଂ କଲ୍ପନାଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୁଏ । ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତିକ
ବସ୍ତୁ ମାନବ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ, କଲ୍ପନାନୁଯାୟୀ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତା ପୃଥକ୍ ଦିଗରେ କିପରି ପ୍ରବାହିତ
ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ
ସମକ୍ଷରେ ଏହି ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ସ୍ପର୍ଶବତ୍ ପ୍ରତିଭୂତ ହୁଏ ।
ସେହିପରି ତତାମାନ୍ତ୍ରଣ ପୌତ୍ତ୍ୱିକମାନଙ୍କ ମନରେ ଏବମୁତ
ଭାବ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଅଜିକାଲି ସେହି ସତ୍ୟଟି
ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ରୂପକ କିମ୍ବା କାଳ୍ପନିକ ବିଷୟ
ରୂପେ ପ୍ରତିଭୂତ ହେଉଅଛି ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଆଦମ ଚିନ୍ତାଶୀଳ
ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ ଏବଂ
ସ୍ୱମତକୁ ନିଜର ଭବପ୍ରକାଶିକା ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ରୂପକ ପ୍ରଭୃତିର ଭାବ ତାଙ୍କ ମନରେ

ଆଦୌ ଜାଗରତ ହୋଇ ନ ଥିଲା, କାରଣ ସେ ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ କୂଳନ୍ତ ପ୍ରମେୟ ଥିଲେ ।

ଯାହାଦେଜ, ଓଡ଼ିଆ ରକ୍ତମାଂସ ଶରୀର ବଶିଷ୍ଠ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଥିଲେ ବୋଲି କ'ଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁପାରୁ ନା ? ସେଥିରେ ଶତ ଶତ ପ୍ରମାଦ ଥିଲା ସତ୍ୟ, ଶତ ଶତ ଭ୍ରମଥିଲା ସତ୍ୟ, ତଥାପି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ କ'ଣ କେବଳ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳ୍ପନିକ ଗୋ ଏବଂ ରୂପକ ମୋହରେ ଭୁଲି ରହିଥିଲେ ? ନା, ତା ନୁହେଁ ।

ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ ପୂଜାର ପାତ୍ର ଦେବାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଥିଲା, ସେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା, ଭୋଜବିଦ୍ୟା, କବିତା ପ୍ରଭୃତି ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରୁନାହିଁ । ତଦାନୁକ୍ରମେ ଯୁଗରେ ମୋହାନ୍ତର ନିର୍ଗମନେ ହୃଦୟର ଅନ୍ୟତମ ଭାବରେ ପ୍ରେରଣାରେ ତାହାକୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିରୂପେ, ବୀରରୂପେ, ଧର୍ମପଦେଶକ ରୂପେ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପେ ପୂଜା କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଆଜି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ କ'ଣ ଅଛି ? ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଏକା-ଧାରରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ଥିଲା । ଜଗତର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଯାହା ପ୍ରଶ୍ନର କରୁଥିଲେ, ତାହାର ନିଦର୍ଶନ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ଟିଉଟୋନିକ୍ (Tutonic) ଜଗତରେ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି କେବେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡର ଅନେକ ସ୍ଥାନର ନାମକରଣ ତାଙ୍କ ନାମଅନୁସାରେ ହୋଇଅଛି । ସେ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ଜାତିର ନେତା ଏବଂ ଅଦର୍ଶ ।

ଓଡ଼ିଆ ଏ ଜଗତରୁ ଗୁଲିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଆଜି ଯାଏଁ ଅନୁଭୂତ ହେଉଅଛି, ସେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ପ୍ରତିଭାବାନ ତଦାନୁକ୍ରମେ ସମସ୍ତ ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲେ ।

ଜନସାଧାରଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭବନା ପଥର ପଥକ ଦୋର ଥିଲେ ।
 ଯୁକ୍ତା ରୁମାୟକ ଦେଲେଦେଁ ସରଳତା, ନିଷପଟତା ଏବଂ
 ପବିତ୍ରତାର ପରିଗ୍ରହ । ବାରମ୍ବାର ଜଗତ—ଇତିହାସର ପ୍ରାଣ,
 କାରଣ ଇତିହାସ ବରମାନଙ୍କ ଜୀବନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।
 ନର୍ତ୍ତ ବାରମ୍ବାର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ତାହା ବାଳକ
 ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିରେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟରେ ଐଶ୍ୱର୍ୟକ ସତ୍ତା ସନ୍ନିବିନ୍
 କରୁଥିଲା । ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚଭାବ, କିନ୍ତୁ ଅଜିକାର
 ସେ ଭାବ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ
 ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜ୍ଞାନ ଦେଉଥିଲା, ତାହାର ମୋହ ନିନ୍ଦ୍ରା
 ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅଧୁନା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଜଗତ ଅପେକ୍ଷା ବୃହତ୍ତର
 ଜଗତର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ପାରିବ କି ନାହିଁ ଏହା
 ସନ୍ଦେହଜନକ ।

ନର୍ତ୍ତ ପୌତ୍ତଳିକତାର ମୂଳମନ୍ତ ଥିଲା, ସରଳ ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିରେ
 ଦେବତ୍ୱ ଦର୍ଶନ—ତହିଁରେ ନୀତିବିଦ୍ୟା ନ ଥିଲା । ସରଳତା ତାହାର
 ବିଶେଷତ୍ୱ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସକ; କିନ୍ତୁ ସରଳତାର
 ଅସନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅନେକ ଉପରେ । ଏହି କାରଣରୁ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ
 ଧର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ପୌତ୍ତଳିକତା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକୃତିରେ ଐଶ୍ୱର୍ୟକ
 ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ତତ୍ପରେ ନୈତିକ ବିଚାର । ଯେତେ-
 ବେଳେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନୈତିକ ଶକ୍ତି ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରେ
 ସେତେବେଳେ ନୈତିକ ବିଚାରର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ।

ନର୍ତ୍ତ ଧର୍ମ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମ ପରି ପ୍ରଥମେ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି
 ହୋଇଥିଲା । ରୂପକ କିମ୍ବା କବିକଳାର ଅଙ୍ଗ, ଏସବୁ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ
 ଦିଆ ଯାଇ ନ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏହା ପରେ ରୂପକରେ ପରିଣତ
 ହୋଇଥିଲା ।

ନର୍ତ୍ତମାନେ ଥିଲେ ଅଦୃଶ୍ୟବାଦୀ । ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ,
ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜଣେ ଭାବ୍ୟବିଧାତା ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୂର୍ଖ ତାଙ୍କ
ହସ୍ତରେ । ଯେ ସତ୍‌କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି, ଅସୀମ ବିକ୍ରମର ପରିଚୟ
ଦେଇଛନ୍ତି, ସାଧୁ ଭଦ୍ରେଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରନ୍ତି, ତାହାର ସ୍ଥାନ
ସ୍ୱର୍ଗରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଆବାସ ଭୂମିରେ ଏବଂ ଯେ କାପୁରୁଷ, ଭାର୍ଯ୍ୟ
ତାହାର ସ୍ଥାନ ନରକରେ । ମହମ୍ମଦ ବୋଲି, ଲୁଥର ବୋଲି, ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ
ନେପୋଲିଅନ ବୋଲି, ସମସ୍ତେ ଏହି ବରେ ଅନୁପାଣିତ ହୋଇ ସାଧୁ
ଭଦ୍ରେଶ୍ୱରରେ ଅପ୍ରତିହତ ସାହସ ଦେଖାଇ ମୃତ୍ୟୁକୁ ବରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।
ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ସେମାନେ ନିଜର ଶୌର୍ଯ୍ୟ,
ବୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅପରିସୀମ ସାହସଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ନରୂପଣ
କରିଥିଲେ । ଭାର୍ଯ୍ୟ କାପୁରୁଷର କୌଣସିଠାରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଧର୍ମ ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର । କାରଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ସାହସୀ
ଏବଂ ବିକ୍ରମଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିଥାଉଁ । ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର
ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଯେତେଦିନ ତ୍ୟାଗ ନ କରନ୍ତି, ହୃଦୟରୁ ଭୟକୁ
ବିତାଡ଼ିତ ନ କରନ୍ତି, ଆତ୍ମବଳ ଦାନ ନ କରନ୍ତି, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ସେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସଫାସ୍ୱତ କରି ପାରବ ନାହିଁ । ‘ମା ଭୈରୀଃ’ ‘ମା
ଭୈରୀଃ’ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ, ସାହସ ଏବଂ ବୀରତ୍ୱକୁ ବରଣ
କରି ନେବାକୁ ହେବ, ମନୁଷ୍ୟ ଭୟକୁ ଯେତେ ଜୟ କରିପାରେ,
ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ତେତେ ବଢ଼ିତ ହୁଏ ।

ନର୍ତ୍ତପୁରୀରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅବଗତ ହେଉଁ ଯେ, ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ
ନ ଦେବା ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ଓ ଦୃଶ୍ୟର ବିଷୟ । ସହଜ ମୃତ୍ୟୁର
ଉପସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ନର୍ତ୍ତମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ ନିଜ ଶରୀର କାଟି
ଶୋଣିତ ଧାର ବୁଡ଼ାଉଥିଲେ ଯେପରି କି ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ
ନିର୍ଭୟରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଅନେକ ନୃପତି ନିଜ ଶେଷକାଳର
ଉପସ୍ଥିତି ସମୟରେ ଜଳପାନ ଯୋଗେ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭକୁ ଗମନକରି

ସେହି ଯାନରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଏହାରୁପେ ବୀରତ୍ବ ସହ ଧୀର ସାହସରେ ପ୍ରାଣ-ବିସର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ତି ଅପରସୀମ ସାହସ, ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ଅଳ୍ପବଳ ଏବଂ ଦୂର୍ବର୍ତ୍ତ ପରାକ୍ରମର ନିଦର୍ଶନ । ଏହମାନେ ହିଁ ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଧାନ ବୀର ବ୍ଲେକ (Blake) ଏବଂ ନେଲ୍ସନ୍ (Nelson) ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଜନ୍ମଦାତା ।

ସେମାନେ ଯେ କେବଳ ଯୋଦ୍ଧା ଓ ସୈନିକ ଥିଲେ ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କାଷ୍ଠଜ୍ଞେୟକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ବୋଲି ପୁରାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ବ ଅଛି— କାରଣ ସେମାନେ ଅସାଧାରଣ ସାହସଦ୍ବାରା ପ୍ରକୃତର ଶ୍ରୀମତୀ ଜୟ କରି ମନୁଷ୍ୟର ଭୋଗ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରକୃତ ସେବାର ସହଜପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବନ କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ବନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଯେଉଁ ବୀରବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଥିଲେ, ତାହାର ପଲରେ ଲୋକମାନେ ସ୍ବଭାବତଃ ତାଙ୍କୁ ଈଶ୍ବର ପ୍ରେରିତ ବୋଲି ପୂଜା କରିଥିଲେ । ଏହଠାରେ ନର୍ଗିସ୍‌ର ଅରମ୍ଭ । ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ବୀରପୂଜାରେ ବିକ୍ରମପୂଜାରେ । ନର୍ଗିମାନଙ୍କର ଏହି ସରଳ ବିଶ୍ବାସ ସମସ୍ତ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଦୂର କରିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ସୁଦୃଢ଼ାଙ୍କ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ବଢ଼ିବୁଷ ରୂପେ ଦିଗଦିଗନ୍ତରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଥମେ ଯେ ଏ ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ସେ ଆଦିବୃତ୍ତ । ତାଙ୍କ ପରେ ଯେତେ ଭବୁକ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସେହି ମହାପ୍ରାଣ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପ ବୋଇଲେ ସତ୍ୟର ଅଭିନିମ ହେବ ନାହିଁ ।

ନର୍ଗିସ୍‌ପୁରାଣର ଭୟଦଂଶ ଯାହା ଅମ୍ବେମାନେ ଅଜିକାଲି ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ, ତାହା ପରେ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଅଭିରଞ୍ଜିତ ହୋଇଅଛି । ଯେପରି ଆଧୁନିକ ଭବିଷ୍ୟତମାନେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ସ୍ବାଗନ୍ଧ୍ୟ

କଲ୍ପନାଶକ୍ତି ଦ୍ଵାରା ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରନ୍ତି, ସେହୁପରି କବିମାନେ ସମସ୍ତ ରୂପକ ଛଳରେ କବିତାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ।

କବିବର ଗ୍ରେ (Gray) ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନର୍ସ ଉପଦେଶ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ନର୍ସପୁରାଣ ଗତ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ବଲ୍ଡରଙ୍କ (Balder) ମୃତ୍ୟୁକାହାଣୀରେ ଯେଉଁ ଅକୃତ୍ରିମ ସରଳତାର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହା ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଅତୁଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ରୂପବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ବଲ୍ଡରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ‘ଜଦଦ୍‌ବାସୀ’ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଜୀବନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଚୁତ ତେଜ୍ଞା କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଜନନୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁତ୍ରକୁ ତାଙ୍କ ସମୀପକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ସେ ନବ ଦିବସ ଅଶ୍ଵାଶ୍ଵେ-ଦୃଶ୍ୟ ପୂର୍ବକ ବହୁ ଦେଶ, ପର୍ବତ, ପ୍ରାନ୍ତର, ଉପତ୍ୟକା, ଅଧିତ୍ୟକା ଏବଂ ଘୋର ଲମ୍ବିଶବ୍ଦ ଗିରିଗହ୍ଵର ପ୍ରଭୃତି ଅତିକ୍ରମ କରି ପରଶେଷରେ ନରକର ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେହୁଠାରେ ତାଙ୍କ ସହୃଦ କଥୋପକଥନ କରି ଜାଣିଲେ, ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ହାୟ ! ଯମରାଜ କୌଣସି ମତେ ତାଙ୍କୁ ଅବ୍ୟାହତ ଦେବେ ନାହିଁ, ଏହା ଜାଣି ସେ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

ତାହାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଚରକାଳ ବାସ କରିବାକୁ ହେବ ଜାଣି ତାଙ୍କର ପତିପ୍ରାଣା ସହଧର୍ମିଣୀ ସ୍ଵାମୀରକ୍ତର ପରାକାଷ୍ଠା ଦର୍ଶାଇ ଅକୃତ୍ରିତ ହୃଦୟରେ ଓ ସ୍ଥିତବଦନରେ ସ୍ଵାମୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି ତାଙ୍କର ସହଗାମିନୀ ହେଲେ । ଅହା ! ଏହି ଭାବ କି ସୁନ୍ଦର ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ !

ବିକ୍ରମ ସତ୍ୟର ମୂଳାଧାର । ନର୍ସ ପ୍ରତିଭା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ (Shakespeare) ହାମ୍‌ଲେଟ (Hamlet) ପ୍ରଭୃତିରେ ତାହାର ସତ୍ତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ପରାତନ ନର୍ତ୍ତ ଗୀତରେ ଏକ ମହାନ ସତ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ତାହା ଏ ସଂସାର ଅନିତ୍ୟ, କେବଳ ମାୟା । ଏହା ସପ୍ତର ସର୍ବବାଦସମ୍ମତ ଏବଂ ସର୍ବଧର୍ମସମର୍ଥ, ଏହା ଅଳ୍ପ ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ‘ଅରକ୍ଷ ଅଭିଯାନ’ ନାମକ ରୂପକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତାହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଯାହା ପରାତନ, ତାହା ଲୁପ୍ତ ହେବ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତରେ ନିତନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ଏହି ସଂସାର ଅନିତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅନ୍ତରାଳରେ ଗୋଟିଏ ନିତ୍ୟ ଶାଶ୍ଵତ ଦେଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ଜଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ—ପରାତନ ଯିବ, ନୂତନ ଆସିବ । ଏହା ସଂସାରର ନୀତି । କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଚରସ୍ଥିର ନୁହେଁ । ସେହି ସନାତନ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ପୌତ୍ଵଲକ୍ଷଣ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଏ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତରେ ଏକେଶ୍ଵରବାଦ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଭଲ ଯିବା ଆସିବା ଲାଗିଛି । ଏହି ନୀତି ଅନ୍ୟଥା କରିବାକୁ କାହାର ବଳ ଅଛି ?

କିନ୍ତୁ ଯାହାହେଉ, ନର୍ତ୍ତକୀ ଥିଲା ବିକ୍ରମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା—ଉତ୍ସବାର୍ଥରେ ପବନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜୀବନୋତ୍ସର୍ଗ । ଅତୀତ ଜୀବନରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସମ୍ପର୍କ, ଏହି ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଅଛୁଁ । ସମସ୍ତ ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଅତୀତରେ କିଛିଟ ସତ୍ୟ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ କିଛିଟ ସତ୍ୟ ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଆବିର୍ଭାବ ହେଉଅଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଯୋଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସମସ୍ତର ସମୀକ୍ଷଣରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ଧର୍ମେଶ୍ଵରଦେବତା ଦ୍ଵାରା

ଉତ୍ତର ଦେଶୀୟ ଯୌତୁକକତା ବିଷୟ ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି । ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରଛନ୍ଦ କୁହସ୍ଵାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗର ଧର୍ମ ଗୁଡ଼ିକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭିନବ ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା । ମନୁଷ୍ୟର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଧର୍ମ ଯୁଗ ପୁରାତନ ଯୁଗଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭିନ୍ନ । ପୃଥିବୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ନୂତନ ବାରଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି ।

ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ମହାପ୍ରାଣ ଦେବଭାବାବିଷ୍ଣୁ ବାର ମହନ୍ନଦଙ୍କ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଉଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବାରଙ୍କଠାରେ ପୁରାତନ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦେବତା ଆବେଷିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଇସ୍ଲାମରୁପେ ଜନସାଧାରଣ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି; ପରନ୍ତୁ ଦେବଭାବାବିଷ୍ଣୁ ରୂପେ, ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣିତ ରୂପେ ତାହାଙ୍କୁ ବରଣ କରି ନେଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ବାରପୂଜାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଅବତାରଣା ।

ଅତୀତଯୁଗ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେବତାରୂପେ ପୂଜା କରିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତ ଯୁଗରେ ସେପରି କରିବା ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ଧର୍ମ ଜଗତକୁ ପ୍ରଶାସନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁ ଯେ, ଅଦ୍ଵୈତକୁ ବିଶ୍ଵାସ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦ୍ରାସ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅବିଶ୍ଵାସରେ ପଡ଼ିଯିବ । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ମହାପୁରୁଷ ଆଉ ଦେବତାରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେବତା ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଦେବତା ନିଷ୍ଠା କରିବା ସବଦା ସୁଖସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ବରଣ ପ୍ରଣାଳୀ ମହାନ, ଅର୍ଥବୋଧକ ଏବଂ ତଦ୍ଵାରା ହିଁ ଯୁଗର ମହତ୍ତ୍ଵ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ ।

ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ହୃଦୟ କଳ୍ପସିତ କିମ୍ବା ବିପଥଗାମୀ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ ମହାପୁରୁଷଙ୍କଠାରେ ଦେବତା କିମ୍ବା ଦୈତ୍ୟର ସଦୃଶ ଉପଲବ୍ଧ କରି ତା'ଙ୍କର ମହିମା ଜର୍ଜିତ କରିବ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେବତାରୂପେ ହେଉ କିମ୍ବା ଧର୍ମପ୍ରସୂରକ ରୂପେ ହେଉ, ଯେ କୌଣସି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ସତ୍ୟ ନାହିଁ, କାରଣ ସେମାନେ ଇଶ୍ୱର ପ୍ରେରଣ ଓ ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ନମିତ୍ତ ଅଟନ୍ତି ।

ଗୀତାରେ ଅଛି :—

“ଯୋ ଯୋ ଯାଂ ଯାଂ ତନ୍ମୁ ଭକ୍ତିଗ୍ରହଣାଦ୍ଭୀମିହୁ ।

ତସ୍ୟ ତସ୍ୟାତଲାଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାଂ ତାମେବ ବିଦ୍ୟାମ୍ୟହମ୍ ॥”

ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି, ଲୁଥର ବୋଲି, ଜନସନ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଏକ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ । ଭଲ ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉ ଭଲ ଭଲ ଅର୍ଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ଦେବତା ରୂପେ ପୂଜିତ ହେଉଥିଲେ ବୋଲି ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପୂଜା ଏ ଯୁଗରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାଦାନ କରେ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗ-ଲୋକର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବବି ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ (Burns) ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ କି ? ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, କବି ଥିଲେ ଏବଂ ବୀରପଦବାଚ୍ୟ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅବମାନନା କରିବା ଲୋକଙ୍କର ଉଚିତ ହୋଇଅଛି କି ? ଓଡ଼ିଆ ଓ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ଉଭୟେ ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର । ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ଅମଲ୍ୟ ଦାନ । ସ୍ମୃତିତଃ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଦେଶ ଘେନି ଚୁତଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅବଜ୍ଞାର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ସାଧାରଣତଃ ତାଙ୍କୁ ସଶିଳ ଅନନ୍ଦଦାୟକ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ଉଦୀପକ ଆତ୍ମସଂକଳ୍ପ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ । ଓହୋ, ଏହା କି ଆବିଷ୍କାରକାରୀ !

ପାଷ୍ଟାତ୍ୟ-ଦେଶରେ ମହନଦଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କର ଗ୍ରାନ୍ଥ-
ଧାରଣା ଅଛି । ତାହାକୁ ବିଶେଷତ୍ବରେ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ସେମାନେ
ତାକୁ ଧର୍ମ-ଧ୍ବଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୁ-ଆଶ୍ୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହା
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା । ସେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ବୀର ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମେମାନେ
ଆନନ୍ଦକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ହୃଦୟରୁ ସମସ୍ତ ଗ୍ରାନ୍ଥ-
ଧାରଣା, ତ୍ରମାସୁକ ମତ ସମୂଳେ ଉପାଟିତ କରି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ୟକ୍ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କର ସେହି
କୁସାରଟିନାକାରୀ ସମାଲୋଚକମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱ ଭକ୍ତିର ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ
କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ଈର୍ଷ୍ୟାପରବଶ ହୋଇ ଏପରି ପରିବାଦ
ପ୍ରଚାର କରିଅଛନ୍ତି ।

ମହନଦଙ୍କ ମୁଖ ନିଃସୃତ ଅମୃତବାଣୀ-କୋଣ୍ଡାନ୍ ପ୍ରାୟ ୧୨୦୦ ବର୍ଷ
ହେଲା କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ଓ
ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଅଛି । କେତେ କେତେ ପୁରୁଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ
ମହାକିଳା ପ୍ରବାହୁତ କରିଅଛି, କେତେ କେତେ ନରନାରୀ ସେହି
ପ୍ରେମାମୃତବାରିଧିରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରି
ଧନ୍ୟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଅତ୍ୟୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ
ହୋଇଅଛି, ସେ କଦାପି ଶଠ ବା ପ୍ରବଞ୍ଚକ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏପରି
କଥା ଭାବିବା ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜାଜନକ । କାରଣ ଶଠତା, ପ୍ରବଞ୍ଚନା, ପ୍ରତାରଣା
ପ୍ରଭୃତିର ଆୟୁଃକାଳ ଅତି ଅଳ୍ପ; କୃଷିମତ୍ତା ବା କପଟତା ବହୁକାଳ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଦାଚ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅବିମୃଶ୍ୟକାରୀ
ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ମତ ହୃଦୟରେ ଶୋଚନୀ ଜାତ କରାଏ
ନାହିଁ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କଠାରେ ଐଶୀ ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ, ସେ କଦାପି ଧର୍ମ-
ସମ୍ଭାପନ କରି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ନ ହେଲେ,
ଈଶ୍ୱର-ସତ୍ତ୍ୱ ନ ଥିଲେ, ଧର୍ମର ଅନୁଭୂତି ନ ଥିଲେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରି-
ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟର-ଉତ୍ସ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ
ନିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ; ଜ୍ଞାନ-ମିଥୁର ସତତ ବିରାଜିତ । ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଅବିଦ୍ୟା-

ପେଟକ ସେହି ଜ୍ଞାନ-ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଆଲୋକରେ କେଉଁ ନବିତ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଗୁଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଶିଳ୍ପୀ ଗୁଡ଼ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଥିଲେ କଦାଚ ଗୁଡ଼ ନିର୍ମାଣ କରପାରେ ନାହିଁ । ଯଦି କରେ, ତେବେ ଫଳରେ ନବନିର୍ମିତ ଗୁଡ଼ଟି ଅଗରେ ଭୂମିସାତ୍ ହୁଏ । ମହନ୍ନଦ କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ସୁବୃହତ୍, ଧନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ପୃଥ୍ବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଉତ୍ତୋଳିତ କରୁଥିଲେ ତାହା କାଳର ଭ୍ରଷଣ ଅବର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତ ବର୍ଷ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଭାବରେ ରହିଥାନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ ନିଶ୍ଚୟ ଏହା ତାଙ୍କର ଐଶୀ ଶିଳ୍ପର, ସତ୍ୟ ଅନୁଭୂତିର ପରୀକ୍ଷା । ନିର୍ବିବାଦରେ, ବଜ୍ର-ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ପ୍ରସ୍ତର କରୁଥାନ୍ତୁ । ଯେ ପ୍ରକୃତିର ସରଳତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରେ, ଯେ ପ୍ରକୃତିର ନୟନ ପ୍ରତିପାଳନ କରେ, ପ୍ରକୃତିର ସମ୍ପର୍କରେ ନତ୍ୟ ବିହାର କରେ, ସେ କେବଳ ପ୍ରକୃତିର ସତ୍ୟ ଅନୁରବ କରପାରେ । ଶଠ, ମିଥ୍ୟାବାଦୀ, ଯବଞ୍ଚକମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ସେଠାରେ ନାହିଁ । ସେମାନେ କୃତ୍ରିମ ମୁଦ୍ରାତୁଲ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ପରାସୀ ଶକ୍ତି-ବିପ୍ଳବ ତୁଲ୍ୟ ଜାତୀୟ-ଆନ୍ଦୋଳନର କାଳରେ ପରାସିତ ହୁଏ ।

ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ବିଶେଷଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣ ଦେଖି ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷଣ—ଅସୀମ ସରଳତା :—ମହାପୁରୁଷମାନେ ନିଜର ସରଳତା ଉପଲବ୍ଧ କରପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତହିଁ ସ୍ତ୍ରୀୟ ସରଳତା ବିଷୟରେ ବହୁଅଡ଼ମ୍ବର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆସ୍ତତୀମ ବଜାନ୍ତି ନାହିଁ; ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ ଅନୁରବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଦୋଷ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସରଳ; କାରଣ ସେମାନେ ସରଳ ବ୍ୟଗତ ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସତ୍ୟରୂପେ ପ୍ରତିଭୂତ ହୁଏ । ବିଶ୍ୱସ୍ତର କୁହେଲିକା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ଏବଂ ବିଶ୍ୱର ରକ୍ତେ ରକ୍ତେ ରଗବନ୍ଧୁମ୍ବର

ଗୀତର ଝଙ୍କୁନ ବାଜି ଉଠେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ନିଦର୍ଶନ—ମୌଳିକତା; ମହାପୁରୁଷମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୂତ ସ୍ଵରୂପ । ସେମାନେ ଭଗବଦ୍‌ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ରତପ୍ରେମମୟ ଅନନ୍ତ ଧାମରୁ ବିଶ୍ଵନିୟନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଦେଶ ଘେନି ଆସନ୍ତି । ବିଶ୍ଵଜନସମାଜରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ନିଦେଶ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କବି ବୋଲିପାରୁଁ, ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ବକ୍ତା ବୋଲିପାରୁଁ କିମ୍ବା ନିରରୂପଧାରୀ ଦେବତା ବୋଲିପାରୁଁ; ସେମାନଙ୍କ ମୌଳିକତା ଥିବା ହେତୁ ସେମାନେ ସମାଜର ନୟନ, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ଶାନ୍ତିନୀତି ପ୍ରଭୃତିର ସଙ୍କଳ୍ପ ଶ୍ରମିକରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ବାଣୀ ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ମହନୀୟ ଜଣେ ଯଶୋଲପ୍ସ, ଉଚ୍ଚାରିଲାଣି ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ଵପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ପାରୁ । ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଗୌରବ ଲଳସା ନ ଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ବୀର । ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଜଗତ ଆଲୋକିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ପରିଗ୍ରହ । ତାଙ୍କର ଅବିଭାବ ଭଗବାନଙ୍କ ଇପ୍ସିତ ଇଚ୍ଚିତ ମାନ; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ବାଣୀରେ ଗଭୀର ସତ୍ୟ ଓ ମହାନ ତଥ୍ୟ ବିରଜମାନ ।

ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ଥିଲା କି ନାହିଁ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଚାର କରିବୁ ନାହିଁ; କାରଣ ମହନୀୟ ଜଣେ ସତ୍ୟପୁରୁଷ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ବୀର ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଥାଉଁ । ଦୋଷ କିହୁତ୍ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯେ ଈଶ୍ଵର ପ୍ରେରିତ ନୁହନ୍ତି, ଏହା ବିଶ୍ଵାସ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଦୋଷ ଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଚତୁର୍ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ଵ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଇବେଲରେ (Bible) ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ଯେ, ଈଶ୍ଵର ତେରିତକୁ (David) ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତେରିତଙ୍କର କ'ଣ ଦୋଷ ନ ଥିଲା ? ତାଙ୍କର ଶତ ଭ୍ରମ, ଶତ ଦୋଷ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର

ହୋଇଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ପଦେ ପଦେ ସ୍ଥଳନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବ । ସତ୍ୟପନ୍ଥା
ଅନୁସରଣ କରି ସଂସାରରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ।
ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଶୁଷ୍କ ପରାସ୍ତରେ ଶତ ଶତ ସ୍ଥଳନ ହେଉ, ସନ୍ଧ୍ୟା ନାହିଁ;
କିନ୍ତୁ ସ୍ଥଳନ ପରେ ସରଳ ହୃଦୟରେ ଅନୁଶୋଚନା କରି ରାଗବାନଙ୍କ
କୃପାକ୍ଷୟ ପୂର୍ବକ ପୁଣି ସାହସ ବାନ୍ଧି ଅଗ୍ରସର ହେବା ବିଧେୟ ।
ନୈର୍ବିଣ୍ୟକୁ ଢଳେ ସୃଷ୍ଟି ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସରଳ
ଅନୁଭବ ପାପର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ । ପତନ ପରେ ପୁଣି ସିଂହ
ବିକ୍ରମରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହେବାକୁ ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟକୁ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ
ଦୋଷ କିମ୍ବା ଗୁଣ ପ୍ରଭୃତି ଘେନି ବରୁର କରିବା ଆମର ଅଭିପ୍ରାୟ
ନୁହେଁ; କାରଣ ତଦ୍‌ପ୍ରାୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ଉପସ୍ଥିତ
ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ।

ଅଗମ୍ୟ ଗିରିପର୍ବତସମାକାର୍ଣ୍ଣ ଶୁଷ୍କ ବାଲୁକାମୟ ମରୁଭୂମି-
ପରିବେଷ୍ଟିତ, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟ ସୁଛୋଦ ଜଳାଶୟ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁବିଶାଳ
ଶ୍ୟାମଳ-ଦୁବାଦଳ-ପରିଶୋଭିତ ପ୍ରାନ୍ତର, ତାଳ ତମାଳ ଖଜୁରୀଦି
ବୃକ୍ଷ ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆରବ ଦେଶରେ ମହମ୍ମଦ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ।
ସେ ଦେଶର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ସଂସାର ସହଚ କୌଣସି ସମ୍ଭବ
ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଜାଣନ୍ତି, କେବଳ ଦବାଭାଗରେ
ଅସହ୍ୟାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାର୍ତ୍ତିଶ୍ଚକର ସହସ୍ର ଭରଣ ଏବଂ ଶ୍ରେଣିରେ ତନ୍ତ୍ର
ତାରକାଦି ଖରଚ ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ଅନନ୍ତ ମାଳାକାଶ । ଏହି
ଦେଶର ଜଳବାୟୁ ଗୁଣରେ ଲୋକମାନେ ସୁସ୍ୱାଦୀୟ ଶିପ୍ର, କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ,
କଷ୍ଟ ସହସ୍ତ୍ର, ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଚିନ୍ତାଶୀଳ । ଚିନ୍ତାଶୀଳତା ହେତୁ ଆରବୀୟ-
ମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାତ୍ୟ ଭୂଭାଗର ଇତାଲାୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ଥାଏ । ଗଭୀର
ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଏବଂ ଅନୁପମ ସମସ୍ତ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର
ପରିଗ୍ରହକ । ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଧି-ସଂହାରଜ୍ଞାନ ଅଛି । ଫଳମୂଳ
ଚକ୍ରାନ୍ତ ଅରଣ୍ୟବାସୀର ଅଭିଧିସେବା କଥା ଶୁଣିଲେ ତଳତ ହେବାକୁ

ହୁଏ । କେତୁ ଅପରାଧର ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ସେମାନେ ଶମ୍ଭୁମିତ୍ର ନବିଶେଷରେ ଦିନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି । କଥାରେ ଯେପରି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହୁପରି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୌଳିକ ଏବଂ ସ୍ୱଳ୍ପଭାଗୀ; କିନ୍ତୁ କଥୋପକଥନ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସୁଷ୍ଟ ବାକ୍ପଟ୍ଟତାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସେମାନେ ସୁନ୍ଦରବସ୍ତୁ, ଲବଣ୍ୟଯୁକ୍ତ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ସତ୍ୟାନୁଗ୍ରାହୀ ଏବଂ ସାହୃଦ୍ୟପ୍ରେମୀକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ ସେମାନଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ମେଳାରୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଅରବରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମେଳା ହୁଏ ହାଟ ବଜାର ବସେ, ଝୁର୍ ବକା ଜଣା ହୁଏ । ବହୁଜନର ସମାଗମ ହୁଏ ଏବଂ ସେଠାରେ କବିମାନେ ନଜ ନଜ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନା କରନ୍ତି । ପଦ୍ୟ ଅବୃତ୍ତି କରନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକେ ଶ୍ରବଣ କରି ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ଅରବୀୟମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଭଳି ଧର୍ମପ୍ରବଣତା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଥିଲା । ସେମାନେ ଦେବାଦାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ମନଯୋଗୀ ଥିଲେ; ନିଷିଦ୍ଧ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ରଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପ ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ନୁହେଁ । କାରଣ ଅଜିକାଲି ସୁଦ୍ଧା ରଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ପଦାର୍ଥ ରଗବାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । କବି ତାଙ୍କର ଗାନରେ ରଗବନ୍ଧୁମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସମ୍ମାନିତ ହୁଅନ୍ତି । ଅରବୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଉପଦେଷ୍ଟା, ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବଳ୍ଲା ଏବଂ ଧର୍ମଗୁରୁ ଥିଲେ । ବହୁପୁରାତନ କାଳରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମପୀଠ ରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଦେଶରେ ପରା ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟାନମାନଙ୍କ ଅତି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ—ଜବଙ୍କ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ (Book of Job) ପ୍ରଥମେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ କି ଉଚ୍ଚତ୍ତ୍ୱ, କି ଉଦାର ଜ୍ଞାନ ରହିଅଛି । ତହିଁର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ବିଶ୍ୱଜନାନ୍ତ ଓ ପରମଶାନ୍ତତା ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଅରବୀୟମାନଙ୍କର ପୁରାତନ ପୂର୍ବବସ୍ତୁ ମକ୍କାନଗରର କାବା-ମନ୍ଦିରରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି । ଦକ୍ଷିଣାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମରକ୍କୋ

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଥର
 ଅକୃଷ୍ଣ ହୁଏ । କାବାମନ୍ଦିରର ପବିତ୍ରତା ଏବଂ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଦେହୁ ମକ୍କାରେ
 ବହୁଳ ଯାତ୍ରିକ ସମାଗମ ହୁଏ, ଆରବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଲୋକ
 ସେଠାରେ ସମବେତ ହୁଅନ୍ତି । ବହୁଜନ ସମାଗମ ଦେହୁ ମକ୍କା ଗୋଟିଏ
 ନଗରୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରବେଶ ଏହା ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ
 ନଗରୀ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଅତୀତ ସମୃଦ୍ଧି କେତେକ ପରିମାଣରେ
 ହ୍ରାସ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏହା ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ
 ଏବଂ ପବ୍ବତ ଓ ମରୁଭୂମି ଦ୍ଵାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ । ଏହୁ ଦେହୁ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ
 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦେଶରୁ ରପ୍ତାନୀ ହେଉଥିଲା । ନଗରୋପଯୋଗୀ କୌଣସି
 ସ୍ଵାଭାବିକ ସୁବିଧା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅପରିମିତ ଯାତ୍ରିକର ସମାବେଶ ଦେହୁ
 ଏହା ଗୋଟିଏ ବାଣିଜ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଏହୁ ଦେଶର
 ଶାସନ ପଦ୍ଧତି କୌଳିକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ
 ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର ସତ୍ତା ନିହିତ ଥିଲା । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ
 ସମୟକୁ ପୌରୁଲିକତା ଅନେକାଂଶର ନିସ୍ତାର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

୫୭° ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆରବ ଦେଶରେ କୋଟଳ ଜାତିର ଦ୍ଵାସେମା
 ପରିବାରରେ ମହମ୍ମଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଥିଲେ । ତୁମ୍ନିଷ୍ଠ ଦେବାର କିଛି-
 ଦିନ ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ପିତା ଅବ୍ଦୁଲ୍ଲାଙ୍କୁ ଦର୍ଶାଇ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର
 ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅଶେଷ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା ସ୍ନେହମୟୀ
 ଜନନୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧାମ ତ୍ୟାଗ କରି ଥିଲେ । ପିତା ମତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର
 ଲଳନପାଳନର ଭାର ଶତବର୍ଷ ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ି ଥିଲା ।
 ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ଏହୁ ପିତୃମାତୃହୀନ ଶିଶୁଟିକୁ ଅଳ୍ପବୟସରେ ପାଉଥିଲେ
 ଏବଂ ତାଙ୍କର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲେ । ଶିଶୁଟିର ଦ୍ଵିତୀୟବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ନ ହେଉଣୁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ପିତାମହ ମଧ୍ୟ ମାନବଲୀଳା
 ସମ୍ବରଣ କଲେ । ସେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଶିଶୁଟିର ଭାର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ
 ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଯାଇଥିଲେ ।

ହୁଏ । କେତୁ ଅପରାଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ସେମାନେ ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଦିନ ସମ୍ବନ୍ଧ ତାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି । କଥାରେ ଯେପରି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୌନ ଏବଂ ସ୍ବଲଭ୍ବଣୀ; କିନ୍ତୁ କଥୋପକଥନ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବାକ୍ପଟ୍ଟତାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସେମାନେ ସୁନ୍ଦରବସ୍ତ୍ରବ, ଲବଣଯୁକ୍ତ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ସତ୍ୟାନୁଗ୍ରାହୀ ଏବଂ ସାହୃଦ୍ୟପ୍ରେମିକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ ସେମାନଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ମେଳାରୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଅରବରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମେଳା ହୁଏ ଡାକ୍ତ ବଜାର ବସେ, ଝୁବ୍ ବକା କିଣା ହୁଏ । ବହୁଜନର ସମାଗମ ହୁଏ ଏବଂ ସେଠାରେ କବିମାନେ ନିଜ ନିଜ କାବ୍ୟ ଅଲୋଚନା କରନ୍ତି । ପଦ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକେ ଶ୍ରବଣ କରି ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ଅରବୀୟମାନଙ୍କର ଉଦ୍ବୃତ୍ତମାନଙ୍କ ଭଳି ଧର୍ମପ୍ରବଣତା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଥିଲା । ସେମାନେ ଦେବାଇଁନରେ ବିଶେଷ ମନଯୋଗୀ ଥିଲେ; ନିଷିଦ୍ଧ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ରଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପ ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ନୁହେଁ । କାରଣ ଆଜିକାଲି ସୁଦ୍ଧା ରଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ପଦାର୍ଥ ରଗବାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । କବି ତାଙ୍କର ଗାନରେ ରଗବନ୍ଧୁମା ପ୍ରଗୁର କରି ସମ୍ମାନିତ ହୁଅନ୍ତି । ଅରବୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଉପଦେଷ୍ଟା, ରବିଷ୍ୟଦ୍ବକ୍ତା ଏବଂ ଧର୍ମଗୁରୁ ଥିଲେ । ବହୁପୁରାତନ କାଳରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମପୀଠ ରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଦେଶରେ ପରାଶରୀୟାନମାନଙ୍କ ଅତି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ—ଜବଙ୍କ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ (Book of Job) ପ୍ରଥମେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ କି ଉଚ୍ଚଭାବ, କି ଉଦାର ଜାତି ରହୁଅଛି । ତହିଁର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ବିଶ୍ବଜନାନତ ଓ ପରମଶାନ୍ତ ଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଅରବୀୟମାନଙ୍କର ପୁରାତନ ପୂଜ୍ୟବସ୍ତୁ ମକ୍କାନଗରର କାବା-ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ବରକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି । ଦକ୍ଷିଣାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମରକ୍କୋ

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଥର
ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କାବାମନ୍ଦିରର ପବିତ୍ରତା ଏବଂ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଦେହ ମକ୍କାରେ
ବହୁଳ ଯାତ୍ରିକ ସମାଗମ ହୁଏ, ଆରବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଲୋକ
ସେଠାରେ ସମବେତ ହୁଅନ୍ତି । ବହୁଜନ ସମାଗମ ଦେହ ମକ୍କା ଗୋଟିଏ
ନଗରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରବେଶ ଏହା ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ
ନଗର ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଅତୀତ ସମ୍ଭବି କେତେକ ପରିମାଣରେ
ହ୍ରାସ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏହା ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ
ଏବଂ ପର୍ବତ ଓ ମରୁଭୂମି ଦ୍ଵାରା ପରିବେଷିତ । ଏହୁ ଦେହ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦେଶରୁ ରପ୍ତାନୀ ହେଉଥିଲା । ନଗରୋପଯୋଗୀ କୌଣସି
ସ୍ଵାଭାବିକ ସୁବିଧା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅପରିମିତ ଯାତ୍ରିକର ସମାବେଶ ଦେହ
ଏହା ଗୋଟିଏ ବାଣିଜ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଏହୁ ଦେଶର
ଶାସନ ଫରଦ କୌଳିକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ
ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର ସତ୍ତା ନିହିତ ଥିଲା । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ
ସମୟକୁ ପୌତ୍ଵଳିକତା ଅନେକାଂଶର ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

୫୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆରବ ଦେଶରେ କୋଟିଜ ଜାତିର ହାସେମା
ପରିବାରରେ ମହମ୍ମଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଥିଲେ । ତୁମ୍ନିଷ୍ଟ ଦେବାର କିଛି-
ଦିନ ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ପିତା ଅବ୍ଦୁଲ୍ଲାଙ୍କୁ ହରାଇ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର
ପିତୃବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅଶେଷ ଗୃହସମ୍ପତ୍ତି ସ୍ନେହମୟୀ
ଜନନୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧାନୀ ତ୍ୟାଗ କରି ଥିଲେ । ପିତା ମାତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର
ଲଳନପାଳନର ଭାର ଶତବର୍ଷ ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ି ଥିଲା ।
ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ଏହୁ ପିତୃମାତୃହୀନ ଶିଶୁଟିକୁ ଅଳ୍ପବୟସରେ ପାଉଥିଲେ
ଏବଂ ତାଙ୍କର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲେ । ଶିଶୁଟିର ଦ୍ଵିତୀୟବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନ ହେଉଣୁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ପିତାମହ ମଧ୍ୟ ମାନବଲୀଳା
ସମ୍ବରଣ କଲେ । ସେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଶିଶୁଟିର ଭାର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ
ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଯାଇଥିଲେ ।

ଏହାକଦ୍ଦାର ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଜୀବନ ଉପଯୁକ୍ତ ଅରବ ଶବ୍ଦରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ମହମ୍ମଦ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ ସହ ବାଣିଜ୍ୟ ଯାତ୍ରାରେ ସହଯାତ୍ରୀ ହେଲେ ଏବଂ ଅଷ୍ଟାଦଶବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ କାଳରେ ସମର ଯାତ୍ରାରେ ମଧ୍ୟ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ ଅନୁଗମନ କରି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ସିରିୟାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ମହା-ମେଲା-ଦର୍ଶନ-ଯାତ୍ରା ଏଠାରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଏହଠାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଅସିଥିଲେ । ଏହଠାରେ ତାଙ୍କର ରବିନ୍ଦ୍ର ମହତ୍ତ୍ବର ପରିଚୟ ମିଳିଥିଲା ।

ମହମ୍ମଦ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷି ଥିଲେ । ମରୁ ପ୍ରଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ହିଁ ଜ୍ଞାନାଲୋକରୂପେ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରାଗନ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରତିଭାଦ୍ଦାର ସେ ଯାତ୍ରା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରୁ ଥିଲେ, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା । ପୁରାଣଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ପୁରୀଷା ସେ ଆଦୌ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ମରୁ-ଭୂମିରେ ଏକାକୀ ପ୍ରକୃତର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀନାନେ ତାହାକୁ ‘ଆଲ୍‌ଥମେନ୍’ (ବିଶ୍ୱାସୀ) ଅଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଗମ୍ଭୀର ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମରେ, ତାଙ୍କର ସତ୍ୟପ୍ରିୟତାର ପରିଚୟ ମିଳୁ ଥିଲା । ସେ ଜଣେ ହୃଦୟ ଗ୍ରାସ୍ତ, ଆଲାପପ୍ରିୟ, ସ୍ନେହ ଏବଂ କୌତୁକପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବାର ପଦେ ପଦେ ପରିଚୟ ମିଳେ । ସେ ନଜେ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ରୂପବନ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମତା, ଦକ୍ଷତା, ଧୀରତା ସମସ୍ତ ଅନ୍ନୟନୀୟ ଥିଲା । ମରୁଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ସେ ଜୀବନର ବ୍ରତ ସାଧନ କରିଥିଲେ ।

ସେ ପଞ୍ଚବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମକାଳରେ କାଦିଜା ନାମ୍ନୀ ଚତ୍ତାରଂଶତ ବର୍ଷୀୟା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସରଳ, ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଏବଂ ଶାନ୍ତଭାବରେ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ କିଛିକାଳ ଯାପନ କଲେ । ଚତ୍ତାରଂଶତ

ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାରବରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟବତ୍ କାଳ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଗୁଳିଶବ୍ଦରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣାର ସ୍ଥାନ ଅନୁଭବ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଦେଶ ଘୋଷଣା କଲେ । ସେ ସମୟରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଆକାଞ୍ଚ ସାଧୁତ୍ବ-ସରଳ, ସୁନ୍ଦର ଉପିଜୀବନ ଯାପନ ଏବଂ ଅସ୍ଥା ଗୌରବର ଧନ ଥିଲା, ପ୍ରତିବାସିମାନଙ୍କର ସାଧୁବାଦ ଓ ପ୍ରଶଂସା ଶ୍ରବଣ । ବୟଃବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଢ଼ିଥିଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି କୌଣସି ରୂପେ କଲ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ମରୁତୁମିର ସେହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଦାରହୃଦୟ ସନ୍ତାନ ଏକ ଦିଗରେ ଯେପରି ଗଭୀର ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀଳ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ସେପରି ଅତିଶୟ ସରଳପ୍ରାଣ ଥିଲେ । ସେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଭୂତ ସମାଜର ସୁଦ୍ର ବେଷ୍ଟନା ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁ-ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ନିଜ ପ୍ରାଣରେ ସତ୍ୟର ଦବ୍ୟ ଆଲୋକ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଜୀବନର ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ଶ୍ରୀମକାନ୍ତ ବେଶ ଧାରଣ କରି ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁହ୍ୟ ରହିଥିଲା । ସେ ଅତି ହିରହୋଇ ରହି ପାରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାଣୀ ସାଷାତ୍ ପ୍ରକୃତ ଦେବାଙ୍କର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ବହର୍ତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକ-ସାଧାରଣ ତାଙ୍କର ବାଣୀ କିପରି ବା ଅବହେଳା କରିବେ ? ବାଲକାଳରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଅବିରାମ ଭାବରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦ୍ବିତ ହୋଇଥିଲା—ଜୀବନ କଣ, ମୃତ୍ୟୁ କ’ଣ, ଜଗତ୍ କ’ଣ, ଜନ୍ମ କ’ଣ, ସଂସାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ’ଣ ଓ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ ? ଶ୍ରୀପଣ ପବିତ୍ର ହାସ ଓ ସିନାଇ ଏବଂ ଶ୍ରୀମକାନ୍ତ ମରୁତୁମି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରି ନ ଥିଲା । ମସ୍ତକୋପରି ସୁବସ୍ତୁତ ସୁନାଳ ଗନେ ମଧ୍ୟ ପାରି ନ ଥିଲା ଏବଂ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ ନିରୁତ୍ତର ରହିଥିଲେ; ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲା କେବଳ ତା’ଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏବଂ ତହିଁରେ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ।

ସେ ଯେଉଁ ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟାର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ, ସେ ଯେଉଁ ମହାନ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ, ତାହା ସେ ତଦାନନ୍ତର ପୌଳକତାରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ପୌତ୍ତଳକତା

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଳ୍ପସମୟରେ ଅନ୍ୟ କି ଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟ ଥିଲା, ତାହା ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ମାନସମାନର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଓ ଭୋଗାଭିଳାଷ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ଗର୍ଭ ବନ୍ଧୁସମୟରେ ମକ୍କା ସନ୍ଧିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହାଗ ପଟ୍ଟର ଗୋଟିଏ ଗହ୍ୱରରେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାରେ ନିମଗ୍ନ ଥିବା ସମୟରେ ଦିନେ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରୁ ମୋହଜାଲ ଅପସାରିତ ହୋଇଗଲା । ହଠାତ୍ ସେ ଭର ଅଭିଳାଷିତ ଉପସ୍ଥିତ ବସ୍ତୁକୁ ଭଗବତ୍ କୃପା ପଳରେ ଲଭି କଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସେ ଦୁଇଗୋଟି ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ । ପ୍ରଥମଟି— ‘ଅଜ୍ଞା ହୋ ଅବିଦ୍ୟା’—ଉତ୍ସର ମହାନ ଏବଂ ସତ୍ୟ, ଉତ୍ସର ନିତ୍ୟ ସନାତନ, ସେ କେବଳ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁଦେବବାଦ ମିଥ୍ୟା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ଥିଲା । ଗୀତାରେ ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି—

“ଭୂମସ୍ତରଂ ପରମ ସେବଦତବ୍ୟଂ ଭୂମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ପରଂ ନିଧାନଂ
ଭୂମବ୍ୟୟଃ ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମଂ ଗୋପ୍ରା ସନାତନସ୍ତୁଂ ସୁରୁଷୋ ମତୋ ମେ ।”

ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିରୂପ ମାତ୍ର ।

ଦ୍ୱିତୀୟଟି—ଉପଲମ୍ବ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରୀ ଚରଣରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ । ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ବିନା ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆତ୍ମସମର୍ପଣରେ ଆତ୍ମମାନେ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ, ହୃଦୟରେ ବଳ ଏବଂ ସାଦୃଶ୍ୟ ପାଇଁ । ଭଗବାନ ଯାହା କରନ୍ତି, ତାହା ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ—ଏହି ଭାବର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆଉ ସାଧାରଣ କ୍ଳେଶ ଓ ଯାତନା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ହିଁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ।

ବିଶ୍ୱକବି ଗୋରଥେ (Goeth) ମଧ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ହେତୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଜୀବନଧାରଣ ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଜୀବନରେ କିଛିତ ଆତ୍ମା ଥିଲା,

ସେମାନଙ୍କର ଅସୁସମର୍ପଣ ବିନା ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । ଭଗବାନ ସର୍ବ-
ମଙ୍ଗଳମୟ । ସେ ଯାହା କରନ୍ତି ତାହା ସମସ୍ତ ସତ୍ୟ ଓ ମଙ୍ଗଳକର ।

ଏହାହିଁ ଏକମାତ୍ର ନୈତିକ ପଥ । ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ହୃଦୟର
ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ କରି ମାନବ ଅକୁତୋଭୟ ହୋଇ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଳଂକାର
ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସତ୍ୟପଥରେ ଧର୍ମପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ
ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟଲାଭ କରେ, ଅମୃତର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ।

ଅସୁସମର୍ପଣ ଇସ୍ଲାମ୍ ଧର୍ମର ପ୍ରାଣ । ତାହା ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ-
ଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ
ଅସୁ ବିସର୍ଜନ କରିବା ଲାଗି ଅଦେଶ କରେ । ଏହି ଅସୁସମର୍ପଣ ଶରୀର
ସହିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆଚରଣ କରିବା, ବୃଥା ଚର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରବଣ କରିବା,
ମାୟା ମୋହରେ ବିରୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ନିଷେଧ କରେ । ଅପାତ କଠୋର
ଅପାତ କ୍ଳେଶ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଳେଶ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ସର୍ବ ନିୟନ୍ତ୍ରା; ପ୍ରତ୍ୟେକ
ସୁଖ, ଦୁଃଖ, କ୍ଳେଶ, ଆନନ୍ଦ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା
ବିଧେୟ । ସେ ମୋତେ ବିନାଶ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ତାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ, ଏହି
ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୃଦୟରେ ବଜ୍ରମୂଳ କରିବାକୁ ହେବ । ଅସୁବିସର୍ଜନ କ୍ରିମ୍ବା
ଅସୁସମର୍ପଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୃଥ୍ବୀରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ଏକମାତ୍ର ମହାନ ସତ୍ୟ ।
ଗୀତାରେ ଭଗବାନ କହିଅଛନ୍ତି :—

“ସର୍ବ ଧର୍ମାନ୍ ପରତ୍ୟଜ ମାମେକଂ ଶରଣଂ କୃଜ
ଅହଂଭାଂ ସର୍ବପାପେଭ୍ୟୋ ମୋକ୍ଷୟିଷ୍ୟାମି ମା ଶୁଚଃ ।”

ସମାୟୁକ୍ତରେ ବିଭୀଷଣଙ୍କ ଗମନୋପଲକ୍ଷରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉକ୍ତି—

“ସକୃଦେବ ପ୍ରପନ୍ନୋ ଯସ୍ତବାସୁୀତ ତ ଯାତତେ
ଅରୟଂ ସର୍ବଦା ତସ୍ମୈ ଦଦାମ୍ୟେତଦ୍ ବ୍ରତଂ ମମ ।”

ବ୍ରହ୍ମ ସୁରାଣରେ ଅଛି—

“କର୍ମଣା ମନସା ବାଚ୍ ସେଫରୁତଂ ଶରଣଂ ଗତା
ନ ସମର୍ଥା ଯମ ସ୍ତେଷାଂ ତୋ ମୁକ୍ତିଫଳଭାଗିନଃ ।”

ସୁନ୍ଦ ପୁରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି—

“ଗୋବିନ୍ଦଂ ପରମାନନ୍ଦଂ ମୁକୁନ୍ଦଂ ମଧୁସୂଦନମ୍
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱାନ୍ୟନ୍ତେବ ଜାନାମି ନ ଭଜାମି ନ ସୁରାମି
ନ ନମାମି ନତ ଶ୍ରୋମି ନ ପଶ୍ୟାମି ସ୍ୱଚକ୍ଷୁଷା
ନ ସ୍ପୃହାମି ନ ଗାୟାମି ନବା ଯାମି ଦ୍ୱରଂ ବିନା ।”

ଅରବିନ୍ଦମାନଙ୍କର ମରୁଦ୍ଧୃଦୟରେ ଅମୃତ-ମହାକଳା ପ୍ରବାହତ
କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏହି ମହାନ ସତ୍ୟ ମହନ୍ନଦଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରକାଶିତ
ହୋଇଥିଲା । ଭଗବାନ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସେହି ଅଜ୍ଞେୟ ରହସ୍ୟ
ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜଣାଇ ଥିଲେ । ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ନ ଜଣାଇଲେ ସେ
ଦୁର୍ବୋଧ, ଅଗମ୍ୟ, ଅଜ୍ଞେୟ ସତ୍ୟ କିଏ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରେ ?
ତର୍କ, ନ୍ୟାୟ, ଫାଶ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସେଠାରେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରେ ।
ଭଗବାନ ଦୟାକରି ମହନ୍ନଦଙ୍କ ନିକଟରେ ଅସ୍ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ
ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ସମସ୍ୟାରୁ ମୁକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମହନ୍ନଦ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଜୀବ ଜଗତକୁ ତାହା ପ୍ରକାଶ ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟାଦିଷ୍ଟ
ମହନ୍ନଦ କେବଳ ସେହି ପରମ ପରାପୁର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ।

ପ୍ରଥମେ ଗୁଣବତ୍ତା କାଦିଜା ମହନ୍ନଦଙ୍କ ମୁଖ ନିଃସୃତ ବାଣୀ ସନ୍ଦେହ ଓ
ବିଶ୍ୱାସରେ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ ଓ ପରେ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟ ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ
ପ୍ରାପ୍ତ କଲେ । ପାଠକେ ! ଥରେ କଲ୍ଲନା ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଦେଖନ୍ତୁ, ଏକ
ଦିଗରେ ମହନ୍ନଦଙ୍କର କାଦିଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସୀମ କୃତଜ୍ଞତା ଏବଂ ଅପର
ଦିଗରେ ଅଶେଷ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା କାଦିଜାଙ୍କର ସତ୍ୟବାଣୀ ଶ୍ରବଣ ପୂର୍ବକ
ମହନ୍ନଦଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ନିଦର୍ଶନ । ମହନ୍ନଦ କହୁଅଛନ୍ତି—
ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋର ସ୍ୱାୟଂ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ହୃଦୟରେ ବଦନୁ
ହୋଇଥିଲା ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ କାଦିଜାଙ୍କର ଏହି ଅସୀମ ଦୟାର କଥା
ବିସ୍ମୃତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲି । ବହୁଦିନ ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ଯୁବତୀ
ଏଇସା, ଯେ କି ନିଜର ସାଧୁ ବ୍ୟବହାର, ବିମଳ ଚରିତ୍ର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ସଦଗୁଣ ଦ୍ଵାରା ମୁଷଲମାନମାନଙ୍କୁ ତମଚ୍ଛତ କରି ଦେଇଥିଲେ, ସେ ଦିନେ ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ—ମୁଁ କ'ଣ କାଦଜାଙ୍କ ଠାରୁ ରୂପ ଓ ଗୁଣରେ ଉତ୍ତମ ନୁହେଁ, ସେ ବଧବା ଓ ବୁଢ଼ା ଥିଲେ, ତହିଁ ଭ୍ରମେ ତାଙ୍କଠାରୁ ମୋତେ ଅଧିକ ଭଲପାଅ ଓ ଆଦର କର; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସତ୍ୟପ୍ରାଣ ମହମ୍ମଦ ସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କର ହୃଦୟର ଭବପ୍ରଳାମ୍ବ୍ୟ ନ ରଖି ସତ୍ୟାନୁସ୍ତେଷରେ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ “କଦାପି ନୁହେଁ, ଏଇସା, କଦାପି ନୁହେଁ । ଆଜ୍ଞାକୁ ସାକ୍ଷ୍ୟ କରି ପୁଣି କହେଁ, କଦାପି ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ମୋ କଥାରେ କେହି ବ୍ୟାସ ପ୍ରାପନ କରୁ ନ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ସରଳହୃଦୟା ଧର୍ମ-ପ୍ରାଣୀ କାଦଜା ମତ୍-ଧର୍ମରେ ବ୍ୟାସ ପ୍ରାପନ କରି ମୋର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମ-ପ୍ରଗୁର-କ୍ରିୟାରେ ମୁଁ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ଦ୍ଵାରା ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇଥିଲି । ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଏକା ମୁଁ ପ୍ରାଣର ବନ୍ଧୁରୂପେ ପାଇଥିଲି ।”

ତତ୍ପରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ କ୍ରିତଦାସ ସିଦ୍ଦ ଏବଂ ପିତୃବ୍ୟ ଆରୁ ଆଲେବଙ୍କ ପୁତ୍ର, ଭ୍ରାତା ଆଲ୍ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ସମକ୍ଷରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମମତ ହୃଦୟର ଆବେଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ, ଦୁଃଖର କଥା, ସେତେବେଳେ କେତେକ ତାହାକୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିଥିଲେ, କେତେକ ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ; ପୁଣି କେତେକ ଲୋକ କର୍ଣ୍ଣପାତ ମଧ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ଇନବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବୋଧହୁଏ କେବଳ ଚେରଜଣ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଗୁର କାର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ିରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଉତ୍ସାହର କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ସେ ଲୋକସମାଜରେ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ବର୍ଷଦିନ ମନ୍ଦିରଗଢ଼ି ପରେ ଦିନେ ଏହି ପୁରୁଷ ପୁରୀବ ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୪୦ ଜଣଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମହାଚେତନରେ ଓ ବାରଦର୍ପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଜଳଦଗମ୍ବୀର ସ୍ଵରରେ ସ୍ଵମତ ପ୍ରବାଣ କଲେ ଏବଂ କହୁଲେ,

“ମୁଁ ଏ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ପାଇଅଛି, ଏହା ଜଗତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ । ଏହାହିଁ ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ । ଏହା ମୋତେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପ୍ରଗୁରୁ କରିବାକୁ ଦେବ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛ ? ସମସ୍ତେ ସନ୍ଦେହ-ଦୋଳାରେ ଦୋଳାୟମାନ, ନିର୍ବାକ୍ ଓ ନିଷ୍ଠୁର । ସେହି ନିଷ୍ଠୁରତା ଭଙ୍ଗକରି ଜଣେ ଷଷ୍ଠଦଶବର୍ଷୀୟ ବାଳକ ହୃଦୟର ଅବେଗରେ ଚିତ୍କାର କରି ପ୍ରଭୁତ୍ବର ଦେଲେ, “ସଦାନ୍ତଃ-କରଣରେ ଗ୍ରହଣ କଲୁ” । ଏହି ସାମାନ୍ୟ ବାଳକର ନିର୍ଭୟବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କଲେ ସମସେତ ଭଦ୍ରମଣ୍ଡଳୀ ଭଦ୍ରାମ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କଲେ । ଅବଜ୍ଞା ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ହାସ୍ୟ ବା ଅବମାନର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ମହାନ ଓ ଗୁରୁତର ବିଷୟ । ଏହି ସତ୍ୟ ଯାହା ସ୍ଥିର ଓ ନିଶ୍ଚିତ ହୃଦୟ ଓ ମହାମନ୍ତ ବାଳକ ସତ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସିଦ୍ଧି ତୁଳା ବିକ୍ରମୀ ଅଥଚ ଅପୂର୍ବ ଲବଣ୍ୟଯୁକ୍ତ ବାଳକକୁ ବାଗ୍ଦାଦ ମନ୍ଦିରରେ ଜଣେ ନୃଣ୍ମସ ଦାତୁକ ହତ୍ୟା କରିଥିଲା । ସେ ନିଜର ସରଳତା ଓ ମହାନୁଭବତାରେ ଜଣେ ସୁରୁଷପ୍ରବରଙ୍କ ସତ୍ୟୋକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ଛାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହୋଇଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବା ସମୟରେ ସେ ସମସେତ ଲୋକଗଣଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, “ଯଦି ଏ ବିଷମ ଆଘାତରେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଅପଣମାନେ ହତ୍ୟାକାରକୁ ସମା କରିବାହେବେ ଏବଂ ଯଦି ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ, ତେବେ ଅଗରେ ତାର ପ୍ରାଣ ନାଶ କରିବେ । ସୁତରାଂ ଏକ ସମୟରେ ଦୁହେଁଯାକ ଭଣ୍ଡରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ବିଗୁର ଦେଖି ପାରିବୁଁ” ।

ମହମ୍ମଦ ସ୍ତ୍ରୀୟ ମତ ପ୍ରଗୁରୁ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାଧିକାର କୁହସ୍ତାର ରତ କାବା-ମନ୍ଦିର-ରସକ ବୋଇଶମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା ଦେଇଥିଲେ । ଦୁଇଗୁରୁ ଜଣ ସମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗ ଦେଇଥିବାରୁ ପ୍ରଗୁରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରସାର ଲଭୁଥିଲା । ଜନସାଧାରଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗାନ୍ୱିତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ଆରୁ ଅଲେବ ତାଙ୍କୁ ସବିଶେଷ ଭୟାନା

କଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଧର୍ମମତ ଦ୍ଵାରା ଅନ୍ୟ କାହାର ଅପ୍ରିୟ ଅଚରଣ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ମହନୀୟ ତାଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, “ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ, ବ୍ରହ୍ମ, ନକ୍ଷତ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ମୋତେ ନିଷେଧ କଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାହା ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ସତ୍ୟଧର୍ମ ପାଇଅଛି, ତାହା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରସାର କରିବି । ମୁଁ ନିଜର ଧର୍ମମତ ପ୍ରାଣବ୍ୟୟରେ ସୁଦ୍ଧା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବି ନାହିଁ ।” । ତାଙ୍କ ଅଟଳ ଉତ୍ତର ବଶ୍ୟାସ । “ନାୟାତ୍ ପଥଃ ପ୍ରବଚନନ୍ତୁ ପଦଂ ନ ଧୀରଃ”, ମହନୀୟଙ୍କ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ଧର୍ମମତ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଚତୁର୍ବିଧରେ ଦୃଢ଼ବଶ୍ୟାସ ଜନ୍ମାଇବା ନିମିତ୍ତ ତେଣୁକରି ସପଲକାମ ହେଉଥିଲେ । ମକ୍ତା ନଗରକୁ ଆଗତ ଯାତ୍ରିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶ୍ରୀୟ ମତ ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତିନିଗଣ ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତ୍ତ ସଙ୍ଗେ ବୁଝିପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ବରୁଣରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଓ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଷଡ଼ପନ୍ଥା ରଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ତାଙ୍କର ପଦେ ପଦେ ବିପଦ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜ୍ଞାନମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକାବେଳେ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ମହନୀୟଙ୍କ ପରାମର୍ଶାନୁସାରେ ତାଙ୍କର ମତାବଲମ୍ବିମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କୃତମ୍ଭା ଦେଶରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ଆଲୋକ ମୃତ ଏବଂ ଗୁଣବତ୍ତା କାଦିନୀ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ସଂସାରରେ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ୟ କାହାରଠାରୁ ସହାନୁଭୂତିର ଆଶା ରଖି ନ ଥିଲେ । କେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଗରୀର ଗରିକନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । କେତେବେଳେ ଅବା ପ୍ରାଣ ରୟରେ ଘରଦ୍ଵାର ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଛଦ୍ମବେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଧର୍ମ-ମତ-ପ୍ରସାରରେ ହିୟୋଦଶବର୍ଷ ଅତୀତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଚାଲି ଚାଲି ଘାସିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବରୁଣରେ ବନ୍ଧ-ପରିକର ହେବା ଦେଖି ସେ ମକ୍ତା ନଗରରେ ବାସ କରିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ ମଣିଲେ । ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଥେଚ୍ଚ (ଅଧୁନକ ନାମ ମଦନା) କୁ

ପଳାୟନ କଲେ । ତାହା ମକ୍କା ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶତ ମାଇଲ ଦୂରରେ
 ଅବସ୍ଥିତ । ଅଗମ୍ୟ ଗିରିସଙ୍କଟ ଏବଂ ଭୀଷଣ ମରୁଭୂମି ଅନୁକ୍ରମ କରି ସେ
 ସେଠାରେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେହି ପଳାୟନ ଦିନଠାରୁ
 ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଅନ୍ଧ ଗଣା ହୁଏ, ତାହାକୁ ଆରବୀୟ ଭାଷାରେ
 ହଜିର କହନ୍ତି । ୭୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ହଜିର
 ବର୍ଷ ଧରା ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବୟସ ୫୦ ବର୍ଷ—କ୍ରମେ କ୍ରମେ
 ବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିପଦ, ବନ୍ଧୁମାନେ କ୍ରମଶଃ
 ତାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଜ ହୃଦୟର ଅଶା ବ୍ୟତୀତ
 ଅନ୍ୟ କିଛି ବଳ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏହି-
 ପରି ଶୋଚନୀୟ ଦଶା ହୋଇଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନ୍ମଭୂମିରୁ ଦୁର୍ବୃତ୍ତି-
 ମାନଙ୍କ ଶତପଥ ଦ୍ଵାରା ସେ ବିତାଡ଼ିତ । ସେ ମନୁଷ୍ୟୋତ୍ତେ ଆରବୀୟ
 ଭାବରେ ଅତ୍ସରସା କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃତସକଳ ହେଲେ । ଏହି ସବାଦ
 କୋଇଶି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦାବାଗ୍ନି ପ୍ରାୟ ବ୍ୟାପ୍ତ
 ହେଲା । ସେମାନେ ଅସ୍ତଶସ୍ତ୍ର ସହ ପାଶବିକ ଅତ୍ୟାଚାର ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କୁ
 ଦମନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ମହମ୍ମଦ ସତ୍ୟ ମଞ୍ଚରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ,
 ଚହୁଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଖଡ୍ଗ ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । ସୁଦୀର୍ଘ ଦଶବର୍ଷକାଳ
 ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର ଅନାଚାର ଓ ବ୍ୟଭିଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହିପରି ଅସି
 ଧାରଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଅସି ଦ୍ଵାରା ଧର୍ମ-ପ୍ରଚାର ବିଷୟରେ ଅନେକେ ଅନେକ
 ପ୍ରକାର କହିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ପ୍ରଣାଳୀଠାରୁ
 ଅନେକାଂଶରେ ଭଲ । ଖଡ୍ଗ ଧାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକୃତ ଖଡ୍ଗ ଥିବା
 ଦରକାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ଧର୍ମ ତାହାର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ
 ମନୁଷ୍ୟ-ମସ୍ତିଷ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବଦ୍ଧ ଥାଏ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜଣେ
 ମାତ୍ର ପୁରୁଷ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା ବଡ଼ ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ; ତେଣୁ
 ପ୍ରଥମେ ଅସି ପ୍ରାପ୍ତହେବା ଦରକାର । ଅସି ବୋଇଲେ କେତେକ ଜଣ
 ସେହି ମତାବଲମ୍ବୀ ପୁରୁଷ । ସ୍ଥଳତଃ ସତ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ନିଜେ ନିଜେ

ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଁ
ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ଅସି-ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଏକା-
ବେଳକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହେଉ
ପଛକେ ଅସି, ବାକ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ
ପଦାର୍ଥର ନିଜ ପଦରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା ଉଚିତ । ଜଗତରେ
ନ୍ୟାୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ଵାସ ଓ ଦୁର୍ଘ୍ଟି ଗୁରୁତ୍ଵ ରହିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ
ପ୍ରକୃତଦେବୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥା । ତାହାର ଉତ୍ତର ସତ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସେହି
ଶେଷରେ ଜୟଲାଭ କରେ । ମହନୀୟ ଏବଂ ତାଙ୍କର କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା
ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତଦେବୀଙ୍କର ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।
ପ୍ରକୃତଦେବୀଙ୍କର କି ଉଦାରତା, ମହାନୁରକ୍ତତା ଏବଂ ସହୃଦ୍ଵତା !
ସେ ସାରକୁ ରଖି ଅସାରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ:—
ଧାନ ଓ ଅଗାଡ଼ି । ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ କଲେ କେବଳ ଧାନରୁ
ଗଛ ଉଠେ, ଅଗାଡ଼ିରୁ ଉଠେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତଦେବୀ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧି,
ମିଥ୍ୟାର ପ୍ରାଣ ଅଦୌ ସେଠାରେ ନାହିଁ । ସେ ଗୁଡ଼ାନ୍ତି କେବଳ ବିଶୁଦ୍ଧ
ନିର୍ମଳପଦାର୍ଥ । ବିଶୁଦ୍ଧ ବା ସାରବାନ୍ ପଦାର୍ଥକୁ ସେ ପ୍ରାଣପଣେ ରକ୍ଷା
କରନ୍ତି । ପୃଥିବୀକୁ ଯେତେ ମହାନ ଚକ୍ର ବା ସତ୍ୟ ଅସିଥାନ୍ତି, ତାହାର
ଇତିହାସ ସବୁ ଏକ । ମହାନ ସତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଧିରେ ବା
ଶୁଣିରେ ପଡ଼ି ଅସେ; କିନ୍ତୁ ସେ ବୁଦ୍ଧ ସବୁ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଦୋଷଯୁକ୍ତ
ହେଉ ବେଶୀଦିନ ରହେନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାର ସାର ଚରକାଳ ରହେ ।
ସାର ପଦାର୍ଥର ଅସିଦ୍ଧ କେବେହେଁ ଲୁପ୍ତ ହୁଏନାହିଁ; ସମୁଦ୍ରୋପ-
କୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଲେକ-ପ୍ରମୁଦ ଚରକାଳ ବିରାଜମାନ ରହେ । ମନୁଷ୍ୟର
ଆତ୍ମାବତ୍ ତାହା ଅମର ଓ ଶାଶ୍ଵତ । କେବଳ ବାହ୍ୟାବରଣଟି ପରି-
ବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ତାହାକୁ ପବନ କିମ୍ବା
ଅପବନ କହିଁ । ତାହା ପ୍ରକୃତଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସେପରି ନୁହେଁ ।
ସେ ବିଚାରସନରେ ବସି ଦେଖନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ପରି-
ମାଣରେ ସତ୍ୟ ଅଛି । ସେ ବାହ୍ୟ ଅକୃତ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରନ୍ତି
ନାହିଁ ।

ମହନଦଙ୍କ ଧର୍ମ ଏକପ୍ରକାର ଶାଶ୍ଵତଧର୍ମ—ତାହାର କେବଳ ରୂପାନ୍ତର । ସେଥିରେ ଯେପରି ଅକୃତ୍ରିମତା ଓ ବିଶ୍ଵାସ ଅଛି, ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଆରବୀୟମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ସିଦ୍ଧିଆ ଶାଶ୍ଵତାନୁମାନଙ୍କ ଧର୍ମଠାରୁ ଅନେକାଂଶରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ସିଦ୍ଧିଆର ଶାଶ୍ଵତମୀବଳମ୍ବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ମତଭେଦ ଚାଲୁଥିଲା । ଆରବୀୟମାନଙ୍କ ପୌତ୍ଵଲିକତାଠାରୁ ମହନଦଙ୍କ ପ୍ରଗୁରୁତ ଧର୍ମ ସର୍ବାଂଶରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ; କାରଣ ମହନଦଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ମହା ସତ୍ୟର ଅବତାରଣା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ତାହାକୁ ଅବିକଳଭାବରେ ଜଣାଇଥିଲା ଯେ, ପୌତ୍ଵଲିକତା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; କାହା ପାପାଣର ପୁତ୍ଵଲିକା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଈଶ୍ଵର କେବଳ ସତ୍ୟ * “ଆତ୍ମାତୋ ଆକ୍ବର” । ଈଶ୍ଵର ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଓ ସର୍ବ ନୟନ୍ତା । ସେ ଦର୍ଶି, କର୍ତ୍ତା ଓ ବିଧାତା । ସେ ଇଚ୍ଛାମୟ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ସମସ୍ତ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି—ନଦୀ ପ୍ରବାହତ ହେଉଅଛି, ପବନ ମନ୍ଦ ମଧୁରେ ବହୁଅଛି, ପିଙ୍କ ସୁଲଳିତ ପଞ୍ଚମ ତାନରେ ଗାନ କରୁଅଛି ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ସ୍ଵ ସ୍ଵ କକ୍ଷରେ ପରିଚ୍ରମଣ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ମରୁତୁମିନବାସୀ ପୌତ୍ଵଲିକମାନେ ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ, ଯାହା ବିଶ୍ଵାସ କରୁଥିଲେ, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ବିଶ୍ଵାସଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ନିଖିଳ ମାନବ-ସମାଜ ଗ୍ରହଣ କରକ, ପୃଥିବୀର ଗତି ସ୍ଥିତି ଦଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉଅଛି, ଏହି ସମାଗର ଧରା ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ମନ୍ଦର । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପୃଥିବୀର ସ୍ଵାଭାବିକ ଗତି ସହିତ ସହଯୋଗିତା କରେ, ସତ୍ୟ ନୀତି ସମ୍ବରଣ କରେ, ସତ୍ୟ ସ୍ତୋତରେ ଭାସମାନ ହୁଏ, ସେ ଭଗବତ୍-ମନ୍ଦରର

* ଗୀତାରେ (୧) ଗତିର୍ଭର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୁଃ ସାକ୍ଷୀ ନିବାସଃ ଶରଣଃ ସୁହୃତ୍ । ପ୍ରବକଃ ପ୍ରଲୟଃ ସ୍ଥାନଂ ନିଧାନଂ ବାଜମ ବ୍ୟୟମ୍ ।

(୨) ହିମାଦି ଦେବଃ ସୁରୁଷଃ ସୁରାଣାମ୍ ସ୍ତ୍ରୀମସ୍ୟ ବିଶ୍ଵସ୍ୟ ପରଂ ନିଧାନମ୍ ।
କେତୁସି କେଦାସି ପରଂ ତ ଧାମ ହିମା ତତଂ ବିଶ୍ଵସନନ୍ତରୂପ ।

ପ୍ରଧାନ ପୁରୋହିତ, ସତ୍ୟ ସହଚର ସହଯୋଗିତାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବ-
ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବୁଧାଚର୍କ-ବାଗବତଶ୍ରୀ ଦ୍ଵାରା ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟମନ୍ତ୍ରରୁ
ବିଚାଡ଼ିତ ହୁଏ । “ନୈଷା ଚର୍ଚ୍ଚେଣ ମନ୍ତ୍ରସ୍ଵପନେୟା ପ୍ରୋକ୍ତାନ୍ୟନୈବ
ସୁଜ୍ଞାନାୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ” କଠୋପନିଷତ୍ ୨ । ୧ । ଇସ୍ଵରମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମତ-
ବାଦ ପ୍ରଭୃତିକୁ ବିନଷ୍ଟ କରୁଥିଲା । ସେତୁପ ବିନଷ୍ଟ କରବାର ତାହାର
ଅଧିକାର ଥିଲା, କାରଣ ତାହା ଜ୍ଞାନକୁ ସତ୍ୟ । ଯହିଁରେ ସତ୍ୟ ନ ଥିଲା,
ତାହା ସେହି ସତ୍ୟରୂପ ବହିରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ମନୁକାଳୁ ପଳାୟନ ପରେ ଏବଂ ସେହି ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ସଂଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ମହନୀୟ
ଅବସରାନୁଯାୟୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମପୁତ୍ରକ କୋରାନକୁ
ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ।
ମୁସଲମାନମାନେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଧର୍ମପୁତ୍ରକକୁ ଯେପରି ଶୁଦ୍ଧା, ଚକ୍ତି ଓ
ଅନୁଗ୍ରହ ସହଚର ଦେଖନ୍ତି, ସେପରି ବୋଧହୁଏ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଶ୍ରୀକ୍ରିଷ୍ଣାନ
ତାଙ୍କର ‘ବାଇବେଲ’କୁ ଦେଖନ୍ତି । କୋରାନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ
ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ବିଧି, ନିୟମ, ଆଚାର, ବ୍ୟବହାର, ଶାନ୍ତି, ମାନ
ତତ୍ତ୍ଵରେ ସମସ୍ତ ସନ୍ଦିଗ୍ଧି ବିନାଶିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁସଲମାନ ତାହା
ପଢ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ବିରୁଦ୍ଧପକ୍ଷ ବିରୁଦ୍ଧସନରେ ଅସୀନ ହୋଇ କୋରାନର
ନିୟମାନୁସାରେ ବିରୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ତାହା ମସ୍ଜିଦ୍ ବା ଧର୍ମ-
ମନ୍ଦିରରେ ପଢ଼ିତ ହୁଏ । ଏହି ବିଗତ ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀବ୍ୟାପୀ ତାହା
ମୁସଲମାନ ଜାତିର ଏକମାତ୍ର ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଅଛି ।

ଉଚ୍ଚବିଦ୍ୟାୟ ମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ କୋରାନ ଅତିଶୟ ଶୁଦ୍ଧାବିଶ୍ଵାସ
କଲପୟ ଉପଦେଶର ସମସ୍ତି ମାତ୍ର । ଅନେକ ସମୟରେ ଏହା ଏତେ
ଦୃଢ଼ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ, ପାଠକଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ବୋଧହୁଏ । ମୁସଲମାନ-
ମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ତାହା ମେଷତନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ ଲିଖିତ ହୋଇ
ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଦୂର ମଧ୍ୟରେ ନିଷିପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତାହା ଧାର-
ବାହକ ଓ ସୁସଂବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ସାହୁଲ୍ୟକ ଭିତ୍ତିତ ବ୍ୟତୀତ ଏହାର ଅନ୍ୟ

ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ଥିଲା—ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ମୌଳିକତା ଓ ସରଳତାର
 ଯୁଗପତ୍ ସମାବେଶ । ଏହି ନିମିତ୍ତ ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଶ୍ପର୍ଶ କରେ ।
 କୋରାନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳାବନ୍ଧନ ଏବଂ ଅମାର୍ଜିତ ଦେବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ
 କାରଣ, ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅଲ୍ଲେତନାର ଅଭାବ । ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା
 କରି ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଭାବ ସମୃଦ୍ଧ ଭଦତ ହେଉଥିଲା,
 ତାହା ସେ ଭାଷା ଅଭାବରୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଭାଷା ଓ ଭାବର
 ଯୁକ୍ତି ଗୁଣିଥିଲା । ଭାବର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରାବଲ୍ୟ ଏବଂ ଦାମ୍ଭାର ଅସମୀଚୀନତା
 ହେତୁ ଏପରି ବୈଷମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କପଟତା,
 ଶଠତା ପ୍ରଭୃତି ଅଦୌ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଏତେ ସରଳ ଓ
 ମୌଳିକ । କୋରାନ୍ ମହମ୍ମଦ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ ବୋଲି
 କହନ୍ତି । ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର
 ବିରୂପ । ୨^୩ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ପ୍ରବୃତ୍ତକାଳମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ସେ
 କୋରାଣ ଏବଂ ପୌତ୍ତଳିକମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ରୀୟ ସ୍ୱଜନ
 ବାନ୍ଧବ ସହ କଳହ ପ୍ରଭୃତି ଭୀଷଣ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ
 ବିଷୟମାନଙ୍କର ଶୋଭନ ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ ସେ ବହୁ ଭାବନା, ଧ୍ୟାନ ଓ
 ଧାରଣାରେ ଦିବାସି ଅବସମଭାବରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ
 ତେଣୁ ତାର ପଲସ୍ତୁପ ସତ୍ୟ ଲଭ କରି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନୁଶୀଳନ
 ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣ । ସେ ଥିଲେ ସତ୍ୟର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ।
 ଉତ୍ସର୍ଗସୃଷ୍ଟି ଜଗତ୍ ତାଙ୍କ ସ୍ପେରେ ମହାସତ୍ୟ ।

ମୌଳିକତା ଓ ସରଳତା ହେତୁ କୋରାନ୍ ଅରବୀୟମାନଙ୍କର
 ଏପରି ଆଦରର ଧନ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ ଅନେକ ପୌରାଣିକ
 ଗଳ୍ପର ସୂଚନା ଅଛି । ଅରବୀୟମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିପଟରେ ବିରାଜିତ ଥିବା
 ପୌରାଣିକ ଗଳ୍ପସମୃଦ୍ଧ ସେ ବାରମ୍ବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଯାହା
 ସେ ସ୍ୱ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭବ କରିଥିଲେ, ତାହା ସେ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ
 ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ନାନାସ୍ଥାନରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣାର
 ନିଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ସତ୍ୟର ସଦର୍ଶନ

କରିବାକୁ ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ । ସେହି ସତ୍ୟ ପ୍ରକୃତିଦେବାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠଦାନ,
ସେ ଦାନର ଅବମାନନା ନ କରିବା ଲୋକ ଅତି ବିରଳ ।

କୋରୁନ୍ଦରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସଂଗଠିତ କୌଣସି ଅଲୌକିକ ଦାବି
ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ସେପରି କୌଣସି ଅଲୌକିକ ଦାବି
ସମ୍ପାଦନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱୟଂ କହୁଅଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଜଣେ ସାଧାରଣ
ପ୍ରବୃତ୍ତ, ଭଗବତ୍‌ବାଣୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବା
ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।” ସେ ଯଦ୍ୟପି ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ,
ତଥାପି ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅଲୌକିକ ବୋଧ ହେଉଥିଲା ।
ସେ କହୁଅଛନ୍ତି, ଚଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲାଳନ କରି ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଅଭୂତ-
ବତ୍ ପ୍ରଜାୟମାନ ହୁଏ । ଏହି ପୃଥିବୀ ଅଭୂତ, ମେଘମାଳା ଅଭୂତ,
ମନୁଷ୍ୟ ଅଭୂତ, ସୁଲତା ଇତ୍ୟାଦି ସୃଷ୍ଟି ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଅଭୂତ
ଏବଂ ଅଲୌକିକ । ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ବିକାଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ, ମନୁଷ୍ୟ
ଯେ କି ଅଭୂତ ପଦାର୍ଥ, ତାହା ସମ୍ପଦ୍ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ
ଠାରେ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଥିଲା । କବି ବୋଲି, ରାଜା ବୋଲି,
ଧର୍ମପାଳକ ବୋଲି, ଯେ କୌଣସି ବୀରଙ୍କର ଆଖ୍ୟା ସେ ଲାଭ କରି-
ପାରନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ତୁଳ୍ୟ ମହମ୍ମଦ
ସମସ୍ତ ଇଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥରେ ଭଗବତ୍‌ସତ୍ତା ଓ ପରଦୃଶ୍ୟମାନ
ଜଗତରେ ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଆତ୍ମା ସମସ୍ତ
ଜଗତ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ହାତ ଗ୍ରନ୍ଥି ଦେଲେ ସମସ୍ତ ଜଗତ
ବିଲୁପ୍ତ ହେବ ।

ତାଙ୍କର ଧର୍ମ, ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଦ୍ଭିଷ୍ଟୟ ସୁଗମ ଓ ମହଜ ହୋଇ
ନ ଥିଲା । କୌଣସି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ରତ ଓ
ଉପବାସାଦି, ଦୈନିକ ପଞ୍ଚବାର ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ମଦ୍ୟ ନିବାରଣ ପ୍ରଭୃତି
ହେତୁ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଧର୍ମ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ସହଜ ବୋଧ ହେଉନାହିଁ ।
“ଦୁର୍ଗମ ପଥ ଏ ଭଜନ. ଭୟେ ଭାଜିଲେ ଯୋଗୀଜନ ।” ସେଥି ହେତୁ

ଅନେକେ ପୁଣ୍ୟଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ । କୌଣସି ଗୁରୁତର କିମ୍ବା ଦୁଃସାହସକ କାର୍ଯ୍ୟ ସହଜରେ କିମ୍ବା ଅନାୟାସରେ ସାଧ୍ୟତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମହତ୍ତ୍ୱର ସତ୍ତା ନିହିତ ଅଛି, ସୁବିଧା ପାଇଲେ ଅତି ଅଧମ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମାନବତ୍ୱକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଲବ୍ଧ କରପାରେ ।

ଭୋଗ ଲଳସା ମନୁଷ୍ୟକୁ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନା କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସାଧନା, ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସିଦ୍ଧ ବିକ୍ରମ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ତାଙ୍କ ଧର୍ମରେ କୌଣସି ବିଷୟବାସନାର ସତ୍ତା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ନିଜଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଭୋଗ ବାସନା ବା ବିଷୟ ଲଳସା ନ ଥିଲା । ସେ ଅତିଶୟ ମିତବ୍ୟୟୀ ଓ ଅଳାହାସୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆହାର ଥିଲା କେବଳ ରୁଟି ଓ ପାଣି । ସେ ଏତେଦୂର ମିତବ୍ୟୟୀ, କଷ୍ଟ ସହସ୍ତ୍ର ଏବଂ ସ୍ବାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ଯେ, ସେ ତାଙ୍କର ଯୋଗାଣ ଓ କୁର୍ତ୍ତୀ ନିଜେ ମରାମତ କରୁଥିଲେ । ଆରବୀୟମାନେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଓ ଆଦେଶ ଯେପରି ପରିପାଳନ କରୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଦେଖାଉ ଥିଲେ, ତାହା ଜଣେ ବିଶ୍ୱ-ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଘଟିବା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଶେଷ ବାଣୀ—ଜଗତ୍‌ସ୍ତୃଷ୍ଟା ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା । ତାଙ୍କର ମହାନୁଭବତା ଏବଂ ଆତ୍ମସମର୍ପଣର ବିଷୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା କନ୍ୟାର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ କି ଧୀର ଓ ଅବିଚଳିତ ଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଆଦୌ ଶେଦ ପ୍ରକାଶ ନ କରି କହୁଥିଲେ, “ଭଗବାନଙ୍କର ଦାନ ଭଗବାନ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି, ଜୟ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଜୟ ।” ତାଙ୍କର ଦାସ ସିଦ୍ଧର ଘରରେ ପ୍ରାଣନାଶ ବାହୁଁ ଶ୍ରବଣ କରି ମଧ୍ୟ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ର ଧୀର ସାହସର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ।

ମରୁଭୂମିର ସେହି ଅନୟୁକ୍ତିତ ବୃତ୍ତି ଓ ଅଶିଷିତ ସନ୍ତାନଙ୍କଠାରେ ଗଦା, ଦମ୍ଭ, ଛଳନା, ପ୍ରତାରଣା ପ୍ରଭୃତି କିଛି ନ ଥିଲା । ପାରସ୍ୟଶକ ଓ ଗ୍ରୀକ୍‌ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ କଥୋପକଥନ କରୁଥିଲେ । କୃତ୍ରିମତାର ଅଭାବ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ । ପ୍ରାଣର ଆବେଗରେ ସେ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ନୈତିକ ଉପଦେଶମାନ ସୁଲବିଶେଷରେ ସଙ୍ଗୋରୁଷ୍ଟି ନ ହେଲେହେଁ ତାହା ସବଦା ନ୍ୟାୟ ଓ ଯୁକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏବଂ ସତ୍ୟମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ । ତାଙ୍କ ଧର୍ମରେ କ୍ଷମା ନାହିଁ, ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସାମ୍ୟମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଶଦ୍ଧ । ଉପଲବ୍ଧ ଧର୍ମ ଲୋକନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ; ତେଣୁ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ସମାନ, ସାନ ବଡ଼ର ବିଚାର ନାହିଁ । ମହନୀୟ ଦାନଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମ୍ମାନ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ଆଦେଶାନୁଯାୟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକର ତାହାର ବାର୍ଷିକ ଆୟର ଏକଦଶମାଂଶ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ଉଚିତ । ନିଃସ୍ୱ ଓ ନିଃସହାୟମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ଏହି ଧର୍ମ ବିଧାନ କରୁଥିଲେ ।

ମହନୀୟ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ବିଷୟ ସୁଖାସକ, ଏହା ଅନେକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ମହନୀୟ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ପରକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମପୁରୋହିତମାନେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଅଛନ୍ତି । କୋରାନ୍‌ରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅନନ୍ତ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଭ କରି ଯେଉଁ କଲ୍‌ନାଟାଟ ଦବ୍ୟାନନ୍ଦ ଉପକ୍ଷେପ କରୁଥିବ, ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପାର୍ଥିବାନନ୍ଦ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ଗୁଣରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ।

ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସ୍ବର୍ଗ ଓ ନରକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରଶ୍ନାତ୍ମକ ଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ଅଛି ।

ପ୍ରଥମ—କଠୋରସାଧନା ଓ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ହାସାରିକ ସୁଖସ୍ବାଛନ୍ଦ୍ୟ ନିପତ୍ତିଗ କରବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ବିଧେୟ । ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ନିଜର ଶତ୍ରୁତ୍ବକୁ ଦମନ କରିବାର ସମତା ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ସମ୍ବୋଗ କରିପାରେ । ଅନ୍ୟକୁ ଶ୍ରବଣର ହସାରର ଭୋଗ ବିଳାସାଦିରେ ଆସକ୍ତ ରହିବା, ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟର ଏପରି ହତ୍ୟା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯଦ୍ବା ସେ ନିଜେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଦାସ ନ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ନିଜର ଦାସ କରେ ।

ଦ୍ବିତୀୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଅଛି—“ଗାହ୍‌ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାବଲମ୍ବନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ।”

ତୃତୀୟ—ତାଙ୍କର ସ୍ବର୍ଗ ଓ ନରକ ଯେତେ ବିଷୟ ସୁଖଦୁଃଖଭୋଗାତ୍ମକ ହେଉ ପଛକେ ଚର୍ଚ୍ଚିତରେ ଅନଳ ସତ୍ୟ ବିରାଜମାନ । ସ୍ବର୍ଗର ଚର ଆନନ୍ଦ-ମୟ ଓ ସୁଖପ୍ରଦ ଚନ୍ଦ୍ର, ନରକର ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ, ଅନ୍ତମ ବିଚାର କାଳ (Day of Judgment) ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟମାନ ସେ ବାରିମାର କହି-ଅଛନ୍ତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ । ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସେ ସ୍ବର୍ଗରେ ବାସ କରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ନରକଗାମୀ ହୁଏ । ଆରାଗ୍ୟମାନଙ୍କର କର୍ମବିଶ୍ଳେଷ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଶାରେ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମରେ ଅବହେଳା କରୁ ନ ଥିଲେ । ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହମ୍ମଦ ଗୋଟିଏ ସମାଧାନ କରିଅଛନ୍ତି ॥ ସେ ବସ୍ତୁତଃ ପାଷ୍ଟାତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକ ବେନ୍‌ଥାମ୍ ଓ ପେଲ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଭୁଲ୍ଲ ନ୍ୟାୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟର ପରିମାଣରେ ଲାଭ ଷଡ଼ର ହସାବ କରି ନାହାନ୍ତି ତମ୍ବା ପାପପୁଣ୍ୟ ହସାବ କରି, ପାପ ତମ୍ବା ପୁଣ୍ୟର ଆଧିକ୍ୟ ଅନୁସାରେ

ଫଳର ଭାଗ ନଦେଶ କରି ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପାପ କରିବାକୁ ଏକା-
ବେଳକେ ନପେଥ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଯାହା ପାପ, ତାହା
ମୃତ୍ୟୁ । ନରକ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ । ତେଣୁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଜନ କରି, ଧର୍ମ ଓ
ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ସର୍ବାଦୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ପରଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଆପାତତଃ ଭ୍ରମ ଥିଲେହେଁ
ମହନ୍ନଦଙ୍କ ଧର୍ମରେ ଚରସତ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ତହିଁରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଚରମ
ସୀମା ନିହିତ ଅଛି । ଏଥିରେ ନର୍ଗ ଧର୍ମବତ୍ ବିକ୍ରମ ଓ ସାହସର ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଦୂର କିଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ପଦାର୍ଥ ସଂଗୃହୀତ ରହିଅଛି ; ତେଣୁ
ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତାହା ପୃଥିବୀର ଏକପଞ୍ଚମାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ
ଓ ଧ୍ରୁବତାରୁପେ ବିରାଜିତ । ଆରବୀୟମାନେ ଏହାକୁ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ
ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଏହି ଧର୍ମ ଆରବୀୟମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧକାରରୁ ଆଲୋକକୁ
ଆଣିଥିଲା । ଏହାର ଫଳରେ ସେମାନେ ପ୍ରାଣସଞ୍ଜୀବନା ଶକ୍ତି
ପାଇଥିଲେ । ସ୍ୱଦ୍ରୁକୁ ମନ୍ଥାୟାନ୍ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଅପ୍ରସିଦ୍ଧକୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆରବ ମରୁ ପ୍ରଦେଶରେ ରାଗବାନ ଜଣେ
ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ବାର ପ୍ରେରଣ କରି, ସେହି ସ୍ୱଦ୍ରୁ ଦେଶକୁ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ଅମର କରି ରଖିଅଛନ୍ତି ।

ଭୂତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ

କବିବୀର

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଦେଖିଅଛୁଁ ଯେ, ସତ୍ୟତାର ବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗର ଅବତାରଣା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନବର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱାସାଦି ପୃଥ୍ୱୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି । ନର-ଦେବତା ଯତ୍ନେ ଅଧ୍ୟାୟ ଏ ଯୁଗରେ ଅସଙ୍ଗତ ବୋଧହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାର-ଅନେକଶାସ୍ତ୍ର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଲୋଚାର୍ତ୍ତାତ୍ମୀ କବିଙ୍କ ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରୁଁ । କବି ଚରକାଳ ବାରପଦବାଚ୍ୟ । ସ୍ୱତ୍ୱର ଅଙ୍ଗତରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏହି ନବଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବି ବାରରୂପେ ପୂଜ୍ୟ ଓ ଅଦୃତ ହୋଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ପୂଜା ଓ ଅଦରର ଦ୍ରାସ ନାହିଁ ତାହା ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଚାଲି ଆସୁଅଛି ।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଓ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତିର ମୂଳକାରଣର ଐକ୍ୟବଶତଃ, ସେମାନେ ମହାପୁରୁଷ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିରୂପେ ଯେ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ବାର ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଦେବାନୁଭବ ବାର ହେଉନ୍ତୁ, ଧର୍ମବାର ହେଉନ୍ତୁ କବି ହେଉନ୍ତୁ, ବା ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ରାଜା ହେଉନ୍ତୁ; ଏହି ଏକତରମ ସତ୍ୟ, ଦେଶ, କାଳ ଓ ନିମିତ୍ତଭେଦରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରତିଭୂତ ହୁଏ ।

ନିରୁତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକମନରେ ଓ ଏକପ୍ରାଣରେ କାବ୍ୟ କିମ୍ବା ଗୀତି ରଚନା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କଠାରେ ବାରଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ବାରଦ୍ୱ ନାହିଁ—କହବା ଅନ୍ୟାୟ । କାରଣ ତାହାଙ୍କଠାରେ ବାର ସୁଲଭ ଭାବ ନ ଥିଲେ ସେ କଦାପି ଓଜସ୍ୱୀନା ଭାଷରେ ଉପାଦେୟ ସମରସଜୀତ ଗାଇପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ରାଜନୀତି, ମହାଭାରତ, ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ—ଏ ସମସ୍ତେ କବି ହୋଇ

ପାରନ୍ତି । ସେହି ନୟନମାନୁଷାରେ ରାଜନାୟକକୁଶଳ ମିଶ୍ରବୋଙ୍କ (Mirab-
 osha) ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଉଦାମ ଅବେଗ ଓ ଉଦ୍ଦେଜନା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ
 ଭାବରେ ବଳପିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଉଦୀପନାରେ ସେ ଯେ ଜଣେ
 କବି-ପୁରୁଷ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତେ, କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ? ଯଦି
 ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା-ଦାୟା ସମସ୍ତ ରାଜନୀତି-ଦଗରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ
 ନ ଥାନ୍ତା, ସେ କେତେ କାବ୍ୟ ଓ କେତେ ନାଟକ ଲେଖି କେତେ
 କେତେ ନବନାୟକ ହୃଦୟ ରଞ୍ଜନ କରି ଥାଆନ୍ତେ ! ନେପୋଲିଅନଙ୍କ
 କଥା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଧର୍ମ— ମହତ୍ତ୍ୱପର୍ବନ ।
 ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭୁଲ୍ ରକ୍ତ ମାଂସ ଶରୀର ପରିଗ୍ରହ କରି ସେମାନେ-ଜନ୍ମ-
 ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଖାଦ୍ୟପାନାୟ ଗ୍ରହଣ କରି ବର୍ଷିତ
 ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ଜଗଦ୍ୟାୟ ପ୍ରପୀଡ଼ନରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ
 ଜର୍ଜରିତ ହୁଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମାନବର ଏହି ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଲଗାରେ
 ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକବିଧ ବିଶିଷ୍ଟ ଧର୍ମଯୁକ୍ତ ହୃଦୟ ଓ ମନର ଅସ୍ତେଜ
 ବିରାଜମାନ, ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ଅଲୌକିକ ଜୀବନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ
 ସେମାନଙ୍କୁ ମହାପୁରୁଷ ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗ୍ୟରେ ବିଭୂଷିତ କରି ମାନବ—
 ସାଧାରଣ ମଧ୍ୟରେ ଚରପୂଜ୍ୟ ଓ ଚରସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖେ ।

ପ୍ରକୃତଦେବୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଗ୍ରରେ ଗଢ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ମନୁଷ୍ୟର
 ଉପଯୋଗିତା ବିଚାର କରନ୍ତି । ତହିଁ ଘଟଣା ଓ ଅବସ୍ଥାଭେଦରେ
 ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଦଗରେ ତାହାର ଚିତ୍ତବିକାଶ ସାଧିତ ହୁଏ । ବୃତ୍ତିମାନ
 ଓ ମେଧାବୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ବ୍ୟବସାୟ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ, ସେ
 ତହିଁରେ ନିୟୁଣତା ଲାଭ କରେ । ତାହାକୁ ଯେଉଁ କଳା ବା ବିଦ୍ୟା
 ଶିକ୍ଷା ଦିଅ, ସେ ସେଥିରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହେବ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।
 ତହିଁରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭକରିବା ପରେ ସେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭାଗ
 ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ
 ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ, ତାହାକୁ ସେହି ବିଭାଗରେ ନିୟୁକ୍ତ
 କରିବାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପନ୍ଥା; କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟରେ ବୈଷମ୍ୟ ପରି-

ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ, କେଉଁଠାରେ ଜଣେ ଜାଣି ଶାଣ୍ଟି
କଳାଳୟାଶାବଶିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁରୁଭରବନ୍ଦନରେ ବିବ୍ରତ ଓ
ବ୍ୟବସାୟ, କେଉଁଠାରେ ପୁଣି ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ପୁସ୍ତକାୟ ଲୌହ-କଠିନ
ମାଂସ ପେଣୀ ବଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଦ୍ଧ ସୀବନ ଯନ୍ତ୍ର (ସିଲିକଲ)
ଦେନ ବନ୍ଧୁ ସୀବନ-କ୍ରିୟାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ । କେବଳ ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର
ନିଷ୍ପତ୍ତି ଏଥିରେ ଚିତ୍ରାନ୍ତ ନୁହେଁ । ବାର ପୁରୁଷଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ
ବିଶ୍ୱବିଜେତା, ସମ୍ରାଟ, କବି ଓ ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପିତ
କଲେ ସେ ଯେ କେଉଁ ରୂପରେ ବାରଦ୍ୱ ଓ ପ୍ରାଚୀନାତ୍ମର କରବେ,
ତାହା ନିଃସନ୍ଦେହଭାବରେ ନରୂପଣ କରିବା ଅଭିଶପ୍ତ ଗୁରୁତର ବିଷୟ ।

ଆଧୁନିକ ସ୍କୁଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ କବି ଓ ଧର୍ମ-ଉପଦେଷ୍ଟା ଅନେକାଂଶରେ
ବିଭିନ୍ନ । କିନ୍ତୁ ମୂଳାର୍ଥ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ସାମ୍ୟ ଓ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ
ଶୋଭନ ରୂପେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଭରସା ଜଗତର ସେହି ପବିତ୍ର
ଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱୟ ଭେଦ କରିଅଛନ୍ତି । ପାହାକୁ ବିଶ୍ୱକବି ଗୋଇଥେ (Goeth)
ପ୍ରକାଶ୍ୟ ରହସ୍ୟ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଅଛନ୍ତି; ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମିତ୍ତ
ଭଲ୍ଲୁକ୍ତ, କିନ୍ତୁ କୌତାହ ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍କୁଲଜଗତର
ଅନ୍ତରାଳରେ ଗୋଟିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଜଗତ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ । ଚନ୍ଦ୍ରତାରକାଦି-
ଖଗତ ଅନନ୍ତ ଗଗନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏହି ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ
ହରିଲୁଣିନିଭ ଦୁଃଖାଦଳଗୋତ୍ର ବୃତ୍ତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ
ଜଗତର ବହୁଃପ୍ରକାଶ । ଏହି ଦିବ୍ୟ ରହସ୍ୟ ସବୁ ସବୁଦା ବିରାଜମାନ;
କିନ୍ତୁ ଏହା ଅନେକ ସମୟରେ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଜଗତ୍ସୃଷ୍ଟି
ଜଗଦ୍‌ଶୃଙ୍ଖଳ ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ହ୍ରାସନ କରିଦେଇ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କର
ସୃଷ୍ଟି ବିଶ୍ୱରେ ବାସକରି ତାଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱସ୍ୱୀକାର ନ କରିବା ଅଭିଶପ୍ତ
ପରିତାପ ଓ କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ । ଏପରି ଭାବରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବା
ଅପେକ୍ଷା ମୃତ୍ୟୁ ଶତରୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

କବି ଓ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାଙ୍କର ଧର୍ମମତ ଏକ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବିଶ୍ୱସ୍ତସାରର ଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱୟ ଗାଡ଼ିଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧ କରି,

ବିଶ୍ୱଜନ-ସମକ୍ଷରେ ବିଶଦ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା । ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ :—ଜନସାଧାରଣ ଯେଉଁ ଗୁଡ଼ିକ ରହସ୍ୟ ଓ ମହାନ ସତ୍ୟ ବିଶ୍ୱ-ମୋହନ ମାୟାର କୁହୁକ ମନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଭୁଲିଯାଇଅଛି, ତାହା ବିଶ୍ୱଜନ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଚେତନା ଦାନ କରିବା । ତଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୋଇ ଧର୍ମର ଉନ୍ନତ ଭାବରାଜି ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନରେ ସମ୍ୟକ୍ ଉପଲବ୍ଧ କରି କେତେ ନରନାରୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉଚ୍ଚ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଜନସାଧାରଣ ତାହା ଭୁଲିଯାଇ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ତାହା ସଦାସର୍ବଦା ଜାଗରୁକ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସତ୍ୟ ଭିତ୍ତିରେ ଅବସ୍ଥିତ, ତେଣୁ ତାହା ଜାଣିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜନଶ୍ରଦ୍ଧା କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରପାରେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସ୍ୱୀୟ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଓ ସରଳ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ତାହା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତେଣୁ ସେମାନେ ସରଳ ଓ ନିଷପଥ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତର ବାସ୍ତବ ଶକ୍ତିରେ ବିଚାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପାମର ସାଧାରଣଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଓ ଅସାର ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଲେହେଁ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଓ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାନ, କାରଣ ଉଭୟେ ସେହି ରହସ୍ୟ—ଉଦ୍‌ଘାଟନରେ ବ୍ରତ ।

ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ହିଁ ବ୍ୟବହାରଗତ ବୈଷାଦୃଶ୍ୟ ଜଗତରେ ଆଦି କାଳରୁ ଗୁଲି ଆସୁଅଛି । ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ପବିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ରହସ୍ୟକୁ ନୈତିକ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି । ସେ କେବଳ ନୈତିକ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତରଣ କରନ୍ତି । ନୈତିକ ବିଷୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକୌଣସି ପଦାର୍ଥ ସେ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ସତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ ଓ ଅନ୍ୟାୟ, ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ, ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟମାନ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପକ୍ଷାନ୍ତରେ କିଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ବୋଧ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖନ୍ତି । ସେ ଦେଖନ୍ତି କେବଳ ସୁନ୍ଦର । ତାଙ୍କର ପୂଜା

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୂଜା । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶ କରିବା ଓ ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଜନ୍ମାଇବା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ଦାତା— ଆତ୍ମମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ଦାତା ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଆଦର କରିବାର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେମର ବସ୍ତୁ କ’ଣ । ପ୍ରକୃତ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ସେମାନେ ବିଷଦୁଃଖ ନୁହନ୍ତି, ପରସ୍ପର ଆଶ୍ରୟ । ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ବୋଧ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଥାଏ, ତାହା ନ ହେଲେ ସେମାନେ ଭଗବତ୍‌ସୃଷ୍ଟି ପଦାର୍ଥ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ବିନୁଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମରେ ଆତ୍ମହସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତର ଗୁରୁତ୍ତରରେ ସେମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବତ୍‌ମହିମା ପ୍ରସାର କରନ୍ତି ସିନା । ସର୍ବୋତ୍ତମ ଗୁଣମୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେଧ କଲେ କାହାର ହୃଦୟ ଆପାର ଆନନ୍ଦ-ରସରେ ଆପ୍ତ ହୁଏ ? ସେ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି କିଏ ଆତ୍ମହସ୍ତ ହୋଇ ନ ପଡ଼େ ? ପୃଥିବୀର ଅନ୍ତରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସନ୍ତାନ ଅଥିଲେ ସେ କ’ଣ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରନ୍ତା ? ଭଗବାନ ତର ସୁନ୍ଦର—“ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର,” ତେଣୁ ତାଙ୍କ ରଚିତ ବିଶ୍ୱ ସୁନ୍ଦର ଓ ପ୍ରଭାମୟ । ଯାହା ସତ୍ୟ, ତାହା ସୁନ୍ଦର; ଏବଂ ଯାହା ସୁନ୍ଦର, ତାହା ତର ସତ୍ୟ । ସତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପ୍ରଭେଦ, ସୁନ୍ଦର ଓ ଅସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତଦୃଶ ।

ସୁରକାଳୀନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଏପରି କେତେକ କବି ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଜନ ସମାଜ ଏକାନ୍ତେଲକେ ଦୋଷ ରହିତ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ନିର୍ଦୋଷ, ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦର୍ଶାଇବା ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ଅନ୍ୟାୟ ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ, ଏହା ଆପାତସତ୍ୟ ହେଲେହଁ ବାସ୍ତବରେ ଏ ଧାରଣା ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ସର୍ବଗୁଣସମନ୍ୱିତ ନିର୍ଦୋଷ କବି ଏ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ-ପ୍ରାଣରେ

ଗୋଟିଏ କବିତାର ଧାରା ପ୍ରବାହତ, ଏକାବେଳେ କେହି ତହିଁରୁ ବଞ୍ଚିତ ନୁହନ୍ତି । ଅସ୍ପେମାନେ ଯେତେବେଳେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଗୋଟିଏ କବିତା ପଢ଼ନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଅସ୍ପେମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ କବିଙ୍କ ଭଳି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଅସ୍ପେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ମାନସିକ କଲ୍ପନା ଦାନ୍ତେଙ୍କର ନରକର ଭାଷଣ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଭାବ ସମୃଦ୍ଧ, ତାହା ଦାନ୍ତେଙ୍କର କଲ୍ପନା ଠାରୁ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ନିକୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଯଦ୍ୟପି ସେକ୍ସ୍-ପିଥରଙ୍କ ପରି ଅସାଧାରଣ ମାନବ, ଗ୍ରାମଟିକ୍ସଙ୍କର ଗଳ୍ପରୁ ହାମ୍‌ଲେଟ୍ ଲେଖିଥିଲେ, ତଥାପି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ, ଭଲ ହେଉ, ମନ୍ଦ ହେଉ, ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୋଟିଏ ଗଳ୍ପ ଲେଖିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କବିତ୍ବର ବାଜ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ବର୍ତ୍ତିମାନ, ସେ କବି ନାମରେ ପରିଗଣିତ । ବିଶ୍ଵ-କବିମାନେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ଵାରା ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ବହୁଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସ୍ପେ-ପୂର୍ଣ୍ଣତା-ବିଶିଷ୍ଟ, ଯେଉଁ ବିଶିଷ୍ଟ କବିମାନେ ସାଧାରଣ କବିଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚ-ତର ସୋପାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ବିଶ୍ଵଜନାନ୍ତ ହେଉ ସେମାନେ ବିଶ୍ଵ-କବି ଅଟନ୍ତି ପ୍ରାୟ ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସମ୍ମାନ ଅତି ସ୍ଵଳ୍ପ କବିଗୁରୁର ନିଦର୍ଶନ । ଅଧିକାଂଶ ସାଧାରଣ କବିମାନେ ଅଜଣାପ୍ରାୟ ବିସ୍ମୃତି ସାଗରରେ ବଲୟି ଭଜନ୍ତି । ମହାମତି ସେକ୍ସ୍‌ପିଥର କିମ୍ବା ହୋମର ପ୍ରଭୃତି କବିପୁଂଜବମାନେ ବିଶ୍ଵଜନ-ସମାଜରେ ବହୁକାଳ-ବ୍ୟାପୀ ସ୍ଵ-ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କିର କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ବଲୟି ଭଜିବେ ।

ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର ମହାନ, ଏହା ଅନେକ ମନାସୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଅତି ବିଶେଷତ୍ଵରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବିଶେଷ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନେକ କହନ୍ତି, କବିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅସୀମତାର ସନ୍ତାନ ନିହିତ ଥାଏ, ତଦ୍ଵାରା ସେ ସୀମିତା ମଧ୍ୟରେ ଅସୀମତାର ଆରାଧ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କଥାଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ କିନ୍ତୁ ପରିମାଣରେ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ ।

ପ୍ରାଚୀନ ମତାନୁସାରେ କାବ୍ୟ, ବିଶେଷତଃ ପଦ୍ୟ କାବ୍ୟ, ଛନ୍ଦ-
 ଅକାରରେ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଉକ୍ତିରେ ଯାଥାର୍ଥ ଅଛି । କବିତାର
 ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିବାକୁ ହେଲେ କବିତାର ଚୂର୍ଣ୍ଣନା ଯେ କେବଳ
 ସୁମଧୁର ଏବଂ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ହେବ, ତାହା ନୁହେଁ । ପରନ୍ତୁ ଭାବୁକର ଚିନ୍ତା,
 କଳ୍ପନା, ଅନୁଭବ ଓ ପ୍ରେରଣା ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁମଧୁର ହେବା ଉଚିତ
 ଏବଂ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ ।
 ଭାବ କଳ୍ପନା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ, ତାହାକୁ କବିତା ବୋଲାଯାଏ ।
 ଯେଉଁ ଭାବ ଅତିଶୟ ଉଦାର ଓ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ଯାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟର
 ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରିଅଛି ଏବଂ ଯହିଁରେ ଅନ୍ତଃଜଗତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ
 ସତତ ବିଶେଷତ୍ବରେ ପରିଚ୍ଛୁଟି, ତାହାହିଁ କେବଳ କବିତାରେ ଅର୍ଥାତ୍
 ଛନ୍ଦ-ଅକାରରେ ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ ହୋଇ ଉଠେ । କବିତା କିମ୍ବା ସଙ୍ଗୀତ ଏକ
 ପ୍ରକାର ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅପରିମେୟ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଯାହା ଆତ୍ମମାନକୁ
 ଅସୀମ ରାଜ୍ୟ-ସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇ ଆତ୍ମନିରା କରାଏ; ବିଷୟ
 ବିସ୍ମୟତ ନେତ୍ରରେ ଆତ୍ମେମାନେ ଚିତ୍ତକାଳ ନିମନ୍ତେ ସେହି ଦିଗକୁ
 ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ରହିଁ, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ “ଶୋକ ପାଶୋର
 ଅପ୍ସର—ଭୁବନର” ଛବି ଧାରଣ କରି ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ସ୍ବର୍ଗସୁଖ ଅନୁଭବ
 କରାଇ ଦେ ।

ଗାନ—ଯାବତୀୟ ଗଭୀର ଭାବର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଚ୍ଚ
 ଏବଂ ମହତ୍ ଭାବରେ ଗାନର ସତ୍ତା ନିହତ ଥାଏ । ଭାବ-ଗାତ୍ରୀର୍ଥ ହେତୁ
 ତାହା ଗାନରୂପେ ପ୍ରତିଭାବିତ ହୁଏ । ସୁମଧୁର ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତହିଁ କବିତା ।
 ଯେ କବିତାକାରରେ ଭାବିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେ କବି । ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି
 ତାଙ୍କୁ କବି କରି ତୋଳେ । ଚିନ୍ତାକର ଦେଖ, କବିତାକାରରେ ନ ଭାବି
 ଭୁଲ୍ଲେ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶ
 କେବଳ କବିତାମୟ । କଥା ହେଉଛି ଭୁଲ୍ଲେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି
 ପାରିଲେ ହେଲା ।

ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶ-ପ୍ରତ୍ୟାପନ କବି ସାଧାରଣଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ନର-ଦେବତା ଏବଂ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ନିବୃତ୍ତି ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏନି । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛିତ ଅଳ୍ପ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରା ହୁଏ । ପ୍ରଥମେ ଦେବାନୁଭବବାର, ତତ୍ପରେ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାବାର ଏବଂ ତତ୍ପରେ କବି; ତେଣୁ, କ୍ରମଶଃ ମହାପୁରୁଷ-ମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ମାତ୍ରା ଦ୍ରାସ ହେଲାପରି ପ୍ରକାଶ ହେଉନାହିଁ କି ? ପ୍ରଥମେ ବାରଙ୍କୁ ଦେବତାରୂପେ, ତତ୍ପରେ ଦେବାନୁପ୍ରାଣିତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ କାବ୍ୟଲେଖକ, ଗାନରଚକ, ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରା ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ତାହା ନୁହେଁ, କାରଣ ଅଦ୍ୟାପି ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି, ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି, ସେହି ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟମାନ; ନାମକରଣ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।

ଯଦ୍ୟପି ଜନସାଧାରଣ ଅଜ୍ଞକାଳି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହାନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ସେହି ନିତ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ପରମ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଧାରଣା କ୍ରମଶଃ ଉଦ୍ଭବିତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ପାଉଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି କୌଣସି ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ ପାଇ ନାହିଁ । ଯଦିତ ଆଧୁନିକ ନବ୍ୟସର୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀକୁ ଅବିଶ୍ୱାସରୂପୀ ମହା-କାଳକୁଟସର୍ପ ଦ'ଶନ କରିଅଛି, ତଥାପି ତାହା ବେଶିଦିନ ସ୍ତାୟୀ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଅବିଶ୍ୱାସ ରୂପ-ଘୋର ବ୍ୟାଧି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୋଷି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ପକ୍ଷାଘାତ ଜନ୍ମାଇଅଛି । ଏହି ପକ୍ଷାଘାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ନେପୋଲିଅନ ଯେପରି ପୂଜା ଓ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଅଛନ୍ତି, ସେପରି ବୋଧହୁଏ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଧର୍ମରୁ କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ସେହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର-ଦେଶୀୟ କବିବର ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କ (Burns) କଥା । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତବର୍ଣ୍ଣୀୟ କେତେ ନରନାରୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେ କେତେ ବୃକ୍ଷକ୍ଷାଧାରଣ ତାଙ୍କ

ତତ୍ତ୍ୱଦିଗରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇ ତାକୁ ଅତୁଳ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସମୟ ଆସିବ, ଯେବେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତାବାଦ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ମୁଖେ ବିଧ୍ରୁତ ହୋଇ ତତ୍ତ୍ୱପରବର୍ତ୍ତରେ ପୁଣି ସରଳ-ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ ପରିଣତ ହେବ । ଏ ଯୁଗରେ କବିଗୁରୁ ଦାନ୍ତେ ଓ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କଠାରେ ଦେବତ୍ୱ ଆବେଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା କେବଳ ଧୃଷ୍ଟିତା ମାତ୍ର । ଏହି ଭାବ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରାୟ ବହୁଯୁଗ ବ୍ୟାପି ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଗୁଲି ଆସୁଅଛି । ଦାନ୍ତେ ଓ ସେକ୍ସପିଅର ଦୁଇଜଣ ଅଜୀବ ଅସାଧାରଣ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷ । ସେମାନେ ପୃଥିବୀ ଭାବରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟରେ ବିରାଜମାନ । ସମଗ୍ର ଜଗତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନେ ସବୋତକୃଷ୍ଣ ଦୋଷ-ଶୂନ୍ୟ ଓ ସର୍ବଗୁଣ—ସମନ୍ୱିତ କବି । ସେମାନଙ୍କ ଯଶ ଓ କୀର୍ତ୍ତି କେବଳ ବୀର-ପୁରୀର ପରିରୂପକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା କରି ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବଧାରଣ କରିବୁ ।

ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ପୁସ୍ତକ ଉପରେ ଟୀକାଟିପ୍ପଣୀ ବହୁତ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ତଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଲାଭ ହୋଇନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଏକାବେଳକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଶୋକତାପ ଜର୍ଜରିତ ପରିବ୍ରାଜକ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ବିଶେଷ କୌଣସି ସନ୍ଦାଦ ନିଆ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ କୌଣସି ଲିଖିତ ଜୀବନୀ ନ ଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାହା କିଛି ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବିସ୍ମୃତ ସାଗରରେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି ; ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପ୍ରାୟ ଷଷ୍ଠାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲାଣି । ଅନେକ ଟୀକା ଟିପ୍ପଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ପୁସ୍ତକରୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ସାଧାରଣଙ୍କ ମତରେ ଜିଣ୍ଡୋଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ଯାହାକୁ

ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ସତ୍ୟ ନ କହୁ ରହୁ ପାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରଭାକୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ରୂପେ ପ୍ରଭାବିତ । ସମ୍ଭବତଃ ମତ୍ସ୍ୟ ସମସ୍ତ ମୁଖର ପ୍ରଭାକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ସଙ୍ଗବର୍ଜିତ, ଶୂନ୍ୟପଟାଙ୍କିତ, କେବଳ ଜୈଷ୍ଠମାଳାବିମଣ୍ଡିତ; ଚରନ୍ତନ ଦୁଃଖ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ସେହି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱବିଦତ ଅଥଚ ଅଦମ୍ୟ ଓ ଅପ୍ରୟତ୍ନ ବିଜୟ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ସମସ୍ତ ଇତିବୃତ୍ତର ପରିଗ୍ରହକ । ବାସ୍ତବରୁ ଯାବତ୍ ଚିନ୍ତିତ ମୁଖ ମଧ୍ୟରେ ଏ ମୁଖଟି ସାହିତ୍ୟ ବିଷାଦମୟ, ମନ୍ତ୍ରଭେଦ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋକପର୍ଯ୍ୟବସାୟୀ । ତହିଁରେ ତାହା ମୂଳ ସ୍ତରରୁ ବାଳକ-ସ୍ତରର କୋମଳତା, କମନାୟତା ଓ ମଧୁରତା ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ ଏବଂ ଏହି ସମସ୍ତ ଯେପରି କି ଗନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ, ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ, ପୃଥକ୍ତ୍ୱ, ସଦୃଶ ନୈରାଶ୍ୟମୟ ବେଦନାରେ ବିପରିଣତ ଓ ଘନୀଭୂତ । ନବନୀତ-କୋମଳ ଦବ୍ୟ ଅସ୍ଥା ଘନସ୍ତରାବୃତ ଭୂଷାରର କାରାଗାରରୁ ଯେପରି କି ଜଗ୍ରତ, ଅଦମ୍ୟ ରୁଦ୍ର ରୂପରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ; ତଥାପି ଏହା ନାରବ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଅଥଚ ନାରବ ଅବଜ୍ଞା ଶର୍କିଳ ଯାତନା । ମନ୍ତ୍ରବିଦାସ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଦେବୋତ୍ତତ ଜୁଷ୍ଟ-ପ୍ରସାରେ ତାଙ୍କର ଓଷ୍ଠ କୁଟିଳୀକୃତ, ଯେପରି କି ପୀଡ଼ା ଓ ବିଷୋର-କାରୀ ବାସ୍ତବ ବିଷୟଠାରୁ ସେ ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତାଙ୍କର ସେହି ମୁଖ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶେଷବ୍ୟଞ୍ଜକ । ସମଗ୍ର ହସାର ବିପକ୍ଷରେ ଅଜାବନ ଅଦ୍ୟମ-ହସାମ-ସୂଚକ । ସ୍ନେହ ଘଣ୍ଟାରେ ବିପରିଣତ, ଧୀର, ଶାନ୍ତ, ନାରବ, ଦେବୋତ୍ତତ-ଅଟଳ-ଜୁଷ୍ଟପ୍ରସାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଜଗତ୍ କି ନମିତ୍ତ ଏବଂ ତୁଚ୍ଛ — ଏଥିରେ ନୟନ ବିଷୟ ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧିତରେ ବିହୀନ । ଏହି ଦାନ୍ତେ — ଏବଂ ତୁଚ୍ଛ ସେ ଦୃଶ୍ୟମାନ । ଦଶ ନାରବ ଶତାଦ୍ଧୀ ପୂର୍ବର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକ, ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁ ଅଛି ।

୧୨୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଉତ୍କଳରେ ପୁରୀରେ ନଗରରେ ଜନ୍ମ-ବ୍ରତଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳୀନ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ଚର୍ଚ୍ଚାଦର୍ଶନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣାଦିରେ ବିଶେଷ କୃତବ୍ଧି ଲାଭ କରି-

ଥିଲେ । ସେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରଭାବ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ପଦାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ସେ ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣାଦିରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଷୟମାନ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜପଲବ୍ଧ କରି ପାରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମୁଦ୍ରଣର ଅପ୍ରଚଳନ ହେତୁ, ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକର ଅଭାବରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ବିଷୟମାନ ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ସମାପନାନ୍ତେ ସେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ହେତୁ ଫୁଲ୍‌ରେନ୍ସ ଗୁମର ସ୍ଵାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଦୁଇଥର ଅସି ଧାରଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ଦୁତକାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ବ. ୩୫ ଶ ବୟସରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ମେଧା ଓ ପ୍ରଭାବ ବଳରେ ସେ ଫୁଲ୍‌ରେନ୍ସର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ପଦବୀରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବାଲିକାଳରେ ସେ ଜଣେ ପରମରୂପବତୀ ବାଳିକାକୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ପ୍ରେମାକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବୟର ବିଧାନ ହେଲା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ନୟନର ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଶାସନ ହେତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସେ ବାଳିକାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ, ମାତ୍ର ବିବାହର କିଛିଦିନ ପରେ ସେହି ବାଳିକାଟି ପଞ୍ଚିତ୍ଵ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଦାନ୍ତେ ବିବାହ କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ବିବାହରେ ସେ କେବେହେଁ ସୁଖୀ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ ମାନସିକ ଦୁଃଖରେ ଆଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ବାଳିକାର ନାମ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥର ନାନାସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଏବଂ ତହିଁରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ନାୟିକା ।

ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଦୁଃଖ ଓ ଯାତନା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିବୁ ନାହିଁ । କାରଣ ସେପରି ମାନସିକ ଓ ଶାଶ୍ଵତକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରି ନ ଥିଲେ ଦାନ୍ତେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସୁରୂପ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସୁରୂପ ପାଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର କୌଣସି କଷ୍ଟ କିମ୍ବା ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ସେ ଫୁଲ୍‌ରେନ୍ସରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାରି ଥା'ନ୍ତେ—ବହୁତ

ମାନ ସମ୍ମାନ ତାଙ୍କ ଦେଶରେ ପାଇଥାନ୍ତେ—କିନ୍ତୁ ଜଗତ୍‌ବ୍ୟାପୀ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟଟି ଅନ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର (Divine comedy) ମିଳନାନ୍ତର କାବ୍ୟ ଲେଖିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଭଲ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ତହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱ । ତେଣୁ ବହୁ ବାଧା, ବିପ୍ଳବ ଓ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ସେ ସର୍ବଦା ସ୍ୱାମୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପଥରୁ ଅପସାରିତ କରି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାଣର ବିନୟରେ ସେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ଦାନ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ।

୬

ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ କାଳରେ ଏପରି ଧୃତନୈତିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ସବୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ପସ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସମତା-ଶାଳୀ ହେଲେହେଁ ଦୁହେଁ ବରଗତଃ ସେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଓ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହଚର ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ସମୟରୁ ତାଙ୍କୁ ନିରାଶ୍ରୟ କଷ୍ଟକର ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେଦୂର ଅନ୍ୟାୟ ଅଚରତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାହାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାକିଯାଏ ହୋଇଥିଲା, ଏହି ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେବ-ମାନବ-ଚକ୍ଷୁରେ ଘୋରତମ ପାଶବିକ । ପଦବ୍ୟୁତ ଓ ନିର୍ବାସିତ ନ ହେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରଚୁତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଅସି ଦ୍ୱାରା ନିଜ ପସ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦ ଛଡ଼ା ଭଲ ଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସରକାରୀ ଇଞ୍ଜିନିୟର ଜାରି ହେଲା ଯେ, ଯେଉଁଠାରେ ଦାନ୍ତେ ଧୃତ ହେବେ, ସେଠାରେ ତତ୍‌କାଳୀନ ତାଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ତ ଦାହ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହାର ଲିଖିତ ନିଦର୍ଶନ ଅଜସୁଦ୍ଧା ପୁରୀ-ସରେ ଥିବାର ପ୍ରକାଶ । ଅତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଚମତ୍କାର ସରକାରୀ ଲିଖିତ ନିଦର୍ଶନ ଅଛି, ତହିଁରେ ଦାନ୍ତେଙ୍କ ନିକଟକୁ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ଲିଖିତ ପତ୍ର ଓ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ତତ୍‌ପ୍ରତି ଉତ୍ତର । ସେହି ପତ୍ରରେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପ୍ରସ୍ତାବ କରନ୍ତି ଯେ, ଦାନ୍ତେ ଯଦି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରି ଛାଡ଼ି ଅର୍ଥଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ

କରି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଦାନ୍ତେ ସମୟରେ ଉଦ୍ଧର ଦେଇଥିଲେ, ଯଦି ସେ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର ନ କରି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ନ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ କେବେହେଁ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ଅଭିଳାଷୀ ନୁହନ୍ତି । ନିଷିଦ୍ଧ ସଂସାରରେ ଦାନ୍ତେ ଗୁଡ଼ ଶୂନ୍ୟ, ତଥା ପଥର ଗଣାଣ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏବଂ ଅବସ୍ଥାରେ ଜଣେ ଅଗ୍ରୟଦାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଅଗ୍ରୟ ଦାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏବଂ ଏକସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଗମନ କରିବା ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବ୍ୟାପାର ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସେ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ସମୟରେ ବଡ଼ କରୁଣଭାବରେ କହନ୍ତି, “ଅହା ! ସଂସାର ପଥ କି କଠିନ ଏବଂ ଦୁର୍ଗମ !” ସ୍ୱଭାବତଃ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ସେ କେତେବେଳେ ହେଲେ ରଙ୍ଗରସ, ଆନନ୍ଦ କୌତୁକରେ ଯୋଗଦାନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସର୍ବଦା ମୌନରେ ରହୁ ସେ ତାଙ୍କର ରବି-ଫଳ୍ପରାଜ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକଦା କୌଣସି ଶୁଦ୍ଧସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଶୁଦ୍ଧପରିଷଦ୍‌ମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ଅମୋଦପ୍ରମୋଦରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିବା ସମୟରେ ଧ୍ୟାନଗମ୍ଭୀର ଦାନ୍ତେ ନୀରବଭାବରେ ବସି ରହୁଥିଲେ । ତାହା ଅବଲୋକନ କରି ଶ୍ରୀକା କହୁଲେ, “ଏ ବଡ଼ ଅସ୍ପର୍ଶ କଥା, ତୁମ୍ଭେ ଏପରି ଭାବରେ କିପରି ବସିଥାଅ ।” ତଦୁତ୍ତରରେ ଦାନ୍ତେ କହୁଥିଲେ, “ସମାନକୁ ସମାନ ନ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ ।” ତାଙ୍କର ଏହି ଦାମ୍ଭିକତା ଯୋଗୁଁ ସେ ସେଠାରେ ବେଶୀଦିନ ରହୁପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ଏ ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ଅତି ଅଗ୍ରୟସ୍ଥଳ ନାହିଁ । ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବ୍ୟାପାର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଦେଖିଲେ, ହୃଦୟରସହୃତ ସ୍ନେହ କରିବା, ତାଙ୍କର ମର୍ମିଜୁଦ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ନ୍ୟାସ ଦେବାପାଇଁ ଶଶ୍ୱରଭାବରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ।

ମାତୃହୃମିରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେବାରେ ଭକ୍ତା ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ମନରେ ପରକାଳର ଭାବ ସ୍ୱତଃ ଉଦ୍ରେକ ହେଲା । ସେହି ଭର ଅମୃତମୟ ଦେଶ ଭୁଲନାରେ, ପୁରୋନ୍ୟ ଶକ୍ତି ନିମ୍ନା ଚର୍ଚ୍ଚିତୁ

ନିବାସନ, ଅଭିଶପ୍ତ ସୁଦ୍ରାଦସି ସୁଦ୍ର ମନେ ହୁଏ । ପୁରେନ୍ଦ୍ର ଦେଖିବା
ଆଉ ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିବ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖି-
ବାକୁ ହେବ । ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ଦେଶକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ହେବ, ତେଣୁ
ଏହି ନିଶ୍ଚୟ ପୃଥିବୀରେ ଗୃହଣ୍ୟ ହୋଇ ସେ ସେହି ଭର ବର୍ତ୍ତମାନ
ଦେଶରେ ଅଧିବାସୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ । ସେ ସମୟରେ ଦାନ୍ତେଙ୍କୁ
ପରକାଳ ସମ୍ମୁଖୀ ସତ୍ୟ—ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।
ଅଦୃଶ୍ୟ ଦାନ୍ତେ ଏହିକଥା ଗଭୀରଭାବରେ ଭାବି ଭାବି ଶେଷରେ
ଗୁରୁଗୁରୁର କ୍ରୀଷ୍ଣାରେ ପ୍ରାଣର ଅବେଶରେ ସେହି ସୁମଧୁର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ
ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଗାନ ହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ
ମିଳନାଳ୍ପ କାବ୍ୟ (Divine Comedy) ନାମରେ ବନ୍ଧୁ ପରିଚିତ ।

ଦାନ୍ତେଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଅଭିଶପ୍ତ ପ୍ରଶଂସାର ବିଷୟ
ଯେ, ସେ ନିବାସିତ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଦବ୍ୟ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ ।
ଦାନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ମହତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ
କରିଥିଲେ, ତେଣୁ ସ୍ୱଗୃହ ସ୍ୱଦେଶ ଗୁଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ସେ ପ୍ରାଣୀରେ ଅନେକ
ପରିମାଣରେ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲେ, କାରଣ ସେଠାରେ ପୁରେନ୍ଦ୍ର
ଦେଶବାସୀମାନେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ଦେବାପାଇଁ ନଥିଲେ;
ସେଥି ସକାଶେ ସେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ
ବ୍ୟାପୃତ ରହି ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ରକ୍ତ ମାଂସ
ବିନିମୟରେ ସେ ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ଗୁରୁ ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ—
କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଏହି ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଇତିବୃତ୍ତ ।
ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ସେ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ, ତାହା ସମାପ୍ତ କରି
ପ୍ରକୃତ ପଞ୍ଚାଶତ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମରେ ଇତିଲାଭ କରିଥିଲେ ।
ରେଭେନା ନଗରରେ ତାଙ୍କର ସମାଧି ହୋଇଥିଲା । ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ
ପରେ ପୁରେନ୍ଦ୍ର ଅଧିବାସୀମାନେ ତାଙ୍କର ମୃତଶରୀର ଉଦ୍ଧାର କରି-
ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ରେଭେନାବାସୀମାନେ ତହିଁରେ ସ୍ମୃତିତ ହେଲେନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ସମାଧି-ପ୍ରସ୍ତୁତ ଉପରେ ଖୋଦିତ ଅଛି, “ଜନ୍ମଭୂମିରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଦାନ୍ତେ ଏହିଠାରେ ଚରନଦ୍ରା ଉଜିଅଛନ୍ତି ।”

ପୁରୁଷକୁ ହା ହୋଇଅଛି ଯେ, ଦାନ୍ତେଙ୍କର କାବ୍ୟ ଗୀତିମୟ । ଟିକ୍ (Tieok) କହୁଅଛନ୍ତି, ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ଗୁଡ଼ିକ ରୂପକ ଗୀତିକା—ବାସ୍ତବରେ ଏହାକୁ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵରୂପ । କୋଲ୍‌ରିଜ୍ (Coleridge) ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥତା ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି, ସୁମଧୁର ଓ ଶୁଦ୍ଧ ମଧୁର ଶବ୍ଦ ସମ୍ବଳିତ କାବ୍ୟ, ଯହିଁରେ ଛନ୍ଦ ତାଳ ଲୟାଦି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସଂରକ୍ଷିତ, ନିଷ୍ପତ୍ତି ଜାଣିବ ତହିଁରେ କିଛି ନା କିଛି ଶବ୍ଦର ଏବଂ ମହାନ ଭାବ ସନ୍ନିହତ ଏଥିରେ ଅଶ୍ରୁମାଣି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାରଣ ଶବ୍ଦର ଏବଂ ଅସ୍ଵାଭୁଜ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଭାବର ବନ୍ଦନ ଅଛେଦ୍ୟ ଓ ସମାବେଶ ବିସ୍ମୟକର । ସମସ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ-ଲଳୟୁକ୍ତରୁ (The Iliad) ଅରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଗୀତି କାବ୍ୟ ।

ଯେତେବେଳେ ଭାବୁକର ହୃଦୟ ଭାବର ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟରେ ତଥା ତାଳ ଓ ଲୟରେ ସୁରଞ୍ଜିତ ଏବଂ ଉତ୍ତପ୍ପିତ ହୋଇ ଉଠେ, ତେତେବେଳେ ସେ ଛନ୍ଦ ଅକାରରେ ଗାନ କରନ୍ତି, — ସେତେବେଳେ ସେ କବି, ଭାବନା ମନ୍ଦିରର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋହିତ । ତାଙ୍କର ବାଣୀ ହିଁ ସଙ୍ଗୀତ । ଯେଉଁ ସବୁ ଭାବ ସରଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ପାରେ, ତାହାକୁ ଅନେକେ ଛନ୍ଦ ଅକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାହା ପାଠକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କରେ ନାହିଁ ।

ଅନେକ ବିଷୟ ସରଳ ଓ ସହଜ ଭାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । କେବଳ ସରଳ ଓ ସହଜ ଭାବରେ ବିଷୟର ଛନ୍ଦ ଅକାରରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କାବ୍ୟପଦବାଚ୍ୟ ତାହା ବୋଲିବା ଅବିମୁଖ୍ୟ-କାରିତାର ଚିହ୍ନ ଏବଂ ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର କାବ୍ୟ ଲେଖକର କବି ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ମଧ୍ୟ ଧୂଳିତାର ବିଷୟ । ଅନ୍ୟମାନେ ସେହି ‘କସରତ’

କବିତାର କେବେହେଁ ପକ୍ଷପାତୀ ନୋହୁଁ । ପ୍ରକୃତ ସଙ୍ଗୀତ ଆମ୍ଭେମାନେ
ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଭଲ ପାଉଁ ଏବଂ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟବାନୁପ୍ରାଣିତ ବୋଲି
ସେଥିରେ ବିମୋହିତ ହେଉଁ, ସେହି ପରିମାଣରେ ମିଥ୍ୟା ସଙ୍ଗୀତକୁ
ବୃଷର ମର୍ମର ଶବ୍ଦ ବା କପଟ, ଅନ୍ୟସାରସ୍ଥାନ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟହୀନ,
ଅନର୍ଥକ, ଅପ୍ରୀତିକର, ଶୁଭକଟୁ, ତଥା ଅନାବଶ୍ୟକ ବିଷୟ ବୋଲି ଦୃଷ୍ଟା
କରୁଁ । ଏହା ଦ୍ଵାରା କେବଳ ତୁଷରଗିରି ପ୍ରତୀକରଣ ହୁଏ ମାତ୍ର ।
ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଜୁହାର କରି ବିନାତ ଭବରେ କହୁଁ,
ଯେପରିକି ସେମାନେ ବାଣୀପାଣିକର ସେହି ସତ୍ୟ, ପବନ, ମଧୁମୟ
ଚନ୍ଦ୍ରମ୍ବୁ କାବ୍ୟ କୁଞ୍ଜକୁ ଇତର ସାଧାରଣ, ନାରୀ ବାକ୍ୟଯୋଜନା ରୂପ
ଆବଳ୍ଲବୀ ଦ୍ଵାରା କଳ୍ପିତ ନ କରନ୍ତି, କାରଣ ତଦ୍ଵାରା କବିତାର ଗୌରବ
ଓ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଏବଂ ରୂପ ମଧ୍ୟ ଅଗରେ କଳ୍ପିତ
ହୋଇଯାଏ ।

ଦାନ୍ତେଙ୍କର ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ମିଳନାଳ କାବ୍ୟ ସଙ୍ଗତୋତ୍ସବେ ଏକ ଗୀତିକାବ୍ୟ
ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ସଙ୍ଗେତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ କରୁଁ ।
ତାଙ୍କର ଭାଷା ଅତିଶୟ ସୁମଧୁର; ଏଣୁ କାବ୍ୟଟି ଏଡ଼େ ଲଳିତ । ସେହି
ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତ କାଳରେ ଶ୍ରବଣ କଲେ ସୁମଧୁର ହର୍ଷରେ ଓ ଦବ୍ୟ
ଅନନ୍ଦରେ ହୃଦୟ ଭିକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପଠନ କାଳରେ ତାହାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ
ସ୍ଵଭାବତଃ ବିଶେଷତ୍ଵରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ; କାରଣ ତାହାର ବିଷୟର
ବସ୍ତୁ ଓ ସାର ମଧୁମୟ ଓ ଲଳିତପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାର ସଦ୍‌ବଚନାବଳୀ, ସରଳତା,
ଗଭୀରତା, ପ୍ରବଳ ମାନସିକ ଆବେଗ ଓ ଭୃଞ୍ଜନା, ଏହାକୁ ଗୀତିମୟ
କରି ଦେଇଅଛି । ଯେତେ ଗଭୀରକୁ ଯିବ, ତେତେ ଗୀତିମୟ । ତାହାର
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶୋଭନସୂକ୍ତି, ସମତା ଓ ସୌଷ୍ଟବ କି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ବିରାଜମାନ । ସେହି ସୂକ୍ତିକୁ ସାଲକ୍ଷ୍ମୀ-ମଧୁର-
ସୁସ୍ଵର କିମ୍ବା ସୁସଙ୍ଗୀତ କହିଲେ ଚଳେ । ଦାନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଅଭିନବ ଚିନ୍ତା-
ଶକ୍ତି ଓ କଳ୍ପନା ଦ୍ଵାରା ଭିନ୍ନଗୋଟି ଅଭିନବ ରାଜ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି—
ସ୍ଵର୍ଗ, ନରକ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମାନବାସୀର ପବିତ୍ରତ୍ଵ ହେବାର ସ୍ଥଳ-ସମ-

ଲୋକ । ଏହି ଜନଗୋଷ୍ଠି ଯେପରି ଏକ ପ୍ରକାଶ୍, ଅଛାଳିକାର—ମହାନ୍ ଅଲୋକିକ ବୃକ୍ଷମନ୍ଦିରର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁବିଶାଳ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ।

ଦାନ୍ତେ ଯେପରି ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ନବ ଇତିହାସର ଧର୍ମ ଏବଂ ଆର୍ୟନ୍ତରାଣ ଜୀବନ ଚିତ୍ରିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେକ୍ସପିଅର ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ଇତିହାସୀୟ ଜୀବନର ବାହ୍ୟ ଚିତ୍ର—ତଦାନୁକ୍ରମ ଯୁଗର ସର୍ୟତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବୀରତ୍ଵ, ଅଭିଳାଷ, ଆକାଂକ୍ଷା, ଯଶୋଲିପ୍ତା ଏବଂ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର କଲ୍ପନା ଏବଂ କ୍ରିୟା ପ୍ରଭୃତି ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବୃତ୍ତଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଯେପରି ହୋମରଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସର ଛବି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ସେହିପରି ବହୁ ସହସ୍ରବର୍ଷ ପରେ ସୁଦ୍ଧା ନବୀନ ଇତିହାସର ଧର୍ମ ଏବଂ ଆତ୍ମର ବ୍ୟାବହାରିକ ଚିତ୍ର ଉତ୍ତମରୂପେ ଦାନ୍ତେ ଏବଂ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଦାନ୍ତେ ଇତିହାସର ଆର୍ୟନ୍ତରାଣ ଚିତ୍ର ଏବଂ ସେକ୍ସପିଅର ବାହ୍ୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦାନ୍ତେ ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ଏବଂ ସେକ୍ସପିଅର ଆତ୍ମର ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଯେତେବେଳେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳୀନ ବୀରକୁ ତାହାର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପୁଣି ନିସ୍ତର ହେବାକୁ ବସିଲା, ସେହି ସମୟରେ ଜାଣ୍ଟରସ୍ ଏବଂ ଶାଣ୍ଟ-ଲିଚ-ସ୍ଵର ସମନ୍ୱିତ ଏହି କବିସମ୍ରାଟ ତାହାକୁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ଅମର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ଦୁହେଁ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି । ଦାନ୍ତେ, ସର୍ଗଭାର ପୃଥିବୀର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥିତ ଅଗ୍ନି ବତ୍ ପ୍ରବଳ ; ସେକ୍ସପିଅର ବ୍ୟାପକ, ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା, ଏବଂ ଶାନ୍ତ; ଯେପରିକି ଆକାଶର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଭାସ୍କର । ଇତାଲି ଜଣେ ବିଶ୍ୱକବି ଜନ୍ମାଇଥିଲା ଏବଂ ଆଜି ଜଣେ ଇଂଲଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସବ କରିଅଛି । ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଭାବେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଏପରି ମହାନ, ଶାନ୍ତ, ଆତ୍ମପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେକ୍ସପିଅର ଯଦି ଉତ୍ତରଉଇକ୍ ଶାୟାରର (Warwick shire)

ଜମିଦାରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମୁଗାପଦ୍ମର ଧନମନ୍ତ୍ର ଧୃତହୋଇ ନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଅମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ କବି ବୋଲି କଦାଚ ଶୁଣିପାରି ନଥାନ୍ତେ । 'ଷ୍ଟ୍ରାଟଫୋର୍ଡ' (Stratford) ର ଗ୍ରାମ୍ୟଜୀବନ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଦୃଶ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏଲିଜାବେଥ ଯୁଗ (ଯହିଁରେ ସମସ୍ତ ଇଂରେଜ-ଜୀବନ ପରିଚ୍ଛିନ୍ତ) ଅତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରପ୍ରକୃତ ହୋଇ ଅସି-ନ ଥିଲା କି ? ଜୀବନ ବୃକ୍ଷ ସ୍ତ୍ରୀୟ ନୟନାଧୀନ ହୋଇ ସମ୍ଭବତଃ ଲବ୍ଧକରେ । ଗବେଷଣା ଦ୍ଵାରା ତାହାର ରହସ୍ୟଭେଦ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ସେହି ଶାଶ୍ଵତ ନୟନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ । ସମୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସାର ଟମାସ୍ ଲ୍ୟୁସି (Sir Thomas Lucy) * ମଧ୍ୟ ଅବିଚାର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ ।

ବହୁତଃ ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏଲିଜାବେଥ ଯୁଗ ଏବଂ ତାହାର ସେକ୍ସ୍-ପିଅର ମଧ୍ୟ-ଯୁଗର ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ଧର୍ମର ପଲ । ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଷ୍ଠାନୁଧର୍ମ ଦାନ୍ତେଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତର ମୂଳଭୂତି ଥିଲା, ସେହି ଶ୍ରୀଷ୍ଠଧର୍ମ ଏହି ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଅଛି ଏବଂ ସେକ୍ସ୍-ପିଅର ସେହି ଜୀବନର ଶିଷ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତେତେବେଳେ ଧର୍ମ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର ପ୍ରାଣ ଥିଲା । ସେକ୍ସ୍-ପିଅରଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଆଦେଶ ଦ୍ଵାରା ରୋମାନ କ୍ୟାଥ-ଲିକ୍ସର୍ମ ରହିତ କରା ହୋଇଥିଲେହଁ, ତାହା ସେକ୍ସ୍-ପିଅରଙ୍କ ଜନ୍ମଦାତା । ପ୍ରକୃତଦେବୀ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଆଦେଶ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ପାତ ନ କରି ସ୍ତ୍ରୀୟ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ । ରାଜା ହେନେରି, ଶ୍ରୀ ଏଲିଜାବେଥ ଯେପରି ସ୍ତ୍ରୀୟ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ପ୍ରକୃତଦେବୀ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଏହି ଏଲିଜାବେଥ ଯୁଗ ତାହାର ସବୋଲୁଷ୍ଟ ମହମା ଏବଂ ଉତ୍ସାହାନୁଗ୍ରହ ସହଚ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଦୋଷଣା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ

* ଷ୍ଟ୍ରାଟଫୋର୍ଡର ଜମିଦାର, ପ୍ରତିଭାବିକାଶର ଅନୁକୂଳକାରଣ ।

କାନ୍ଦରେକେ ଆସି ସ୍ବତଃ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ଅମୂଳା ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର ପ୍ରକୃତେ ସ୍ବେଚ୍ଛାଦାନ; ନୀରବରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏବଂ ନୀରବରେ ଗୃହୀତ ।

ବହୁଚିନ୍ତା ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡ, ସମଗ୍ର ଇଉରୋପ ଏବଂ ତଥା ନିଷିଳ-ବିଶ୍ବ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଶ୍ବକବି, ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଏବଂ ଅତିମାନବ ବୋଲି ଅବଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ବର ନିଦର୍ଶନ ସେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରତ୍ନାବଳୀରେ ରଖିଯାଇଅଛନ୍ତି । ସ୍କୁଲଟଃ ଏପରି ଦୂରଦୃଷ୍ଟି, ଏପରି ଅସାଧାରଣ କଲ୍ପନା-ଶକ୍ତି, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ସୌମ୍ୟତା, ସହର୍ଷ ବିକ୍ରମ ଓ ଓଜୋରୁଷ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁଣ ଶକ୍ତି ପ୍ରଶାନ୍ତ-ଅପରିମେୟ ସାଗରବତ୍ ସେହି ମହାପ୍ରାଣରେ ଉଚ୍ଛ୍ବଳ ରୂପେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି । ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କ ବୋଧଶକ୍ତି ନାଟକ ରଚନାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି ସତ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କ ନାଟକ ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟର କୃତି ଭଲନାରେ ଅଧିକତର ଦୋଷ ରହିତ । ସେ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଉପକରଣ କ'ଣ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି କେତେ—ଏ ବିଷୟ ସେ ସ୍ବୀୟ ସ୍ବତଃ ସମତ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ବାରା ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ । ଏହା କେବଳ ସାମୟିକ ଅନୁଦୃଷ୍ଟି ହେଉ ନୁହେଁ, ଏହା ସମସ୍ତ ବିଷୟର ସୁଚିନ୍ତା ଜ୍ଞାନାଲୋକ ହେଉ । ସ୍କୁଲଟଃ ଏହା ତାଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦର୍ଶନ ଶକ୍ତି ଏବଂ ସୁମହତ ପ୍ରତିଭା ହେଉ । କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାର୍ଥର ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଉପସ୍ଥାପନ ତାଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାର ନିଦର୍ଶନ । କେଉଁ ଘଟଣାଟି ପ୍ରଧାନ ଏବଂ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ କେଉଁଟି ଅତି ସାଧାରଣ ଓ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ; କେଉଁଠାରେ ପ୍ରକୃତ ଆରମ୍ଭ ଏବଂ କେଉଁଠାରେ ଫଳାଫଳ ଶେଷ, ଏହା ନିଦେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଭା ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧିର ବିଶାଳତା ଓ ଗାତ୍ବୀୟତା ଅନୁସାରେ ସେ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଦୃଢ଼ମତ କର ପାରିବ । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ସମାନ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସମାନ ବସ୍ତୁ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇଅଛି କି ନା ? ଗୋଲମାଲ, ଅନ୍ଧୋଲନ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ । ମଧ୍ୟରେ କ'ଣ ଶୁଣିଲାର ପ୍ରାଣ ଅଲୋଡ଼ିତ ହୁଏ ଯେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସୀକୁ ଶୁଣିଲିତ କରିଦେ ? ‘ଅଲୋକ ଦେଉ’-ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ଭାବରେ କ’ଣ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଅଲୋକିତ ହୁଏ ? ଏବଂ ସେ କ’ଣ ବିଶ୍ୱାସୀ । ମଧ୍ୟରୁ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟିକରି ପାରେ ? ବସ୍ତୁତଃ ଯାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଲୋକ ଅଛି, ସେ କେବଳ ଏହା ସମ୍ପାଦନ କରିପାରନ୍ତି ।

ଚରଣ-ବିଶେଷ, ମାନବ ଓ ପଦାର୍ଥର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ମାନବ ପ୍ରକୃତି ବିଶେଷରେ ସେକ୍ସପିଅର ଅତି ମହାନ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଏହିଠାରେ ପରିଷ୍କୃତ, ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କର ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଗର୍ବରୁ ଅତି ଗମ୍ଭୀର । ସେ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଅବଲୋକନ କରନ୍ତି ତାହାର କେବଳ ବାହ୍ୟରୂପ ଅବଲୋକନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପରନ୍ତୁ ହୃଦୟର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ଦେଖନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗର୍ବରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ପଦାର୍ଥର ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତହିଁ ତାହାର ମୂଳଭୂତି ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତି । କାବ୍ୟ ଜଗତର ନିର୍ମାଣ ତାହା କେବଳ ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସେ ବିଷୟଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ସ୍ୱତଃ ବହୁଚ୍ଛିନ୍ନ ହୁଏ, ପଦାର୍ଥଟିର ସୁଖାନୁସୂଚୀ ଦୃଷ୍ଟି ହେଉ ଭାଷା ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବିନିର୍ଗତ ହୁଏ ।

ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ନୈତିକତା, ସରଳତା, ଚିତ୍ରର ଉଦାରତା, ସହସ୍ପୃହା, ସତ୍ୟବାଦତା, ବିକ୍ରମ ଏବଂ ବିଶ୍ୱବିଜୟିନୀ ଶକ୍ତି ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱ ସେହି ଭାଷାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନୁହେଁ କି ? ଇପରି ଏହି ମହାପ୍ରାଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ବିଷୟ ଦୃଢ଼ମତ କରୁଅଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଏବଂ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବିଷୟ । ଫଲ୍‌ସ୍‌ହାଫ୍, ଓଥେଲ୍ଲୋ, ଜୁଲିଏଟ୍, କରଓଲେନସ୍ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟଭାବେ କଳିତ ଓ ଚିତ୍ରିତ । ସେ ଅଭିଶପ୍ତ ସ୍ନେହ, ନ୍ୟାୟପର ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭ୍ରାତୃହୀନୀୟ । ଭୁଲନା କଲେ ବେକନ୍ (Bacon) କର

ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରତିଭା ଅନେକ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନରଲୋକରେ ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ପରେ କେବଳ ଗୋଏଥ (Goethe) ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ, ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହପରି ଅସାଧାରଣ ଦୃକ୍ଷଶକ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ବିଷୟରେ କହି ଅଛନ୍ତି, “ତାଙ୍କର ଚରଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ବଚ୍ଛବିକୁ ପଟବଶିଷ୍ଟ ଘଟିକାବତ୍, ଯହିଁରେ ସମସ୍ତ ସାଧାରଣ ଘଟିକାବତ୍ ସମୟ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଏହାର ବିଶେଷତ୍ବ ଏହି ଯେ, ତାହାର ଆତ୍ମାନ୍ତରାଶୟ ଯଦ୍ବ ସମୁଦ୍ର ସ୍ତର ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଗାୟନ ଦର୍ଶନଶକ୍ତି, ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ଅନୁରାଗରେ, ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କ ଦ୍ବାରା ମଧୁରଭାବେ ସଜ୍ଜିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥର ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ଆତ୍ମାନ୍ତରାଶୟ ସୌକ୍ଷ୍ମ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରେ । ସାଧାରଣ ପଦାର୍ଥ ଦେଖି ଲୋକେ ହସି ପାରନ୍ତି, କେତେବେଳେ କାନ୍ଦି ପାରନ୍ତି, କେତେବେଳେ ବା ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତ ଅନୁରାଗରେ ଅସାଧାରଣ ଧୀଶକ୍ତି ବିରାଜମାନ । ବାକ୍ୟରେ ହେଉ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଉ, କିମ୍ବା ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଉ, ସେ କବି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ତାହା କେବେହେଁ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟ ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର ଅମୋଦ୍ୟ ଦାନ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମେ କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଁ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ତାହାଙ୍କର ସେପରି ଅସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ ତେବେ ଅଯଥା ପଦଯୋଜନା ଦ୍ବାରା ଲୋକର ଲବିପଦବାଚ୍ୟ ହେବା ନିରର୍ଥକ ମାତ୍ର, କିନ୍ତୁ ଯଦି ସେ ସେହି ଶକ୍ତିବଶିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଗଦ୍ୟରେ ହେଉ ବା ପଦ୍ୟରେ ହେଉ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଉ କିମ୍ବା କଳ୍ପନାରେ ହେଉ, ତାଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦର ଅଛି ।

ବାସ୍ତବିକ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଯେଉଁ ପରିମାଣ ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ଅଛି ସେହି ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ବ ଅବଧାରତ ହୁଏ । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ

ଶକ୍ତି ନଦେଶ କରବାକୁ ଦେଲେ ପ୍ରତିଭାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବକୁ ଧରିବାକୁ ଦେବ । ମନୁଷ୍ୟର ସମତା ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଶକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ? ସମତା କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଅମ୍ବୁମାନେ ବୁଝୁଁ, କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶକ୍ତିର ସମବାୟ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟର ହସ୍ତ ପଦ ପ୍ରଭୃତି ଶାରୀରିକ ଅବୟବ ଗୁଡ଼ିକୁ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ବିଶ୍ଳେଷିତ କରାଯାଇ ପାରେ, ସେହିପରି ମାନସିକ ଶକ୍ତିନିତୟ ମେଧା, ପ୍ରତିଭା, କଳ୍ପନା ଶକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏହା ଅତିଶୟ କୁମାସ୍ତକ । ଅଦ୍ଭୁତ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ମନେ କରନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ମାନସିକ ଓ ନୈତିକ ପ୍ରକୃତିର ମଧ୍ୟ ବିଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଭାଷାରେ ପୃଥକଭାବରେ ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଦେଇ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଶବ୍ଦସମୂହର ଅଗତ୍ୟା ଅଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶିଧାନ କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ ଦେବ ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ନୁହନ୍ତି, ଯେପରି ଆତ୍ମା ଗୋଟିଏ, ସେପରି ମନୁଷ୍ୟର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ । ଏହି ବିଭାଗ କେବଳ ନାମ ମାତ୍ର । ଯାହାକୁ ଅମ୍ବୁମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରା, କଳ୍ପନା, ଧାରଣା ପ୍ରଭୃତି କହିଁ ସେ ସମସ୍ତ ସେହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତିର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର; ନୈତିକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତଦୂପ । ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଯାହାକୁ ନୈତିକ ଉତ୍କର୍ଷ ବୋଲି କହିଁ ତାହା କେବଳ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତାହାର ଆବ୍ୟକ୍ତଶକ୍ତି ଶକ୍ତିର ବହୁ ପ୍ରକାଶ । ମନୁଷ୍ୟର ଗର୍ଭ କରବା ଶକ୍ତିରୁ ତାହାର ଯୁଦ୍ଧ କରବାର ଶକ୍ତି ଅନୁମିତ ହୋଇପାରେ ଏବଂ ତାହାର କଥୋପକଥନରୁ ତାହାର ସାହସ କ୍ଷମା ଭାରତୀ ସମ୍ୟକ୍ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମା ଏକ ଏବଂ ଏହାକୁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ବିକଶିତ ହୁଏ ।

ମନୁଷ୍ୟର ହସ୍ତବ୍ୟଗ୍ରାତ ପଦର ସ୍ଥିତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବପର, ମାତ୍ର ନୈତିକତା ବ୍ୟତିରେକ ପ୍ରତିଭାର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରତିଭା ଅଭାବରେ ନୈତିକତାର ଅବସ୍ଥିତି ଅସମ୍ଭବ । କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବେ

ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେହି ବିଷୟଟି ପ୍ରତି ସ୍ପେନ୍ଦ ଓ ସଦ୍‌ବାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଧର୍ମିତଃ ସମ୍ମେଳନ ଆବଶ୍ୟକ । ମନୁଷ୍ୟ ଯଦ୍‌ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ତାହାର ସୁଦୃଢ଼ ସ୍ଵାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦକ୍ଷେପରେ ସାହସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନ ପାରେ ତା ହେଲେ ସେ କିପରି ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବ ? ପ୍ରକୃତିଦେବୀ ଓ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟର ଦ୍ଵାର ଭରକାଳ ନିମିତ୍ତ ଅସତ୍, ସ୍ଵାର୍ଥପର ଓ କାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ରୁଦ୍ଧ । ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଅତି ସାମାନ୍ୟ, ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବାହ୍ୟକ । ସଂସାରରେ ଶୃଙ୍ଖଳା-ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି । ଶୃଙ୍ଖଳା ଯେପରି ତାହାର ପ୍ରକୃତି ଦ୍ଵାରା ହଂସର ବାସାନ ଜାଣିପାରି ହଂସର ଅନ୍ତଃସ୍ଵରରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥାଏ, ସେପରି ଧୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନରେ ସ୍ଵାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ପ୍ରତିଭାରେ ସେକ୍ସପିଅର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କହଲେ ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସଦଗୁଣ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେଉଅଛି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଅକ୍ଳେୟ, ସେ ସ୍ଵୟଂ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ନଭେଲ୍‌ସ୍ (Novalis) ବେଶ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ନାଟକ ସମୂହ ପ୍ରକୃତିଦେବୀ ସମୂତ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଗର୍ଭର । ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଗୁରୁତ୍ଵରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନୁହେଁ; ତାହା ବିନା ଚେଷ୍ଟା ଓ ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ଵତଃ ଉଦ୍‌ଭୂତ; ପ୍ରକୃତିର ଚରାଚରମ ପ୍ରଦେଶରୁ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ମୁଖ ପାତ୍ର । ନବ ଯୁଗର ନରନାରୀ ତାଙ୍କଠାରେ ନୂତନ ନୂତନ ଅର୍ଥ ଦେଖିବେ, ମାନବତ୍ଵର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଲୋକ ଓ ଉଦ୍‌ଘାସନ ପାଇବେ ଏବଂ ବିଶ୍ଵସଂସାରର ଶାଶ୍ଵତ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ନୂତନ ସହଜ ଦର୍ଶନ କରିବେ, ଏହା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଗତି ଚନ୍ଦ୍ରାର ବିଷୟ । ସେକ୍ସପିଅର ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ଅଂଶ, ଯେପରି ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ବଟବୃକ୍ଷ । ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ପୃଥିବୀଗର୍ଭରୁ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ

ସେପରି ଏବଂ ବଧ ଅଭୁତକର୍ମୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ଗଭୀରତା ମଧ୍ୟରୁ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ସଂସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ବୃଷର ମୂଳ ପ୍ରଭୁତ୍ବ ତୁମିତଳେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଥିଲା ପରି ସେକ୍ଷପିଅରଙ୍କ କେତେ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା, କେତେ ଅଜ୍ଞାତ, ଅକଥନୀୟ, ନାରକ ସନ୍ତାପ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଥିଲା । ବାଣୀ ମହତ୍, କିନ୍ତୁ ନାରକତା ମହତର, ସେକ୍ଷପିଅରଙ୍କର ସଦର୍ଶନ-ପ୍ରଣାଳି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତେଜ ପୋଷ୍ୟ । କ୍ଲୋଣ ପାତନା ନମନ୍ତେ ଦାନ୍ତେ ନନ୍ଦାର ପାଦ ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଜୟବିବର୍ଜିତ; କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରକୃତ ଅପରହାଣୀ । ସେକ୍ଷପିଅର ଦାନ୍ତେକଠାରୁ ମହତର, କାରଣ ସେ ସନ୍ତାପରେ ଜୟଲଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତହିଁ ତାହାର ପରିଚୟକ । ସେ କିପରି ଦୁଃଖର ଅକୂଳ ପାରାବାରରେ ପଡ଼ି କିପରି ଭାବରେ ସନ୍ତରଣ କରି ଆହରଣ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ପାଠକଲେ ଜଣା ପଡ଼େ, ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ।

କେତେକଙ୍କ ମତରେ ସେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀତୁଲ୍ୟ ବୃଷ ଭାଲରେ ବସି ଅନନ୍ଦରେ ଗାନ କରୁଥିଲେ; ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା କ'ଣ ଜାଣି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା, କାରଣ କୌଣସି କଷ୍ଟ ଏବଂ ବାଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ କିପରି ଜଣେ ମୃଗାପକାରକ ଗ୍ରାମ୍ୟଯୁବକ ନାଟକ ଲେଖକ ହୋଇପାରେ ? ଯଦି ତାଙ୍କର ବାରହୃଦୟ କେତେ କଷ୍ଟଭୋଗ କରି ନ ଥାନ୍ତା ତାହାହେଲେ କିପରି ହାମ୍‌ଲେଟ୍ (Hamlet) କରୁଥଲେଲିସ୍ (Caroline), ମାକ୍‌ବେଥ (Macbeth) ପ୍ରଭୃତି ବିଷାଦକାଳିମାୟୁକ୍ତ ବାରହୃଦୟ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିଥାନ୍ତା ? ଏବଂ ଏହାର କୈସାଦୃଶ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନନ୍ଦ ଏବଂ ପ୍ରଭୃତ ହାସ୍ୟପ୍ରେୟତା ବିବେଚନା କଲେ, କେବଳ ହାସ୍ୟରେହିଁ ତାଙ୍କର ଅଭିଶୟୋକ୍ତି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଭୀଷଣ ଭରସାର, ମର୍ମରେଣା ବାବୋଶ ପ୍ରଭୃତି ସେକ୍ଷପିଅରଙ୍କ ପ୍ରକୃତିରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସୀମାଲଘନ କରି ଔଚିତ୍ୟ ପରିହାର କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଦ୍ଵାସ୍ୟର ଧାରା ତାହାଙ୍କଠାରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟବିଧି ପ୍ରବାହତ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଦୋଷଗୁଣ ଓ ଅନନ୍ଦଦାୟୀ । କୁହାଯି ସେ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖଳତା ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଅକ୍ଷେପ କରନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ସୂଚକ । ସାଧୁଦ୍ଵାସ୍ୟ ସର୍ବଦା ଦୋଷଗୁଣ । ନିଷେଧତା ଏବଂ କୃତ୍ରିମତା ବିପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଯଦି କରନ୍ତି ତେବେ କାହାର ମନରେ ବ୍ୟଥା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଡଗବେରି (Dogberry) ଏବଂ ଭରଜେସ (Verges) ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ଉଦାହରଣ କରେ ଏବଂ ଏହି ଦ୍ଵାସ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ହିଁ ଅମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲପାଉଁ । ଏପରି ନିରପରାଧ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ବନ୍ଧରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣବତ୍ ଅଭିଶମ୍ଭୁ ଅନନ୍ଦଦାୟକ ଓ ରମଣୀୟ ।

ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଐତିହାସିକ ନାଟକ ସମୂହ ଜାତୀୟ କାବ୍ୟବତ୍ । ମାଲବରେ କହିଅଛନ୍ତି, ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଅନ୍ୟ ଇଂରେଜ ଇତିହାସ ପାଠକର ନାହାନ୍ତି; ଇଂରେଜ ଇତିହାସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା ତହିଁରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଅଜିନକୋର୍ଟ (Agincourt) ସମରବର୍ଣ୍ଣନା ଅଭିଶମ୍ଭୁ ତମତ୍କାର ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଲେଖାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଭିଶମ୍ଭୁ ସୁନ୍ଦର । ତାଙ୍କଠାରେ ପବିତ୍ର ସ୍ଵଦେଶାନୁରାଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ବର୍ତ୍ତିମାନ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁମାନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃତ ଇଂରେଜ ହୃଦୟ ବର୍ତ୍ତିମାନ ।

ତାଙ୍କର ଲେଖାବଳୀ କହିପାରିବା ଚାହାନ୍ତି ସଦୃଶ, ତଦ୍ଵାରା ଅମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ଅନୁରକ୍ତର ଦୃଷ୍ଟି ପାଉଁ । ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ବାଧାବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ନାଟକ ଲେଖିବାକୁ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଅନେକ ପ୍ରମାଦ ରହିଯାଇଅଛି । ତାଙ୍କୁ ଗ୍ଲୋବ୍ ନାଟ୍ୟଶାଳା (Globe Theatre) ନିମିତ୍ତ ନାଟକ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନିଜ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ କଥା ପ୍ରକାଶ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି ! ଅସ୍ପୃହକାଶର ସୁବିଧା ସେ ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ପ୍ରପଞ୍ଚକୁ

ପ୍ରସ୍ତର ଯୋଗାଇ ମୁଣି ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ସେ ଯେପରି ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଯେ କୌଣସି ରୁଚିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଷ୍ଟ୍ରକ୍‌ଭବରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିବେ ଯେ, ସେ ଜଣେ ଧର୍ମୋପଦେଶକ । ଶକ୍ତିବିଶିଷ୍ଟା ପ୍ରକୃତି — ଅପରିଚ୍ଛେଦ୍ୟା ଓ ଅନବଚନାୟ ଗଭୀରତାରେ ନରକ ଓ ଉଚ୍ଚତାରେ ସ୍ବର୍ଗଭୂମ୍ୟା — ଏହା ସେହି ମହାପ୍ରାଣ ହୃଦୟଜୀମ କରି ପାରିଥିଲେ ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଗୁରୁକ ରୂପେ କିଛି ପ୍ରଗୁରୁ କରି ନାହାନ୍ତି, କେବଳ ମଧୁର ସ୍ବରରେ ନୀରବରେ ଗାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଦାନ୍ତେ ମଧ୍ୟାୟୁଗସ୍ତ ଶାଶ୍ବତର୍ଥର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋଦ୍ଧତ, ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର କଣ ସେପରି ଅଗତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥା ଭବିଷ୍ୟତର ସତ୍ୟ, ପବିତ୍ର, ବିଶ୍ବଜନାନ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋଦ୍ଧତ ନୁହନ୍ତି ? ତାଙ୍କଠାରେ ସ୍ବର୍ଗାର୍ଥୀତାପୂର୍ଣ୍ଣ କୁହସ୍ବାର ନାହିଁ, ଜୀବ କଠୋରତା ନାହିଁ, ଅନୁଦାର ବିଧିପରତା ନାହିଁ, ଭଲଟି ଧର୍ମୋନ୍ମାଦନା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଅଛି ପ୍ରକୃତିର ଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଗୌନୀ, ମାଧୁରୀ ଓ ଦେବତ୍ବର ଉପାସନା ।

ଅନେକେ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କୁ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକମତ ନୋହୁଁ । ଧର୍ମବାଦ ଓ ତଦାନୁକୃତ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ପ୍ରତି କବିଙ୍କ ଔଦାସୀନ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରମରେ ପକାଇଅଛି । ଯଦ୍ୟପି ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ବଦେଶାନୁଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି, ତଥାପି ସେ ସ୍ବଦେଶଦ୍ରୋହୀ ନୁହନ୍ତି, ଯଦ୍ୟପି ସେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଷୟରେ କିଛି ଉତ୍ତେଜ କରି ନାହାନ୍ତି, ତଥାପି ସେ ନାସ୍ତିକ ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ଔଦାସୀନ୍ୟ କେବଳ ତାଙ୍କର ମହାନୁଭବତାର ପରିବର୍ଣ୍ଣକ । ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ହୃଦୟ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ବିରାଟର ପୂଜାକରି ଥିଲା । ସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପାଦା ପ୍ରଧାନ, ତାହା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭୂତ ।

ଯେ ଯାହା କହନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କ ଦାନ ଅମୂଲ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଚୁଚଳରେ ଅବିଭାବ ଅଭିଶପ୍ତ ପବନ । ସେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କର ତସ୍ତୁ ଏବଂ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅଲୋକଦାତା; କିନ୍ତୁ ସେ କେବେହେଁ ଜାଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି ଯେ, ସେ ରାଗବତ୍ସୟନେଶ ଯେନି ଅସିଥିଲେ, ସେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଅପଣାକୁ ଅନୁରକ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି, କାରଣ ସେ ଅରାନ୍ଧ୍ରାଶ୍ରୟ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ପ୍ରଭାବ କାଳର କବଳ କବଳରେ ପଡ଼ି ବନନ୍ତ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର କିମ୍ବା ଦାନ୍ତେ ଚରକାଳ ଅସୂର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ରହିବେ । ମହମ୍ମଦ କେବଳ ଆରବ ଦେଶର ଧର୍ମପୁରୁ; କିନ୍ତୁ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର ନିଖିଳ ମାନବଜାତିର ପ୍ରଧାନ ସୁଶେଷ୍ଟ ।

ଏସ୍କାଇଲସ୍. କିମ୍ବା ହୋମରଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅର ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟତା ଏବଂ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନତା ହେତୁ ଚରକାଳ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ, ନମସ୍ୟ ହୋଇ ରହିବେ । ସେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସରଳ ଓ ଅକୃତ୍ରିମ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପରି ଅଖଣ୍ଡ ଶାଶ୍ୱତ ନିକଟକୁ ପ୍ରବେଶସମ ।

ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଏହି ଓଫାରଭରକ୍‌ଶାୟାରର ଦରିଦ୍ର କୃଷ୍ଣକ ଯେ କି ଗୋଟିଏ କାଷ୍ଠଶାଳାର ନାୟକ ହୋଇପାରିଥିବାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ନ କରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରିପାରିଥିଲେ, ଯେ ସାଉଥାମ୍ପଟନର ଜମିଦାର (Earl of Southampton)ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବହୁତ କୃପାର ପାତ୍ର, ଏବଂ ସାର ଟମାସ ଲୁୟି (Sir Thomas Luoy) (ତାହାକୁ ଶତ ଧନ୍ୟବାଦ !) ଯେ ତାହାକୁ କାଗଜାରକୁ ପ୍ରେରଣ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ—ତାଙ୍କ ତସ୍ତୁରେ ଦଣ୍ଡାଦ୍ ହୋଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର ମାନବ ସମାଜରେ ଓଡ଼ିନଙ୍କପରି ଗୋଡ଼ଗୋପଗୁରୁରେ ଅର୍ଚ୍ଚନା ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଧୁର କରି ଦେଖନ୍ତୁ ବାରପୂଜା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକାଂଶରେ ସୀକ୍ଷିତା ଲଭିଥିଲେ ହେଁ ଅଜ୍ଞ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେକ୍ସ୍‌ପିଅରଙ୍କର ସ୍ଥାନ କେତେ ଉଚ୍ଚ ?

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ସହିତ ଏକଲକ୍ଷ ଇଂରେଜ ଭୁଲ୍‌ନାୟ ନୁହନ୍ତି । ଏକଲକ୍ଷ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିନମୟରେ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କୁ ପଛତ୍ୟାଗ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଶୁଦ୍ଧ ସଦସ୍ତ୍ର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଉପାଧ୍ୟାୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅକ୍ଲେଣ୍ଡରେ ପଛଦ୍ୱାର କରାଯାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଖ୍ରୀଷ୍ଟୋଫର କୃଷକକୁ ତ୍ୟାଗ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ସେ ଏକମାତ୍ର ଆଦରର ଧନ । ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଜାଗାୟ ମାନ ସମ୍ମାନ ବିଦେଶୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସୁସ୍ଥ ରଖିବା ହୁଏ ଏକମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ । ବିଦେଶୀୟ ମାନଙ୍କୁ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ବ୍ୟଗ୍ରତ ସମସ୍ତ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇପାରେ । ଯଦି ବିଦେଶୀୟମାନେ ଜିଜ୍ଞାସା କରନ୍ତି, “ହେ ଇଂରେଜ୍ ! ବିଚାର କର, ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଭରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପଛତ୍ୟାଗ କରାଯାଇ ନା ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କୁ ପଛତ୍ୟାଗ କରାଯାଉ ?” ବାସ୍ତବରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନଧାନର ବିଷୟ, ସରକାରୀ ଲୋକେ ସରକାରୀ ଭାଷାରେ ଭବିଷ୍ୟଦେବେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଅମ୍ବୁମାନେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଭବିଷ୍ୟଦେବୁ, “ଭରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରହୁ ବା ନ ରହୁ, ଅମ୍ବୁମାନେ କିନ୍ତୁ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କୁ ପଛତ୍ୟାଗ କରାଯାଇବୁ ନାହିଁ । ଭରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଦିନ ଗୁଲିଯାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ସେକ୍ସପିଅର କେବେହେଁ ଯିବେ ନାହିଁ, ସେ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରବେ ।”

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଷୟ ବ୍ୟଗ୍ରତ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର ଦିଗ ଦେଇ ତାଙ୍କର ବିଚାର କର ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଇଂରେଜ ବାସ କରବେ । ଆମେରିକା, ଦଲ୍‌ଣ୍ଡ, ପ୍ରାଚ୍ୟ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଇଂରେଜମାନେ ବ୍ୟାପ୍ତହୋଇ ପଡ଼ିବେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଷିପ୍ତ ଜାତିକୁ ଗୋଟିଏ ଜାତିରୂପେ କିଏ ବାନ୍ଧି ରଖିବ । ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଯୁକ୍ତ ବିଗ୍ରହ ନ କରି ଭ୍ରାତୃଭାବରେ ଶାନ୍ତରେ ବାସ କରପାରବେ ! ଏହା ଅଧୁନା ଗୋଟିଏ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ତାହା କିଏ ପରାମ୍ଭ କରବ ? ପାଲିଆମେଣ୍ଟର ନିୟମ କିମ୍ବା ରାଜ୍ୟଶାସକ

ପ୍ରଧାନ ସଭା ଚାହା କରପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅମେରିକା ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବଢ଼ିଲା ହୋଇଅଛି, ତାହା କେବଳ ପାଲିଆମେନ୍ସର କୃତ । ସେକ୍ସପିଅର ଏପରି ଜଣେ ଇଂରେଜ ନୃପତି, ଯାହାକୁ କୌଣସି କାଳ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ, କୌଣସି ମହାସଭା ବା ମହାସଭାର ସମସ୍ତି କେବେହେଁ ସିଦ୍ଧାସନରୁ ତ କରପାରବ ନାହିଁ । ଏହି ନୃପତି ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟଧିକ ପ୍ରଶାନ୍ତ, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜାରୂପେ ବିରାଜମାନ ଏବଂ ସେ ସେହିପରି ଭାବରେ ବହୁସୁଗ ଧରି ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବେ । ପାରମାତ୍ମାନ୍ (Paramattan) ରୁ ହେଉ ବା ନ୍ୟୁୟାର୍କ (New Yorks) ରୁ ହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇଂରେଜ ନରନାରୀ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ । ବାସ୍ତବିକ ଏହି ସେକ୍ସପିଅର ଅମ୍ବୁର, ଅମ୍ବୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ଅମ୍ବୁମାନେ ତାଙ୍କ ଭାବରେ ଭାବୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଦେଖୁ, ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ରକ୍ତମାଂସର ସମ୍ପର୍କ ହିଁ ତାଙ୍କର ସହୃଦ । ଏକ ସାଧାରଣ ରାଜନୀତିକ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଭାବପାରନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଏହା ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ସେହି ଜାତିର ଗୌରବ ଲଳିତ ସ୍ତରରେ ଗାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଥିରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ନିଃସହାୟ ଇଟାଲି ଆଜି ବିଷିପ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି, ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । କୌଣସି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏକତ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ରହିପାର ନାହିଁ, ତଥାପି ଇଟାଲି ଏକ, କାରଣ ଇଟାଲି ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଜନ୍ମଦାତା । ଇଟାଲିର ଦାନ୍ତେ ଅଛନ୍ତି; ଇଟାଲି ବାକ୍ସିକ୍ସି ସମ୍ପନ୍ନ । ଏଡ଼େବଡ଼ ବିଶାଳରୂପ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ତାହାର ବାକ୍ସିକ୍ସି ନାହିଁ । ରୂଷ କଥା କହୁ ଶିଖିବା ଦରକାର । ରୂଷର ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଦିନେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯିବ; କିନ୍ତୁ ଦାନ୍ତେ ବିରାଜମାନ ଥିବେ । ତାଙ୍କର ବାଣୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶ୍ରୁତିଗୋଚର ହେବ, ଯେଉଁ ଜାତିରେ ଜଣେ ଦାନ୍ତେ କିମ୍ବା ସେକ୍ସପିଅର ଅଛନ୍ତି, ତାହା ମେଣି ଓ ଏକତା ପାଶରେ ବଢ଼ି, କିନ୍ତୁ ତାହା ରୂପପରି ମୁକ ନୁହେଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ଧର୍ମ-ଯାଜକ ବାବ

ଧର୍ମଯାଜକବାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗମାନଙ୍କରେ ଏକାଧିକବାର କୁହା ହୋଇଅଛି ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାରର ବାର ସ୍ଥଳତଃ ଏକ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ । ଯେଉଁ ମହାପ୍ରାଣ ବାସ୍ତବରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରାଣରେ ଐଶୀ ସଦ୍‌ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଲୋକ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଏହି ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ନିଖିଳ ସଂସାର ସେହି ପରମ ସୁରୂପଙ୍କ କୃତି ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରନ୍ତି, ସେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବା, ତାହାର ମହିମା ଗାନ କରିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁଭୂତିକୁ ଆପାମର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ପ୍ରାଣକୁ ତୁଚ୍ଛ କରି ସାଧାରଣ ମାନ ଅପମାନକୁ ଭୁଲେପ ନ କରି ବାବେଚିତ ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସଦ୍‌କାରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତି— ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ପ୍ରାଣ ବଳ ଦେବାକୁ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଯେ ରଗବତ୍‌ ଚରଣରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ସମୟ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ନିତୟ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିପ୍ରାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ବାରଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ତଥା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ବିଶେଷ କିଛି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ବାର ଶେଷରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା କହିଲେ ଚଳେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ରଗବତ୍‌ଜ୍ୟୋତି ସତତ ବର୍ତ୍ତମାନ । ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଦୈନନ୍ଦିନ ଉପାସନାରେ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ତାକୁ ଅଦୃଷ୍ଟ-ସୁରୂପ ସହୃଦ ମିଳିତ କରିବା ଦିଅନ୍ତି । ସେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିରେ ସେନାପତି ଓ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା, ସେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଓ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଦାନ କରି ସଂସାରର ଜଞ୍ଜାଳଗଣିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଐଶ୍ୱରିକ ଗୃହଚତୁର୍ଥ ଓ ଅନ୍ୱେୟ ରହସ୍ୟ ଅଭିଶମ୍ଭୁ ସଦ୍‌ଗୁଣବଳରେ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିବା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପନ୍ଥା ସୁଗମ କରି ଦିଅନ୍ତି ।

ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାଙ୍କ ତୁଳା ସେମାନଙ୍କର ସେ ଅଲୌକିକ ଗାନ୍ଧି ଓ ପ୍ରଭୁ
ନାହିଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟର ଦୈନିକ ଜୀବନ ଗଠନ ତଥା ଉତ୍କୃଳ
କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହାହିଁ ଧର୍ମ
ପାଳକର ଅଦର୍ଶ । ବହୁପୁରାଣକାଳରୁ ସେମାନେ ଏହିପରି ତାଙ୍କର
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରମନିଷ୍ଠା ସଦ୍‌ବ୍ୟାପାରରେ ସମ୍ପାଦନ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଏହା
ସଦ୍‌ବାଦସମ୍ମତ, ଅଦର୍ଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ନିମିତ୍ତ
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସ୍ୱାଧୀନତା, ଅସୀମ ଚୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହସ୍ତୁତା, ପରମନିଷ୍ଠା, ପ୍ରଗତି
ଅନୁରକ୍ତି, ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରେମ ଆଦୌ ଅବଶ୍ୟକ । ଧର୍ମପାଳକ-
ବାରଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ସମତା, କଠୋର ସାଧନା, ଶାନ୍ତ ବୈରାଗ୍ୟ, କଠିନ
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନୁପମ ସତ୍ୟ ଦେବାନୁଭବ ବାରଙ୍କ ତୁଳନାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ
ନ ଦେଲେହେଁ, ସେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ପୁରୁଷ । ସେହି ଅତ୍ୟୁତ ଓ
ଅସାଧାରଣ ପୁରୁଷଙ୍କର କିଛିତ ଆରାଧନା ଦେବା ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ
ଯଥାଶକ୍ତି ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେଉଥାଉଁ ।

ଲ୍ଲଥର ଓ ନକ୍ଷ ପୁରୋହିତ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମପରିଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।
ସେମାନେ କୌଳକଧର୍ମ ପ୍ରତିପାଦନ ପୂର୍ବକ ଧର୍ମପାଳକତ୍ୱର ଗୌରବ
ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରି ଉକ୍ତ ନାମର ସାର୍ଥକତା ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି ।
ଏଠାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବୁଁ ।
ତାହା ସାଧାରଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରୂପରେ ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ ଚଦାନାନ୍ତନ ଯୁଗର
ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମସ୍ୱାରକ ରୂପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଏପରି ଅନେକ ଖ୍ୟାତନାମା
କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ଧର୍ମାଶ୍ରମୀ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଶାନ୍ତି କାଳରେ ସୁଖରୁପେ
ତାଙ୍କର ଇର୍ଷ୍ଟିତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି, ଭଗବତ୍ ଉପାସନାରେ
ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ମାନବକୁ 'ଅମୃତର' ଅଧିକାରୀ କରି-
ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ବିଗ୍ରହ ଓ ବିମ୍ବ ଦ୍ୱାରା ଧର୍ମର
ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟେ ଓ ଧର୍ମପଥ ଦୁର୍ଗମ ଓ କଷ୍ଟକମୟ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ
ସେହି ଧର୍ମପାଳକମାନେ ଅତ୍ୟୁତ ସମତା, ଦକ୍ଷତା, ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ
କାଳକ୍ରମେ ଧର୍ମ ରକ୍ଷାକରି, ମନୁଷ୍ୟକୁ ଧର୍ମପଥରେ ପରିତ୍ରାଣନା

କରିପାରନ୍ତି, ସେହୁମାନେହିଁ ଜଗତ୍‌ପୂଜ୍ୟ । ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ରଣୋନ୍ମତ୍ତ, ସଗ୍ରାମକାଣ୍ଡ ବୀର; ସମରଯନ୍ତ୍ରରେ ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଦିଅନ୍ତି । ସେ ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରକୃତ ସମ୍ଭାରକ, ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଗୁରୁ, ଅବିରୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଦୃଶ୍ୟ ନ୍ୟାୟଦଣ୍ଡର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ, ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା, ଭବିଷ୍ୟଦ୍ ବଳ୍ଲୀ, ଅଶୁପତମାଣରେ ଐଶୀ ଶକ୍ତିର ଅନୁଭବୀ, ଯେ କୌଣସି ଭାବରେ ହେଉନା କାହିଁକି, ଯଦି ସେ ଆଦୌ ଧର୍ମ-ଯାଜକ ନୁହନ୍ତି, ତେବେ ସେ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଧର୍ମ ସମ୍ଭାରକର ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏବଂ ବିଧି ଲୋକହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବନ୍ଧୁରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ସଦୃଶ ପୂର୍ଣ୍ଣବିଶ୍ୱାସୀ । ଧର୍ମ-ଯାଜକଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶ ସର୍ବଦା ବିଶ୍ୱଜମାନ । କେତେବେଳେ ମହାପୁରୁଷ ଧର୍ମ-ସଂଗ୍ରାମକ, କେତେବେଳେ ସମରକୁଶଳ ମହାନ ବୀର-ସାହସ ଓ ବିଦ୍ରୁମର ମୁକାଧାର । କେତେବେଳେ ଜୀବନର ଗୁଡ଼ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନକାଣ୍ଡ ସଙ୍ଗୀତବିଶାରଦ୍ ଦାନ୍ତେ, କେତେବେଳେ ଅବା ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସେକ୍ସପିଅର । ସଗ୍ରାମକାଣ୍ଡ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବୀରଦର୍ପରେ ସପାଦିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତଦ୍‌ପରେ ପରିଶେଷରେ ସମ୍ମାନ ଧୃସ୍ତ ବିଧୃସ୍ତ ହୁଏ—କାରଣ ଧୃଃସର କରାଳ ମନ୍ତ୍ର ଘେନି ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଧୃଃସର ଗଭୀର ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଗାନ ସୃଷ୍ଟି ଓ ନବ ଶକ୍ତିର ବୀଜ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ନିହିତ, ତେଣୁ ଧୃଃସ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । କବିଙ୍କର ଭାସ୍ବର ଘାସ୍ତି, ସମ୍ଭାରକଙ୍କ ସଶିକ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପ୍ରଭା ନିକଟରେ ପରିତୃପ୍ତ । ପୁରାକାଳୀନ ବନରେନିବାସୀ ମୁନି ରସିମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ସୁଲଳିତ ସଙ୍ଗୀତ ଉଦ୍‌ଘାସିତ, ଶୃଙ୍ଖଳାବିହୀନ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଗାନର ମୂଳରୂପ । ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜଗଦ୍‌ବନ୍ଧ୍ୟ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ—ବିଶ୍ୱକବି ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଯୁଗ ପୃଥିବୀରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ । ସେହିଠାରେ ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିଃଶେଷିତ ହୁଏ । ଚତୁର୍ପରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଓ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ଯଦି କବିମାନଙ୍କ ଲଳିତ ଛନ୍ଦର ମଧୁମୟ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଉପଭୋଗ କରି ଜୀବନ ଅଭିବାହୃତ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ

ଜୀବନ ଯେ କଲ୍ୟାଣତ ସୁଖ ଶାନ୍ତିର ଆସ୍ତବ ହୁଅନ୍ତା, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ହାୟ, ଏହା ସଂସମୟରେ କୌଣସି ଜାତି କିମ୍ବା କୌଣସି ଦେଶ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମକାଳୀ ଅଭ୍ୟୁଦୟମାନଙ୍କର ଯେ ଅବଶ୍ୟକତା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି, ଏଥିରେ ଅଶୁମାନ୍ତ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏକ ଯୁଗରେ ଯାହା ଅତି ଅବଶ୍ୟକ ଓ ଉପକାଳୀ ବୋଲି କଳ୍ପିତ ତାହା ଦେଶ କାଳ ଭେଦରେ ଉନ୍ନତର ପରିପକ୍ୱତାରୁପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଏ । କଞ୍ଚିତା, ରାଶ୍ତ୍ରତା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରବଳ ଚରଣ ପ୍ରଭାସେଧ କରିବା ସୁକ୍ତିନ ବ୍ୟାପାର ହୋଇପଡ଼େ । ଏହା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଯେଉଁ ମହୋଦାର ଧର୍ମ ଦାନ୍ତେଙ୍କ ଭଳି ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତିଶ୍ରୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନର ଅବଲମ୍ବନ ହୋଇଥିଲା, ତାହା କେତେକ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ହେୟ ଓ ଜଘନ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା — ମନୁଷ୍ୟର ନାସିକା କୂଷିନ ହୁଁ ସାର ହେଲା । ଦାନ୍ତେଙ୍କର ବିଶ୍ୱଜନାନ ଧର୍ମ କି ନିମିତ୍ତ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇ ଲୁପ୍ତରଙ୍ଗ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ହେଲା, ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ ବିଷୟ ।

ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏଠାରେ ବିବର୍ତ୍ତନବାଦ ଅଲୋଚିତ ହେବ ନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଯେ କାର୍ଯ୍ୟକାଳୀ ଶକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଛି, ତାହାର ଯଥାଯଥ ପରିଗୂଳନାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଣେ ଜଣେ କର୍ମସାର ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର କିଛି ନା କିଛି ମୌଳିକତା ଅଛି । ସେ ତାହାର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଓ ମେଧା ବଳରେ ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଉଦ୍ଭାବିକା ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅନେକ ଅଭୁତ ବିଷୟ, ଆବିଷ୍କାର କରେ । ତେଣୁ ତାହାର ପୁରୁଷାରୋପମାନଙ୍କପରି ଧର୍ମ ଭାବ ଓ ଧର୍ମ ନିଷ୍ଠା ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ରହି ପାରେ ନାହିଁ । କାରଣ ତାହାର ଗବେଷଣା ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସେ ସେହି ଭାବ ସମୂହର ସପ୍ରସାରଣ ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଅନୁଭୂତି ସାହାଯ୍ୟରେ ବାସ୍ତବ ଜଗତ ବିଷୟରେ ଅନେକାନ୍ତେକ ଅଭିନବ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର ପୁରୁଷ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଇତିହାସ ଓ ଜୀବନର ଘଟଣାବସ୍ତୁ ଏକଟି କଲେ

ଆମେମାନେ ଐତିହାସିକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଶାସ୍ତ୍ର-ବିପ୍ଳବ, ନବଯୁଗର
ଅର୍ଥ ଓ ନୂତନତ୍ବ ଅନୁରବ କରି ପାରୁଁ ।

ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାସ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନ କଳ୍ପସିତ
ଓ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅନାୟତ୍ତ
ଭିତ୍ତିରତ୍ନର ପ୍ରସାର ଲାଭ କଲେ, ବିପ୍ଳବ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼େ,
ଅନ୍ୟାୟର ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇ ଶେଷରେ ଆନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିତ ଅସ୍ତ୍ର
ଉଦ୍‌ଗୀରଣବତ୍ ପୃଥ୍ବୀକୁ ଶତଧା ଚର୍ଚ୍ଚିତ କରେ । କାହାର ସାଧ୍ୟ
ସେ ଗଲ ପ୍ରତିଶ୍ରେୟ କରିବ । ଏହିପରି ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଯେଉଁ
ପୁରୁଷ ଅଟେ ବିଶ୍ୱାସ, ଅସୀମ ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାହସ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ
କରି କର୍ମପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେହି ଅସୀମ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ-
ବ୍ୟକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟର ପୂଜ୍ୟ ଓ ବରେଣ୍ୟ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବିଶ୍ୱାସପର ଓ
ଭୂସିତ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭବିଷ୍ୟତ ଦାନ୍ତେଙ୍କର ସେହି ପୁରାତନ ଉଦାର
ଧର୍ମ ଜଣେ ଲୁଥରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଓ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କର କେତେ
ଆଦରର ଫିଉଡାଲ ରାଜଜା (Feudalism) ଗୋଟାଏ ଫରାସୀ
ଶାସ୍ତ୍ର ବିପ୍ଳବ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିତ୍ତିପାଟିତ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର
କାର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ୱାୟୀ ଓ ନିଷ୍ଠୁର; କିନ୍ତୁ ତାହା ଆଦୌ ଠିକ ନୁହେଁ, କାରଣ
ବିନାଶ କେବଳ ଏହି ଶରୀରର, ଭୌତିକ ଅବରଣର, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ
ସାର ପଦାର୍ଥ ଆସାର ବିନାଶ କଦାପି ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ଯାହା ବିପ୍ଳବ
ଦ୍ୱାରା ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତାହା ପୁଣି ଭଲ ରୂପରେ ନବଶିଖର ଲାଭ କରେ,
ସୁଲଭ କହବାକୁ ହେଲେ, ଧୂସ ସୃଷ୍ଟିର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଓଡ଼ିଆଧର୍ମ—
ବିକ୍ରମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା; ଶାସ୍ତ୍ର ଯୁକ୍ତିଧର୍ମ—ବିନୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ମାନବ ହୃଦୟର
ବାଣୀ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଚ୍ଚିନ୍ତା ଐଶ୍ୱର୍ୟସମ୍ପନ୍ନ, ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ-
ରୂପ ଉଦ୍‌ଗ୍ରହ କଟାକ୍ଷରେ ପଡ଼ିଯିବା, ତାହାର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ, ମାନବ
ପରି ତାହାର ଶାଶ୍ୱତ ଅଧିକାରୀ ! କିନ୍ତୁ ଅନେକଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଯେ,

ସୁସ୍ୱଚ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଯୁଗର ଲୋକେ ଜ୍ଞାନାଲୋକରୁ ଏକାବେଳେ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲେ । ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ସେମାନେ ସମ୍ମୁଖ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ— କେବଳ ରୂପସେନାମା ସୁରତଙ୍କ ଭଲ ନଜ ଦୁର୍ଗ ପରିଆ ମୃତ ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ପୃଷ୍ଠିକରି ସେହି ଶବ-ସେତୁ ଉପରେ ବିଜୟ-ଅଭିଯାନ କରି ଶତ ଦୃଷ୍ଟରୁ ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କରିବା ନିମିତ୍ତ । ଅବହମାନ କାଳରୁ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସତ୍ୟର ସେନାମାରୁପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସି-ଅଛନ୍ତି—କେବଳ ସେହି ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଓ ଉପଲବ୍ଧ ନିମିତ୍ତ । ସେମାନେ ଭଲ ଭଲ ଯୁଗରେ ଭଲ ଭଲ ପରିଚ୍ଛଦାବୃତ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନପାରି ଆମ୍ଭେମାନେ ବୃଥାରେ ଚର୍ଚ୍ଚ ବିଚର୍ଚ୍ଚ କରୁ ଅଛୁ । ମିଥ୍ୟା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରି କେବଳ ବହୁସ୍ୱରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରୁ-ଅଛୁ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପରିଚ୍ଛଦରେ ସତ୍ୟ ଅଛି, ନୋହୁଲେ କି ସେ ପ୍ରକୃତ ବୀର ଧାରଣ କରିପାରନ୍ତା । ଲୁପ୍ତରଙ୍କ ସଗ୍ରାମର ଭୈରବ-ନିନାଦ, ଦାନ୍ତେଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧାଭିଯାନ ସମସ୍ତ ସତ୍ୟମୂଳକ । ସେମାନଙ୍କୁ ସାଦର ସମ୍ମାନ କରୁ, କାରଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକ ବାହ୍ୟାପତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ରେ, ସେହି ଏକ ଦଳଭୁକ୍ତ ସତ୍ୟସେନା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଲୁପ୍ତରଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା ଓ ସମର କୌଶଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବା । ଲୁପ୍ତର ଜଗଦ୍‌ବିଖ୍ୟାତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବୀର, ତତ୍ତ୍ୱାମ୍ଭାନୁ ଯୁଗର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ।

ସମଗ୍ର ବିଷୟରେ ଉପକ୍ରମଣିକା ସ୍ୱରୂପ ପୌତ୍ତଲକତା ବିଷୟରେ ଦୁଇ-ଗୁଣକଥା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଦେବ ନାହିଁ । ମହନ୍ତ କାହିଁକି ସମସ୍ତ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାମାନେ ଅସୀମ ଓ ଅଦମ୍ୟ ଉପାଦ୍ର ସଦ୍‌କାରେ ପୌତ୍ତଲକତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନରେ ବନ୍ଧ ପରିକର ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ସମ୍ବଳୀୟ କୃତଚରୁ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଦୋଷ ସତ୍ତ୍ୱେ ପୌତ୍ତଲକତା ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଚିହ୍ନ, ନିଦର୍ଶନ ମାତ୍ର । ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବାର ଗୋଟିଏ ସହଜ ଉପାୟ । ମନୁଷ୍ୟଦ୍ରୁତନିମିତ୍ତ ପୁତ୍ତଲକା କେବେହେଁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, କେବଳ ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ

ମହମ୍ମା ଓ ପ୍ରେମର ଉଦାପନା ଦେ, ଦର୍ଶନରେ ହୁଁ ସତଃ ହୃଦୟରେ
ଉଦାପନା ଆସେ । ଏହି ଭାବରେ ବରୁଣ କଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୂଜା କ'ଣ
ସେହି ସଙ୍କେତ କିମ୍ବା ମୂର୍ତ୍ତିର ପୂଜା ନୁହେଁ କି ? ବାସ୍ତବ ଚକ୍ଷୁରେ
ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚରେ ହେଉ ବା କୌଣସି ସଙ୍କେତ ରୂପିଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଉ କିମ୍ବା
କେବଳ ମାନସଚକ୍ଷୁ ଗୋଚର ହେଉ, ଅଥବା ଜ୍ଞାନନେତ୍ରରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ
ହେଉ, ତହିଁରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ଏହା ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କ
ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା । ଅଳ୍ପ ନୈଷ୍ଠିକ ଶ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନର (Puritan) ମଧ୍ୟ ଐଶ୍ଵର୍ୟ୍ୟ
ବସ୍ତୁର ମାନସୀ ମୂର୍ତ୍ତି ମାନସ ପଥରେ ଅଙ୍କିତ, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସେବା
ପୂଜା ସମ୍ଭବପର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମବାଦ ଧର୍ମପଦ୍ଧା ଓ ଧର୍ମବିଦ୍ୟା ଏହି
ଭାବରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାର ମୂଳାଧାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ପୌତ୍ଵଲିକତା
କେବଳ ଆପେକ୍ଷିକ ଓ ଉତ୍କର୍ଷାପକର୍ଷ ସୂଚକ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ହେୟ
ଜୀବନୀ ପୌତ୍ଵଲିକତା କେବଳ ଅଧିକମାତ୍ରାରେ ପୌତ୍ଵଲିକତା ମାତ୍ର ।

ତେବେ ସକଳ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା, ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରାପକମାନେ କାହିଁକି
ଏହାର କୁପ୍ରା କରୁଅଛନ୍ତି ? ଏହାର ଦୋଷ କେଉଁଠାରେ ? ଏହା
ଏତେ ଦୃଶ୍ୟ କାହିଁକି ? କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଦୋଷ ଥିବ,
ନଚେତ୍ ମହାପୁରୁଷମାନେ କାହିଁକି ତାହାକୁ ସମର୍ଥନ ନ କରନ୍ତି !
ବୋଧହୁଏ କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାରେ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ତାଙ୍କର ହୃଦୟର
ଉପସ୍ଥିତ ବସ୍ତୁ ପାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଏତେ ଦୃଶ୍ୟ ।
ଅଜ୍ଞାନାକାଶକ୍ଷୁଦ୍ର ଅଦମ କାବାପ୍ରସ୍ତର ଅଜ୍ଞାନାକାଶ ପୌତ୍ଵଲିକ କଣ
ବୁଦ୍ଧିବୃଦ୍ଧି ହାନ ପଶୁଠାରୁ ବହୁ ଗୁଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହେଁ ?

କବିମାନେ ଯଦି ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରାଦି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ
ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଶାଶ୍ଵତ, ଅନନ୍ତ, ଅପରିମିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭଗବତ୍
ସତ୍ତ୍ଵ ସଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ତେବେ ପୌତ୍ଵଲିକକୁ କାହିଁକି ଏପରି
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ? ପୌତ୍ଵଲିକ ଯଦି ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାରେ ତାହାର
ସମଗ୍ର ମନଃପ୍ରାଣ, ଆତ୍ମା ନିୟୋଜିତ କରି ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମରେ ଅସ୍ମରଣ

ହୋଇପାରେ ଓ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରେମାତ୍ମକ ପାନ କର ବ୍ୟବ୍ଥାନ ଓ ଅମୃତର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରେ, ତେବେ ସେ କେବେହେଁ ଭୁଲ୍ଲ ନୁହେଁ; କଦାପି ଘୃଣାର ପାତ୍ର ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯାହାର ସାକାର ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଅଟେ ବିଶ୍ୱାସ, ତାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା-(ମାନସିକ ବା ଶାରୀରିକ)-ଦେବା ଘୋରତମ ଅନ୍ୟାୟ, ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟବ୍ଥାନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ତାହାକୁ ତାହାର ନିଜ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ ଦେବା ସବୁଥା ବିଧେୟ ।

କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ପୌତ୍ତଳକ ହୃଦୟରେ ସେ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସାକାର ଉପାସନାରେ ମନଃପ୍ରାଣ ତାଳଦେଇପାରେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ହୃଦୟରେ କଳ୍ପପତା ପ୍ରବେଶ କରେ । ସେ ସତ୍ୟର ନିଗୂଢ଼ ବନ୍ଦନ ମଧ୍ୟରେ ରହି ପାରେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକାଂଶରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ସନ୍ଦେହ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଅଛି । କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଭାବରେ ନିର୍ବିକଳିତ ହୋଇ ଲୋକ ଧର୍ମର ବାହ୍ୟାବରଣକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଧରି ରଖିଅଛି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଶୁଷ୍କ ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ବିଷୟ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂର୍ତ୍ତିଦର୍ଶନରେ ସେ ପ୍ରାଣରେ ଶ୍ୱନ୍ଦନ ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ, ସେ ଭାବରେ ତନ୍ମୟ ହୁଏନାହିଁ, ସେଭାବରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଛଳନା କର ଅସାର ଆକର୍ଷଣ କରେ ମାତ୍ର । କୋଲ୍‌ରିଜ (Colridge) ଯଥାର୍ଥ କହି ଅଛନ୍ତି, ‘ଭୂମିର, ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତରରେ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କର ।’ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଧୂସ ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଏହିଠାରେ ନୈତିକତାର ବିନାଶ । କୃତ୍ରିମତା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାତି ବିଗର୍ହିତ କର୍ମ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ନୈତିକ ଆସ୍ୱାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନାଶ ହେତୁ ସରଳତା ଆଉ ଭାବି ପାରେ ନାହିଁ । ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହି କପଟତା ଓ ଭଗ୍ନତା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ଓ ଅନୁମୋଦନ କର ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ପୌତ୍ତଳ-କତା ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହେୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୁଏ ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭଳି ଲୁଥର୍ (Luther) ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଧର୍ମୀ ଥିଲେ । ଟେଟ୍‌ଜେଲଙ୍କ (Tetzel) ମେଷ ତର୍ପକିତ କ୍ଷମାପତ୍ର (ପାପରୁ ଅବ୍ୟାହତ ଦାୟକ-Pardon of sins) ଲୁଥରଙ୍କୁ ଅଭିଶପ୍ତ କରିବାକୁ ବୋଧ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏଥିରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସତ୍ୟ ମାର୍ଗକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ବୀରମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ! ବାବୁରୀଶ ଉପରେ ସେମାନେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ନୁହନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟମଣି ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମ (Protestantism) ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କୃତ । ପ୍ରାଥମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମନେ ହୁଏ, ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମ ବୀରପୂଜା ବିଧିଧର୍ମୀ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଜଗତର ଯଥେଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ କରିଥିଲା, ତାହା ଯାବତୀୟ ରାଜନୀତି, ସାମାଜିକ ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉନ୍ନତର ହେତୁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ନବ ଯୁଗର ଅବତାରଣା କରିଥିଲା, ଏହା ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ପ୍ରସାରର ଯୁଗ ରୂପେ କଥିତ । କାରଣ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାବଳରେ ତଦାନନ୍ତର ପୋପଙ୍କ (Pope ଧର୍ମଗୁରୁ) ବରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ପୂର୍ବକ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ପୋପ ହେଲେ । କୌଣସି ତଥା କଥିତ ଧର୍ମଗୁରୁଙ୍କଠାରେ କିଛି ବିଶ୍ବାସ ଓ ଆସ୍ଥା ଆଦୌ ରଖିଲେ ନାହିଁ ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ରାଟ ପୋପଙ୍କ ବରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ । ନୈଷ୍ଠିକ ଶ୍ରୀଷ୍ଟୀୟାନ୍ ଧର୍ମର ପାର୍ଥିବ ରାଜାଙ୍କ ବରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ—ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ । ଯେଉଁ ବରଷା ଫରାସୀ ବାହୁବଳର ଯନ୍ତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ପାର୍ଥିବ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତା, ବାହୁଗୁରୁ, ଜନ ନାୟକ ଓ ନୃପତିମାନଙ୍କୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଦିଆହୋଇ ଥିଲା—ତାହା ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ । ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମ ହିଁ ସମଗ୍ର ଇଉରୋପୀୟ ଇତିହାସର ପ୍ରସ୍ତାବ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରୁ ହାସାରିକ ଧର୍ମର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଏହାର ପଳରେ ସାମ୍ୟ ଜାତର ଓ ସ୍ବାଧୀନତାର ଦୁର୍ଦ୍ଦୟ ଦୁନୁରୁ ଶୁଦ୍ଧିଗୋଚର ହେଉଥିଲା । ରାଜାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭେଟ ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟବାଦଙ୍କ

ବ୍ୟକ୍ତିରେକେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, ଗଣତନ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥାଉ ପଛକେ, ତାହା କିନ୍ତୁ ନୂତନ ରାଜାଙ୍କର ରାଜତ୍ବର ଅବତାରଣା କରିଅଛି । ଶଠ, ପ୍ରବଞ୍ଚକମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖେ ଉଦ୍ଧେଦ ସାଧନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସତ୍ୟବାଦ-ମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ।

ଏଠାରେ କହୁ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହି ‘ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତବାଦ’ ପୃଥ୍ବୀରେ ନୂତନ ନୁହେଁ । ଏହା ଚରକାଳ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟରେ ଏହା ଅଭିନବ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଥିଲା । ନବଧର୍ମ ସମ୍ବାର (Reformation) ରେ ନୂତନତ୍ବ କିଛି ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ସତ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବ ଜଗତକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ସ୍ବାଧୀନମତର ସତ୍ତା ଦାନ୍ତେଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେ ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ବ ଉତ୍ପାଟିତ ନ କରି କିମ୍ବା ସ୍ବାଧୀନ ମତ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ନ କରି ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ତାଙ୍କ କ୍ୟାଥଲିକ୍ ଧର୍ମରେ ଥିଲେ । ନଗଡ଼ ଲୌହ—ଶୃଙ୍ଖଳ ଦ୍ବାରା କିମ୍ବା ବନ୍ଧୁ-ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ବାରା ଆତ୍ମାର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ବାସ ଢିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟଥା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟର ବିବେକ ହିଁ ସର୍ବସ୍ବ ଜୟୀ ହୁଏ ।

ଯେଉଁଠାରେ ସର୍ବବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବାସ କରନ୍ତି ସେଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ରାଜତ୍ବ କରିବ । ଯାହାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ବଳ ଅଛି, ନିଜଠାରେ ବିଶ୍ବାସ ଅଛି, ସେ କେବେହେଁ ପ୍ରାଣବିନୟରେ ନିଜର ମତ, ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ-କାଳ ସ୍ବମତ ରକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ଯେ କୌଣସି ସ୍ତୋତରେ ଭାସି ଚାଲିଯାଏ । ଓଡ଼ିଶ ଓ ମହାନଦ ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ସ୍ବାଧୀନ ମତ ପ୍ରସାର କରି ପାରି ଥିଲେ, କେବଳ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ସାହସ ବଳରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତବାଦ, ସ୍ବାର୍ଥ ବିଜଡ଼ିତ ସ୍ବାଧୀନତା କିମ୍ବା ସ୍ବତନ୍ତ୍ରରେ ପରଶତ ହୁଏ ନାହିଁ; ବରଂ ତାହାର ବିପରୀତ ହୁଏ । ସରଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ୍ଧ ନିମିତ୍ତ ବିପ୍ଳବ ଘଟେ ନାହିଁ, କେବଳ ପ୍ରବଞ୍ଚନା, କୃତ୍ରିମତା ହେତୁ ଘଟିଥାଏ ।

ଯେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ତାହା ଯେ ସେ ନିଜେ
 ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରେ, ତାହା ନୁହେଁ । ମହାପୁରୁଷମାନେ ନିଜର ସରଳତା
 ମୌଳିକତା ପ୍ରଭୃତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଯାହା ଅନ୍ୟଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି
 ତାହା ନିଜ ଭବରେ, ନିଜ ଗୁଣରେ ଅସୀମ କୃତଜ୍ଞତା ସହକାରେ
 ଗଢ଼ି ନଥାନ୍ତି । ମୌଳିକତାର ଅର୍ଥ ନୂତନତ୍ୱ ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ ଅକୃତ୍ରିମତା ।
 ବିଶ୍ୱାସୀ ନର ହୁଁ ମୌଳିକ ମାନବ । ହୃଦୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କ
 ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ତାନ ଅକୃତ୍ରିମ ଓ ସରଳ ହୋଇ ପାରିବେ, ବିଶ୍ୱାସର
 ଯୁଗ ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ତଦାନନ୍ତର ଯୁଗର ଅଧିକାଂଶ ନରନାରୀ
 ସରଳ, ନିଷପଟ ଓ ଅକୃତ୍ରିମ ।

ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗର ମନୁଷ୍ୟ
 କର୍ମବୀର ଏବଂ ଏହି କର୍ମବୀରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଅଶେଷ କଳାଶ
 ସାଧିତ ହୁଏ ।

ବୀରପୂଜା ! ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ପ୍ରଶାନ୍ତଚେତା ଓ ଅସ୍ୱପ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣମାନବ
 କେବେକେ ଅନ୍ୟର ସତ୍ୟକୁ, ହୃଦୟର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ
 କରି ନ ପାରନ୍ତି, ବରଂ ଅବନତି ମସ୍ତକରେ ଅତି ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ
 ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି ତତ୍ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସତତ ଉନ୍ନତ
 ଲେଚନରେ ସତ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ
 ଜ୍ଞାନାଲେକଦାତା ଜ୍ଞାନଗୁରୁଙ୍କୁ ସବର୍ଦ୍ଧନା ନ କରି, ତସ୍ମିନ୍ନୁଦ୍ରେତ କରି
 ଅବଜ୍ଞା କରିପାରନ୍ତି କି ? ଯେଉଁମାନେ ଗୁଣିଙ୍କର ଗୁଣ ବୁଝନ୍ତି, ଜ୍ଞାନଙ୍କର
 ଆଦର କରନ୍ତି, ମହତ୍ତ୍ୱର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବାସ୍ତବିକ ବୀର,
 ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର । ଅସତ୍ୟ ରୂପ ଦାନବ ସେମାନଙ୍କର ଅମିତ ତେଜ
 ସମ୍ମୁଖରେ ନିସ୍ତର ହୋଇ ଲୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ । ଅସ୍ମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ
 ଜଗତ୍ ଅଧିକାର କରି ଜଗତକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଅସ୍ମାନଙ୍କୁ ଅଧିକାର
 ଦିଅନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତା, ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋହିତ ରୂପେ, ପ୍ରକୃତ
 ପୋପ ରୂପେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି କି ? ପରସୀ ଶତ୍ରୁବଳର

ଅସ୍ଥିରତା, ଗୁଣିଲ ମଧ୍ୟରେ ନେପୋଲିୟନ କ'ଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଧିକାରୀ
ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ ? ବୀରପୂଜା କ'ଣ ଧୂସ ହେବାର ବସ୍ତୁ ?
ରାଜାଙ୍କର ଶାସନ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ରାଜକ୍ରିୟା ଚରକାଳ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ
ଭାବରେ ରହିବ । ଲୁଥରଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଅକାଟ୍ଟିଆ ଥିଲା — ଧର୍ମଧ୍ୱଜା
ପୋପଙ୍କ ବିନାଶ ଓ ନବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମରେ ପ୍ରାଣ ପ୍ରଦାନ ଓ ଶକ୍ତି
ସମ୍ପର୍କ । ସତ୍ୟର ସୁନରୁଦ୍ଧାର କଲେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତୋଲନ ହୁଏ, ତହିଁ
ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଅନେକ ବିକ୍ରାନ୍ତ ଘଟେ, ତଥାପି ତାହା
ଅଦରଶୀୟ । ତଦ୍ୱାରା ମୌଳିକ ମାନବର ଅବତାରଣା ହୁଏ । ଅନ୍ତତରେ
ଏହିପରି ଅନେକ ଥର ଘଟିଅଛି, ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଘଟିବ ।

ଉପକ୍ରମଣିକା ଦୀର୍ଘ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୁଥରଙ୍କ ପବିତ୍ର ଜୀବନୀ
ଅଲୋଚିତ ହେବ । ଜର୍ମାନୀରେଶ୍ଚ ସାକ୍ସନ (Saxony) ଜିଲ୍ଲା
ଆଇସାବେନ (Eisabem) ଠାରେ ୧୫୮୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ
ନଭେମ୍ବର ମାସ ତା ୦୦ ରଖରେ ଲୁଥର ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପ
ଆବସ୍ଥିତ ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଏଇସାବେନ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ହେବାର
ଭାଗ୍ୟ ପାଇଅଛି । ତାଙ୍କର ପିତା ମାତା ଅଜ୍ଞାତ ଦରିଦ୍ର ଥିଲେ । କୋଇଲି
ଖଣିରେ ସାମାନ୍ୟ ଲୁଲିକାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଶୀତ
କାଳରେ ଦିନେ ପିତାମାତା ଦୁହେଁ ବିପଣୀକୁ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ
ତାଙ୍କର ମାତା ପ୍ରସବ ବେଦନା ଅନୁଭବ କରନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଜାଣି ସୁଦ୍ର
ପଶୁ କୁଟୀରରେ ଆଶ୍ରୟ ଛାଡ଼ି କଲେ । ସେହିଠାରେ ସେହି
ପୁଣ୍ୟବତୀ ରମଣୀ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ପୁଅ ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କଲେ ।
ତାଙ୍କର ନାମ ହେଲା ମାର୍ଟିନ୍ ଲୁଥର । ପ୍ରଣିଧାନ କରି ଦେଖିଲେ ବଡ଼
ବିଷୟକର ବୋଧହୁଏ ଯେ, ସେଦିନ ତାଙ୍କର ପିତାମାତା ସାମାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ
କ୍ରିୟା କରିବାକୁ ଯାଇ ଅନୁଲ ନିଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, — ଯାହାଙ୍କ ସହିତ
ରାଜତନ୍ତ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ଭୁଲମୟ ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ମହାପୁରୁଷ ଯେ
ସେଦିନ ଏପରି ଆବସ୍ଥିତ ଭାବରେ ଭୂତଳରେ ଅବଗର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀୟ
ତେଜ, ଦୀପ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଅନନ୍ତ କାଳର ଅନନ୍ତ କାଳମା

ଓ କଳ୍ପେ ବହୁତ କର ଜଗତକୁ ତମତ୍‌କୃତ କରିବେ ତାହା ତ କେହି ସେତେବେଳେ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ ? ବଣ୍ଟ ଇତିହାସ ତାକୁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ନୟନରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିଥିଲା । ସମସ୍ତ ଇତିହାସର ଇତିହାସ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରଭାବର ବଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯାଇଅଛି, ଏହାଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କଲେ ହଠାତ୍ ଅଲକ୍ଷିତ ଓ ଅଭାବନୀୟ ଭାବରେ ଆଜି ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମ ଦବସ ସୁଦ୍ଧେପରେ ଜାଗରୁକ ହୁଏ । ତାହା ଅମୃତମାନକୁ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀକୁ ସଦୃଶୀ ଘେନିଯାଏ । ସେ ବସନ୍ତକୁ ଏଠାରେ ଅଲେକ୍‌ସାନ୍ଦର କରିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଭିଶପ୍ତ ଦରଦ୍ର ଓ ନିଃସହାୟ ଭାବରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ ରଗବାନଙ୍କ ଅଭିପ୍ରେତ । ଅତି ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଶାଘାତ ସହ୍ୟ କରି ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ସାଧୁଭାବରେ ସମ୍ପାଦିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଜୀବିକାନିବୃତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ, କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଶରୀର ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାପାତ୍ର ହସ୍ତରେ ଧରି ରଗବତ୍ ମହମା ଗାନକର ତାହାକୁ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଜଠରଜ୍ୱାଳା, ହାସାରିକ ଦୁର୍ବିଷହ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସହଚର ହୋଇଥିଲା । ସୀଶକାୟା ଲୁଥର ତତ୍ତ୍ୱାନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଅପରିସୀମ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଲେଖା କରି ନାହାନ୍ତି କି ? ତାଙ୍କର ସହାୟ ଥିଲା ହୃଦୟର ଅଟଳ ବଶ୍ୱାସ ଓ ଅପରିସୀମ ମାନସିକ ଶକ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ ଥିଲା — ବାସ୍ତବଜଗତ୍ ସହୃଦ ସମ୍ୟକ୍ ରୂପେ ପରିଚିତ ହେବା ଓ ଜୀବନର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା — ଜଗଦ୍‌ବାସିକୁ ପୁଣି ସତ୍ୟପଥକୁ ଆନୟନ କରିବା ।

ଦୈବନିବନ୍ଧନ କୁଳଶାଘାତରେ ପ୍ରାଣପ୍ରତିମ ପ୍ରେମାସଦ ବନ୍ଧୁ ଅଲେକ୍‌ସିସ୍ (Alexis) ଙ୍କର ହଠାତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲା । ଲୁଥର ଶୈଶବରୁ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରଭେଦର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପିତା ହାସାରିକ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତ କଲେ ତାକୁ ଆଇନ୍ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଣ୍ଟବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମତରେ ହାସାରିକ ଉନ୍ନତ ହୁଏ ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତ ।

କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱପାଣି ଲୁଥର ସେଠାରେ—ଆଇନ୍ ଅଧ୍ୟୟନରେ—ମନଃପ୍ରାଣ ନିୟୋଜିତ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ଭିନ୍ନବିଶେଷ ବୟଃକ୍ରମ କାଳରେ ଏକଦା ଲୁଥର ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଝଞ୍ଜା ବାସ୍ତୁ ପ୍ରବାହତ ହେଲା, ଆକାଶରେ ବଜ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଲା, ଗଗନରେ ଚପଳା ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସହସା ଗୋଟିଏ ବଜ୍ର ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିତ ହେଲା । ନିମ୍ନମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ସେ ଲୁଥରଙ୍କ ପଦତଳେ ଲୁଗିତ ହେଲେ; ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଲୁଥର ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ମନରେ ହଠାତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା, “ଏ ମାନବ ଜୀବନ କ’ଣ ? ଏହା କି ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ ? ନିମ୍ନମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ରସ୍ମୀଭୂତ — ମୃତ୍ୟୁର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ମହାଶୂନ୍ୟରେ ବିଲୀନ । ସାଧାରଣ ମାନ ସମ୍ମାନ, ରାଜବିରାଜ, ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି, ଶକ୍ତି, ପ୍ରଭୃତିର ଅର୍ଥ କ’ଣ ! ତସ୍ମି ପଲକରେ ସମସ୍ତ ବିଲୁପ୍ତ ।” ଏହି ଭାବରାଜି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଶ୍ୱାସଣ ଭାବରେ ଆଲୋଡ଼ିତ କଲା । ଉତ୍ତରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲୋକ ସେବାରେ “ବହୁଜନ ହୃତାୟୁ ବହୁଜନ ସୁଖାୟୁ” ପ୍ରାଣ ବଳଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଦୃଢ଼ ସକଳ ହେଲେ । ପିତାମାତାଙ୍କ ନିଷେଧ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଷେଧ ଆଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ସନ୍ଧ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଏହା ବୋଧହୁଏ ଲୁଥରଙ୍କ ଜୀବନରେ ଜ୍ଞାନାଲୋକର ପ୍ରଥମ ବିକାଶ । ଏହାହିଁ ରବିଷ୍ୟତ୍ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଥମ ସୂଚନା — ତଥାପି ତାହା ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଶୀଘ୍ର ଆଲୋକରେଖା । ସ୍ୱଭାବତଃ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ହେତୁ ସେ ବହୁ ଆୟାସସତ୍ତ୍ୱେ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନରେ ବନ୍ଧିପରିକର ହେଲେ । ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ସୀମା ନ ଥିଲା, ନୃତନ ଶିଷାର୍ଥୀରୂପେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଦାସୋଚିତ ବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା; ତଥାପି ତିଳେ ସୁଦ୍ଧା ତତ୍ପ୍ରତି ଭ୍ରମେଷ ନାହିଁ, ତିଳେ ହେଲେ ବିଷାଦ ନାହିଁ । ହର୍ଷୋତ୍ପନ୍ନ ହୃଦୟରେ ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ କର୍ମବୀର କେବଳ ରାଗବାନଙ୍କ ଅଶୀର୍ବାଦ ରକ୍ଷା କରି ହୃଦୟରେ ବିଶ୍ୱାସକୁ ସମ୍ବଳ କରି ବହୁ କଷ୍ଟକୃତ ପଥରେ ଧୀର ସାହସରେ ଇପ୍ସିତ ବସ୍ତୁ ଲାଭ ଆଶାରେ ଧାବମାନ ହେଲେ; ଅଥଚ ମଧ୍ୟ

ମଧ୍ୟେ ଦାରୁଣ ଅବିଶ୍ୱାସ ଅକ୍ରମେ କରୁଅଛି, ଯେଗାଈକ ନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛି, ଏପରିକି ସମୟେ ସମୟେ ଅଦର୍ଶ ଲବର ଅନସ୍ତୟତା, ଅସାରତା ଓ ଅସମ୍ଭବତା ପ୍ରମାଣ କରାଇ ଓ ସୁଦ୍ର ମାନବ ଜୀବନର ଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶାଇ ଅସହ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ନାଶ କରିବାର ପ୍ରକୃତି ଅଣି ଦେଉଅଛି । ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ବିଶ୍ୱାସ ମୂଳରେ ସଜୋରେ କୁଠାଗନ୍ଧାତ କର, ହୃଦୟକୁ ବିନଳିତ କରି, ଶାନ୍ତିରଙ୍ଗ କରୁଅଛି, କିନ୍ତୁ ଏ ମମତା ତାଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରୁ ତ କରି ପାରିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ସରଳତା ତଥା ଏକନିଷ୍ଠତା ଜୟଲବ କରିଅଛି । ସେତେବେଳେ ସେ ଜାଣିଥିଲେ, କେବଳ “ଶରୀରଂ ବା ପାତୟେତ, କାର୍ଯ୍ୟଂ ବା ସାଧୟେତ” । ଉପବାସ, ଶୁଦ୍ଧି ଜାଗରଣ, ଲୌକିକତାର ସଶ ଓ ଦାସପୁଲ୍ଲଭୃତ୍ ସମ୍ପାଦନରେ ସେ କେତେକ ଦିନ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହକାରେ ଅତିବାହିତ କଲେ । ଏହିପରି ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ, ଘୋର ନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପଡିତ ହୋଇ ସେ ତିଳେ ମୁଦ୍ଧା କେବେହେଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବି ପାରି ନ ଥିଲେ ଯେ, ସେ ଦିନେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଗୌରଚର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହିତାସନର ଅଧିକାରୀ ହେବେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ କେତେକଦିନ ବିତି ଗଲା, ଅଳ୍ପଳ ସାରେରେ ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି—ଦିନେ ରଗବାନଙ୍କ କୁପାଦୃଷ୍ଟି ପଡିଲା । ନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ତମସାବୃତ ପିଚ୍ଛିଳ ପଥରେ ବିଚାରଣା କରୁଥିବା କାଳରେ “ଏରପଟ୍” ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ଶ୍ରୀଏ ପୁରତନ ଲଠିନ୍ ଭଣ୍ଡା ଲଞ୍ଜିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟାନ୍ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ — ବାଇବେଲ୍ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଥାରୁଡ଼ି ହେଲା । ସେ ଅଳ୍ପଳ ସାଗରରେ କୁଳ ପାଇଲେ । ଅନଶନ ଓ ଜାଗରଣାଦି ବିନମୟରେ ବହୁ ନୃତନ ଶିଷା ଲଭ କଲେ । ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ସେ ଯେଉଁ ଗଡ଼ଡ଼ାଳକାପ୍ରବାହନୀୟରେ ସାଧନା କରୁଥିଲେ, ତହିଁର ଅସାରତା ଉପଲବ୍ଧ କଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ପରିତ୍ରାଣ କେବଳ ରଗବାନଙ୍କ କୁପା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୃଢ଼ କଲେ । ସେହି ବାଇବେଲ୍ ଶ୍ରୀକୁ ହୃଦୟର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କର ଅଦର ଯତ୍ନକଲେ ଓ ପରମବନ୍ଧୁ ରୂପେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅନୁରକ୍ତ

ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ବାଇବେଲ ବାଣୀକୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତ୍ ବାଣୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି, ପ୍ରାଣ ବିନୟରେ ସୁଦ୍ଧା, ବିଶ୍ୱାସର ଭକ୍ତ ଶିଖରରୁ ପଦେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥଳିତ ହେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ହେଲେ । ବାସ୍ତବିକ ସେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସୂର୍ଯ୍ୟ ରଖି ପାରିଥିଲେ । ବାଇବେଲ ଖଣ୍ଡି କର୍ଣ୍ଣଧାର ରୂପେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ତରାକୁ ଗନ୍ତବ୍ୟ ଦଗକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦେନପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦ ପ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ୁଥିଲା ଦେଲା । ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିତ୍ତର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ଲଭିଲା—ମେଧା, ମୌଳିକତା ଶତଦଳବତ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମହତ୍ତ୍ୱ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବିକଶିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମଣ୍ଡଳୀରେ ସଙ୍ଗପ୍ରଧାନ କରିଦେଲା । ସତ୍ ଓ ମେଧାବା ହେତୁ ସେ ଅଗଷ୍ଟାଇନ୍ ସଦୃଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ନ୍ୟାୟଶୀଳ, ଧର୍ମପରାୟଣ ନୃପତି ପ୍ରେସ୍‌ବିଟିରିଆନ୍ ତାଙ୍କୁ ‘ଇଉଥେଟିକାନ୍ସ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଏହି ଦୁଇ ବିଭାଗରେ ସେ ଅତିଶୟ କୃତ୍ତିମ ଦେଖାଇ ଜନସାଧାରଣରେ ଧନ୍ୟବାଦ ଓ ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର ହେଲେ ।

ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଯୋଗୁଁ ସପ୍ତବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମରେ ତାଙ୍କୁ ରୋମ ନଗରକୁ ଗମନ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ପୋପ୍ ଜୁଲିଅସ୍ ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ରୋମର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ବନ୍ଧନ କରି ସେ ହତଜ୍ଞାନ ହେଲେ । ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ ସ୍ଥଳ ପୂର୍ଣ୍ଣମୟୀ ରୋମନଗରକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ, ଶତ ବିଭାଷିକାପୂର୍ଣ୍ଣ ପାପଦୁଷ୍ଟ ରୋମ୍ ଏବଂ ଧର୍ମଗୁରୁ ପୋପଙ୍କ କୁପ୍ରିତ ଭାବ ଓ ଚରଣ । ଧର୍ମ ଜଗତର ସମ୍ଭାର ଓ ପୁନର୍ଗଠନ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଆଘାତ କରି ନାହିଁ, ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣି ନାହିଁ । ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବଧାରଣ ପୂର୍ବକ ସଂସାର ପଥରେ କିପରି ଅଗ୍ରସର ହେବେ ତାହା ପ୍ରଶ୍ନଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । “କର୍ମଶ୍ୟେ ବାହ୍ୟକାରସ୍ତେ ମା ଫଳେଷୁ କଦାଚନ” ପଦ୍ଧାର ଅନୁସରଣ କଲେ । ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଗୁରୁ ପୋପ ଯଦି ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ

କରି ଅଳ୍ପବୟସ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେ ବୋଧହୁଏ ନୀରବ ସାଧକ ରୂପେ ନିଜର ନୀତି ଅନୁସରଣ କରି ଜୀବନ କଟାଇ ଦେଇଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ବିଧାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନ୍ୟରୂପ । ପୋପଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ଘୋର ପ୍ରତିବାଦ କରି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପରେ ବାଧା ହୋଇଥିଲେ । ପୋପ ଦଶମ ଲିଓଙ୍କ (Leo X) ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତ୍ନରତ ଅବ୍ୟାହତ ପକ୍ଷ (Indulgence) ବିକ୍ରୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭ୍ରମ କ୍ରମେ ପ୍ରତ୍ନରକ ଟେଟ୍ଟେଲ୍ ଉଇଟେନ୍ବର୍ଗକୁ ପ୍ରେରଣ ହୋଇଥିଲେ । ଲୁଥରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଓ ମତାବଲମ୍ବୀମାନେ ସେହି ଅବ୍ୟାହତ ପକ୍ଷ କ୍ରୟକରି ପାପମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା କଥା ଲୁଥରଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଲୁଥର ଚର୍ଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣରେ ସଂହବକ୍ରମରେ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇ ଗୁରୁ ଗମ୍ବୀର ସ୍ଵରରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ, “ଅବ୍ୟାହତ ପକ୍ଷ ଘୋର ଶଠତା ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନାପୂର୍ଣ୍ଣ । ତଦ୍ଵାରା ପାପ ବିମୋଚନ ଅସମ୍ଭବ, ଏହା କେବଳ ଭଣ୍ଡିତା, ଏହା ଶୀଘ୍ର ବର୍ଜନ କର ।” ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ସମ୍ବାରର ଏହାହିଁ ପ୍ରାରମ୍ଭ । ୧୫୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅକ୍ଟୋବର ମାସର ଶେଷ ଦିନରେ ଲୁଥର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଅବ୍ୟାହତ-ପକ୍ଷ—ବିକ୍ରେତା ସନ୍ଥାସୀପ୍ରତ୍ନରକ ଟେଟ୍ଟେଲ୍‌ଙ୍କୁ ‘ରଖିଦେହ’ ବୋଲି ଆହ୍ଵାନ କଲେ । ସେ ଅସାଧାରଣ ଯୁକ୍ତି, ଚର୍ଚ୍ଚ ଓ ବାଦାନୁବାଦ ଦ୍ଵାରା ଓ ସ୍ଵବାଗୁଡ଼ିଆ ସାହାଯ୍ୟରେ, ଦୁଇହାର ମତବାଦ ଶତଧା ଚୂର୍ଣ୍ଣି ବିଚୂର୍ଣ୍ଣି ଫୁଟକ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମତ ବିପ୍ରାର କରି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗୌରବର ଉନ୍ନତ ଶିଖରକୁ ଆସେହଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଲୁଥରଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ଥିଲା, କେବଳ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ମୂଲୋପାତନ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟାନ ଧର୍ମଜଗତର ପିତା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁପ୍ରବର ପୋପଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା କିମ୍ବା ଧର୍ମମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ କିମ୍ବା ବିପ୍ଳବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଆଦୌ ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟମତି ପୋପଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ । ସେ ଆଦୌ ଲୁଥରଙ୍କ ବାଣୀକୁ ଚ୍ୟୁତ କଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ଉନବର୍ଷକାଳ ତାଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାକୁ ନାନା ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଅକୃତକାରୀ ହୋଇ ଶେଷରେ

ଅଗ୍ନି ହଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଲେ ।

ରୋମାନକାଥାକୁ ପୋପ୍ ଏହି ମହା ବିକ୍ରମଶାଳୀ ଉଦ୍‌ଧୃଷ୍ଟନତନ ଚେଜସ୍ଵୀ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ହୃତାଶନ ଦ୍ଵାରା ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ଲୁଥରଙ୍କ ବିଷୁବ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଅଗ୍ନିଶିଖାକର୍ତ୍ତା ଭୈରବ ଦ୍ଵାରା ଉଠିଲା । ସେ ବଳି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ କହିଲେ, “ପୋପ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି କିମ୍ବା ମୁଖପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ପରନ୍ତୁ ଦାନବର ଅନୁଚର । ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଦେବାର ସମତା ନାହିଁ ।” ଏହି ଅଗ୍ନିଗର୍ଭ ବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ପରେ ପୋପଙ୍କ ଅନୁଶାସନାତ୍ମକ-ମୁଦ୍ରାଙ୍କିତ ଅବ୍ୟାହତ ପଦକୁ ପ୍ରଜ୍ଵଳିତ ଅଗ୍ନିରେ ନିଷେପ କଲେ । ୧୫୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୧୦ ତାରିଖରେ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭର ପ୍ରାୟ ଦିନବର୍ଷ ପରେ ବହୁଜନ-ସମକ୍ଷରେ ଲୁଥର ସେହି ଅଗ୍ନିହଯୋଗକ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ସମସ୍ତ ଜନତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୟନରେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଲୁଥରଙ୍କର ସେହି ଅମାନୁଷ୍ଠିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ପରେ ଜନ ସାଧାରଣ ବିରାଟ କୋଲାହଳ କରି ଅନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଏହି କୋଲାହଳ ଜାରି ନବ ଜାଗରଣ, ସତ୍ୟମତ—ପୂତପ୍ରାଣର ବାଣୀ ଏହିଠାରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେଲା । ମୂଳତଃ ମହନ୍ନଦ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସଦୃଶ ଲୁଥର ମଧ୍ୟ ପୌତ୍ଵଳକତା ବିନାଶୀ । ଅସାଧାରଣ ସମତା ହେତୁ, ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଉପରେ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେତୁ, ସେ ମାନବ ଜାତିକୁ ପୁଣି ଥରେ ସତ୍ୟ ମଞ୍ଚକୁ ଘେନି ଆସିଥିଲେ । ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବସ୍ଥାନ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଔଷ୍ଠରକ ବଳରେ ବଳାୟିତ । ୧୫୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଅପ୍ରିଲ ମାସ ୧୭ ତାରିଖରେ ଜର୍ମାନୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ମହାସଭାରେ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଅଧୁନକ ଇଉରୋପୀୟ ଇତିହାସର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା । ଏହିଠାରୁ ଇଉରୋପର ନବ ସତ୍ୟତାର ପ୍ରାରମ୍ଭ । ଯୁବକ ସମ୍ରାଟ୍ ପଞ୍ଚମ ଚାର୍ଲ୍ସ୍ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ଓ ଧର୍ମଯାଜକ ପ୍ରଭୃତି ପରିବେଷିତ ହୋଇ ହିତାସନରେ ସମାସୀନ, ଲୁଥର ତାଙ୍କ ମତ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାକୁ

ପ୍ରସ୍ତୁତ କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଉତ୍ତର ଦେବେ । ଏକଦିଗରେ
ସାଧାରଣ ଅଟୋପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରାଜଶକ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ
ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନ ଦରଦ୍ର ସନ୍ତାନର ତପୋବଳ । ଉକ୍ତ ମହାସଭାରେ
ଉପସ୍ଥିତ ନ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକେ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ଅନୁଭବ
କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଦୁର୍ବଳତା
ଦେଖାଇବାକୁ ଅଭିଶପ୍ତ କୁଣ୍ଡିତ ହେଲେ—ଅନୁଭବ ରସା କରି
ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଲୁପ୍ତର ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାଜମାର୍ଗରେ
ଗୃହଛାଦ ଉପରେ ଅସଂଖ୍ୟଜନ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । ପୁରାଣ-
ମାନେ ମଧ୍ୟ ବାତାୟନ ମାର୍ଗରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ ପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କର
କୌତୂହଳ ଚରତାର୍ଥ କରିଥିଲେ ।

ସେ ଦୁଇଦିନ ଯାଏ ଓଜସ୍ବିନୀ ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା କଲେ । ବକ୍ତୃତା
ଜ୍ଞାନ, ସରଳତା ଓ ବାଚ୍ଛିତ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ମଧ୍ୟ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଦୈନିକ୍ୟଯୁକ୍ତ ।
ବକ୍ତୃତାର ଅର୍ଥାଶ୍ରୟ ସ୍ବଳ୍ପିତ ଏବଂ ଅପରାଧ ଉଗ୍ରବାନଙ୍କ ମୁଖ-
ନିଃସୃତ ବାଣୀ । ଯାହା ତାଙ୍କର, ଚହ୍ନରେ ପ୍ରମାଦ ଥିବା ସମ୍ଭବ, କିନ୍ତୁ
ଯାହା ନିଜର ନୁହେଁ, ତାହା ଉଗ୍ରବତ୍ ବାଣୀ, ଚହ୍ନରେ ପ୍ରମାଦ ଅଦୌ
ନାହିଁ । ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ଉପ-
ସଭାରେ କହିଲେ, ‘ଯଦି ଧର୍ମଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରମାଣ ଦ୍ବାରା କିମ୍ବା ସଦ୍ବିଜ୍ଞାନ
ଦ୍ବାରା ମୋର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମାଇ ପାର ତେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭକଥା ଶ୍ରବଣ
କରିବି, ନଚେତ୍ ନୁହେଁ । ବିବେକ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅଭିଶପ୍ତ
ଗର୍ହିତ ବିଷୟ । ମୋର ଅବସ୍ଥାନ ଏହିଠାରେ ମୁଁ ଅନ୍ୟଥା କରି
ନିପାରେ । ଉଗ୍ରବାନ, ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କର । ଏହିଥର ସେ
ବିବେକର ମହତ୍ତ୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଅଛନ୍ତି । ଇଂରାଜ ପିତୃପିତାମହ ଧର୍ମ,
ଇଂଲଣ୍ଡର ମହାସଭା, ଆମେରିକାର ସଭ୍ୟତା, ପରସୀ ଶାସ୍ତ୍ରବିଶ୍ଳେଷ ଓ
ନବ ଇଉରୋପର ସଭ୍ୟତାର ବାଳ ସେହିଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଥିଲେ ।
ଯଦି ଲୁପ୍ତର ଉନ୍ନତତ୍ବ ଅତରଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏ ସମସ୍ତର
ଉଦ୍ଦାୟ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର କୃପାରେ

ମୋର ଅବସ୍ଥାନ, ମୁଁ ଅନ୍ୟଥା କହୁପାରେ ନାହିଁ । ଇଡ଼ଗ୍ରେପ୍ ଧୂସ ମୁଖରୁ ରସା ପାଇ ନିରାପଦରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଧର୍ମସମ୍ବାର ପରେ ଅନେକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଲା, ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସମରାଗ୍ନି ଜ୍ୱଳି ଉଠିଲା । ଅଜସୁଦ୍ଧା ସେହପରି ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଝଡ଼ ଚୋପାନ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଲୁଥରଙ୍କୁ ଦାୟୀ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଧର୍ମସମ୍ବାର (Reformation) କୁ ଏହି ସବୁ ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ବଡ଼ ଆସେପର ବିଷୟ ।

ଯେତେବେଳେ ହାରକୁଲ୍ସ (Hercules), ପବନ ମନ୍ଦାକିନୀକୁ ଅଗିଧି (Anged) ଗ୍ରାଜାଙ୍କର ଅଶ୍ୱଶାଳକୁ ଦେଇ ଆସି ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଅନେକ ବିକ୍ରାନ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଥି ନିମିତ୍ତ କ'ଣ ସେ ଦାୟୀ ? ଗୋଟାଏ ନୂତନ ପଦାର୍ଥ ଆସିଲେ, ତା ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଜନସଂଖ୍ୟା ଆସେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଦାୟୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଧର୍ମସମ୍ବାରର ଅଭିଯୁକ୍ତ ବାଣୀ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ କଳ୍ପପତ୍ର ସବୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ଦେଇଥିଲା ଓ ପୋପଙ୍କ ବାଣୀରେ ଆସ୍ଥାଦେଲେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଘୋର ଦ୍ରୋହ ହେବ ବୋଲି ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କଲା । ନୂତନ, ଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବଧାରଣ କରିବା ସମୟରେ ପୁରାତନ ଧର୍ମପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେତେଦିନ ଧର୍ମରେ ପ୍ରାଣଥାଏ, ତେତେଦିନ ମାନବ ସ୍ୱାଧୀନ ଅନୁରବ କରି ପାରେ । ନବଧର୍ମ ସମ୍ବାର ସତ୍ତ୍ୱେ ପୋପୀୟ ଧର୍ମ ବୁଦ୍ଧିରୁ ଏକାବେଳକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ପୋପୀୟ ଧର୍ମ ନୂତନ ଧର୍ମ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିପାରେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ବିଶେଷ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ଉତ୍କର୍ଷ ଶୁଦ୍ଧିକ ନୂତନ ଧର୍ମରେ ମିଳିତ ନ ହୋଇଛି, ସେତେଦିନ ମୁମୂର୍ତ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ରହୁଥିବ । ସମସ୍ତ ଉତ୍କର୍ଷ ଦାନ କରିବା ପରେ ତାହାର ଶକ୍ତି ନିଶେଷ ହୋଇଯିବ, ଗୌରବ ଲୁପ୍ତ ହେବ, ସେ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଯେତେଦିନ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଦାନ ଶେଷ ନ ହୋଇଛି, ସେତେଦିନ ତାହାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖ ।

ଲୁଥରଙ୍କ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ରୁ, ରକ୍ତପାତ ଇତ୍ୟାଦି ଘଟି ନାହିଁ - ଏହା ଉନ୍ନେଷ ଯୋଗ୍ୟ । ଏହା ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର ପରିରୂପକ । ସେ ଥିଲେ ନିଖିଳ ଗ୍ରୋଥେଷ୍ଟାଣ୍ଡ ଧର୍ମଜଗତର ଅଧିନାୟକ, ସମଗ୍ର ସଦର କେନ୍ଦ୍ର । ରଜୋଗୁଣ ଓ ସପରିଗୁଳନା ଶକ୍ତିର ବର୍ତ୍ତମାନତା ଦେହେ ସେ ଜନନାୟକ ରୂପେ କୃତ୍ତିତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସହବା ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ଫୁଲ ମାନ୍ଦାରେ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖାବଳୀରୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଦନ-ଶକ୍ତିର ତୁର ତୁର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସେ ଭ୍ରଷା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଯାଇଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ପାଠୋପଯୋଗୀ । ତାଙ୍କର ଭ୍ରଷା ସାହଚ୍ୟକ ଭ୍ରଷା, ଅତିଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତହିଁରେ ପ୍ରମାଦ ରହିଅଛି; କିନ୍ତୁ ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ । ତହିଁରେ ସରଳତା, ପ୍ରାଞ୍ଜଳତା, ଅକୃତ୍ରିମତା, ବିନୟ ଶକ୍ତି, ତେଜ, ବିକ୍ରମ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷ ଭାବରେ ବିରାଜମାନ । ରଙ୍ଗରସ, ହାସ୍ୟକୌତୁକ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି, ଗଭୀରତା ଓ ଉଦାରତା ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେ ଜଣେ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷ କବି ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତିଥିଲା, ସେ ନିଜଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ କାବ୍ୟନାଟକର ଅଭିନୟ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ସେ ଜଣେ ନାଟ୍ୟକାର ଏବଂ ଅଭିନେତା ।

ଜର୍ମାନ-ପଣ୍ଡିତ ରିକ୍ଟର (Richtar) କହୁଛନ୍ତି, ‘ଲୁଥରଙ୍କ ବାଣୀ ସମସ୍ତଗ୍ନିବତ୍ ପ୍ରବଳ, ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସମତା, ମାନବୀୟ ଶକ୍ତିର ପରକାଷ୍ଟା ସେ ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ଚରଣ ଓ ବିକ୍ରମର ଅପୂର୍ବ ସମନ୍ୱୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଜର୍ମାନ ଜାତିର ମହାସଭାରେ ସେ ଯେଉଁ ସାହାସ ଓ ବିକ୍ରମ ସହକାରେ ପାପାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପରାହୁତ କରିଥିଲେ ତାହା ଗର୍ବ କରିବାର ବିଷୟ ।

ଏକଦା ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଉପବେଶନ ପୂର୍ବକ ସେ ବାଇବେଲ ଅନୁବାଦରେ ବ୍ୟାପୃତ ଅଛନ୍ତି, ଅନଶନ ଓ ଶାଶ୍ୱତ

ଦୁର୍ବଳତାରେ, ଅବଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଏପରି ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଭାଷଣ କଦାକାର ପୈଶାଚିକ ମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅବତୁଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ନାନାଦି ରସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲା । କିନ୍ତୁ ବୀର ସନ୍ଧ୍ୟାର୍ଥୀ ଲୁଥର ଢିଲେ ପୁରୀ ଭାବ ନ ହୋଇ ଫିଡ଼ ବିକ୍ରମରେ ତତ୍ପ୍ରଳମ୍ବ ମସ୍ୟାଧାର ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତେ ସେ ଭାଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ରେ ଅପସାରିତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ମସୀ ଚକ୍ଷୁଟି ଅନ୍ୟାପି ସେହିପରି ରହୁଅଛି ଏବଂ କେତେ କେତେ ସ୍ଫୁଲ୍ବ ତହୁଁରେ ଜଡ଼ିତ ରହିଛି ।

କେତେକ ଅବିମୁଖ୍ୟକାଣ୍ଡ ସମାଲୋଚକ କହନ୍ତି ଯେ, ଲୁଥରଙ୍କ ବିକ୍ରମ ପ୍ରଭୃତି କେବଳ ସାଧାରଣ ଅବାଧତା ଓ ଶିଖାଗୁର-ବିରହତ ବର୍ବରତା ଓ ଭିକ୍ଷା । ସହୃଦୟତା ଅଭାବ ଜନିତ ଧୃଷ୍ଟତା ଏବଂ ପାଶବିକତା ଓ ଘୃଣାବ୍ୟଞ୍ଜକ ସାହସ ପ୍ରଶଂସାପୋଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ବ୍ୟାଘ୍ର, ଫିଡ଼ ଓ ବନ୍ୟ ପଶୁମାନଙ୍କ ସାହସ—ସାହସ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ପ୍ରଶଂସାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ହିଁସାପ୍ରଶୋଦିତ ଭାବ ଦ୍ଵାରା ଲୁଥରଙ୍କୁ ଅଭିଯୁକ୍ତ କରିବା ଏକା-ବେଳକେ ଅନ୍ୟାୟ । ଶିଶୁପ୍ରାଣବତ୍ କୋମଳ, ମାତୃହୃଦୟଭୂଳ ସ୍ନେହପଣ ଏବଂ ନିର୍ବିରଣୀ ଜଳବତ୍ ସ୍ଫୁଲ୍ବ ହୃଦୟ ଅଭିଶୟ ବିରଳ ।

ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ଖସ୍ତଗପ (Table talk) ପୁସ୍ତକରୁ ଅନୁମାନେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନେକ ମହତ୍ତ୍ଵ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଶିଶୁ-କନ୍ୟା ମୃତ-ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର, ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ସେ କିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କନ୍ୟାର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ—ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଅଛି । ତାହା ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ । ଆହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଅସ୍ପଷ୍ଟମର୍ପଣ । କି ମହାନ ବିରାଟ ଭାବ ।

ଏକଦା ଗଞ୍ଜାର ରାତିରେ ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ରବିଶ୍ୱ ନାରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଅନନ୍ତ ଅକାଶରେ ବିଶାଳ ଜାମୁତମାଳ ଭାସୁଛନ୍ତି, ଅଗଣିତ ତାରକା ବଳ ଜୁଳୁ ଜୁଳୁ ହୋଇ ଜଳୁଛନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ର ତାହାର କୌମୁଦୀର ବିମଳ ପ୍ରଭା ବିସ୍ତାର କରି ପୃଥିବୀବିଷକୁ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଲୋକରେ ଫାଟି କରି ଦେଉଅଛି, ଲୁଥରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସେହି ଗେନମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । “କିଏ ଆକାଶକୁ ଏପରି ଭାବରେ ସଜାଇ ରଖିଅଛି ?” ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ମନରେ ଉଦ୍ବିତ ହେଲା । ଏହାର ଭାବ ବଦଳି କରବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରମୁ ନାହିଁ, ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେହି କେବେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ଆବଦ୍ଧମାନକାଳରୁ ଏହା ଏପରିଭାବରେ ରହୁଅଛି । ସ୍ୱୟଂ ସୃଷ୍ଟି ଏହାକୁ ରଖିଛନ୍ତି ସିନା ! ଭଗବାନଙ୍କ ବିଶାଳ ସୃଷ୍ଟି ଅବୋଧ, ଅଗମ୍ୟ । ସେ ଦିନେ ଶିଷ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା ହରିତାୟମାନା ବସୁନ୍ଧରା ଦର୍ଶନ କରି ଚମତ୍କୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଭାବିଥିଲେ, ମା ବସୁଧା ଭଗବାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ଆହାରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଉଛି ।

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁ ଦ୍ରୁପଦୀ ଜାଡ଼କୁ ଫେରି ଯାଉଥିବା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧହୋଇ ସେ ଭଗବତ୍‌ମହତ୍ତ୍ୱମା ଗର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ଏଡ଼େ ବିରାଟ ସଂସାର ଓ ସୃଷ୍ଟିରେ ସାମାନ୍ୟ ସୁ ଦ୍ରୁପଦୀ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି; ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର କରୁଣା ! ଲୁଥରଙ୍କ ସାଧାରଣ କଥୋପ-କଥନରେ ସରଳତା, ଦୁହନ୍ଦର ବିଶାଳତା ଏବଂ କବିତ୍ୱଛଟା ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ । ଲୁଥରଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ପରିବର୍ତ୍ତକ । ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର, ଲଲ୍ଲଟ ଉନ୍ନତ କେବଳ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିସୂଚକ, ତଥାପି ତାଙ୍କ ନେତ୍ରରେ ଗଞ୍ଜାର ଦୁଃଖର ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅଜ୍ଞାତ ମର୍ମରେଣା ଯାତନା ଏବଂ ବିଷଣ୍ଣଭାବ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ହାସ୍ୟ, ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ପରିମାଣରେ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଶ୍ରୁ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମୂଳଭୂତି ଥିଲା ଦୁଃଖ ଓ ଅକୃତ୍ରିମତା । ଉତ୍ତର ଜୀବନରେ ସେ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବାତଶ୍ଳେଷ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । କାରଣ ସେ ସେତେବେଳେ ଲେଉଟିଥିଲେ କୋଲାହଳରୁ ଶାନ୍ତି ଏବଂ କର୍ମସେବାରୁ ଅବସର ।

ଇଉଗ୍ରେପର ଏହି ଅଗନିବ-ଧର୍ମ-ସମ୍ବାର ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲା । ତାହା ପିଉରଟାନ ଧର୍ମରୂପେ ବିକଶିତ ହେଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ନ୍ୟୁନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦରୂପ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ସ୍ୱିଟ୍‌ଲଣ୍ଡରେ ଡାୟୀ ଧର୍ମଭାବରେ ରହି ଅତି ଶୁଭଫଳ ପ୍ରସବ କଲା । ସେହି ସ୍ୱିଟ୍‌ଲଣ୍ଡଦେଶର ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ସୁବେଦିତ, ପିଉରଟାନ ଧର୍ମର ଏକନିଷ୍ଠ ପୂଜକ ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ଧର୍ମପ୍ରାଣ ନକ୍ସ (Knox) କି ସମୟ କହିତ ଆଲେଚନା କରିବୁ ।

ପିଉରଟାନ ଧର୍ମର ଦୋଷ ଅନେକେ ଦେଖାନ୍ତି । ତଥାପି ତାହା ଉପେକ୍ଷାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । କାଳର ବିଷମ କବଳରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଯେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରଖିପାରେ, ତାହାର ନିଷ୍ଠା ପ୍ରାଣ ଅଛି । ଦୁର୍ବଳ କାଳକ୍ରମେ ସକଳ ହୁଏ, ଶିଶୁ ମନୁଷ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ସୁଦୃ ମହତ୍ ହୁଏ, ଜାତ ଉଚ୍ଚ ହୁଏ, ସୁଦୃ ବାଜରୁ ବିଶାଳ ମନ୍ତ୍ରରୂପର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ଭବେ । ସେହିପରି ଧର୍ମରେ କହିତ ସତ୍ୟ ଥିଲେ ତାହା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱିଟ୍‌ଜରାଣ୍ଡର ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ଅଛି । ସେ ଜାତିର ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୁବ ଉଚ୍ଚରେ । ଏହି ଧର୍ମ ସମ୍ବାର ବ୍ୟତୀତ ସ୍ୱିଟ୍‌ଲଣ୍ଡର ଇତିହାସରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନୂତନଯୁଗ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମ—ଯାହା ନବଯୁଗର ଅବତାରଣା କରିଅଛି, ତାହା କେବଳ ନକ୍ସଙ୍କ ଅଭିଭୂତ ସମତା ହେଉ । ଅନୁରାଗ ଦେଶ - ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହରେ ଛିନ୍ନ ବିଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ବନ୍ଦର ଦେଶ ରକ୍ତି ହୋଇଯାଇଥିଲା, ନିଜର ଆତ୍ମା ଖୋଜି ପାଉ ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ମହାପ୍ରାଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବରେ ଦେଶରୁ ଅଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଧାରଗଲା, ଧର୍ମାଲୋକ ଲାଭ କରି ସୁନିର୍ବାନ ଲାଭକଲା; ସ୍ୱିଟ୍‌ଲଣ୍ଡ ନିଜ ଆତ୍ମା ଖୋଜି ପାଇଲା ।

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ କହଲେ ନକ୍ସ ତାଙ୍କ ଜାତି ପାଇଁ ଯାହା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟ କେହି କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜାତିକୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁର କ୍ଷଣକବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ

ଏହା ଅତି ସହଜରେ ଦିନକରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ବହୁ
 ଅୟାସରେ ଧୀର ମନ୍ତ୍ରର ଗନ୍ତରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଅଛି । ସୁଚକ୍ରର
 ସାହାଯ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ ଭ୍ରମର ବିଦ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି
 ପ୍ରତ୍ୟେକର ମୂଳରେ ନିକ୍ଷେପର ପ୍ରଭାବ ଓ ଧର୍ମସମ୍ବାର ସନ୍ନିହତ । ନିକ୍ଷ ଓ
 ଧର୍ମସମ୍ବାର ବ୍ୟତୀତ ଏ ସମସ୍ତ କେବେହେଁ ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।
 ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟତୀତ ସୁଚକ୍ର କଣ ? କେବଳ ସୁଚକ୍ରର କଥା
 କାହିଁକି, ଏହି ଧର୍ମ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଅଛି ।
 ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀବ୍ୟାପୀ ରକ୍ତଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ତୋଲନ ଫଳରେ କେତେ ନୂତନ
 ବସ୍ତୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ଏମାନଙ୍କ ପରି କେତେ ମହାପୁରୁଷ ମହାପ୍ରାଣ
 ଦ୍ରୁତ ସୈନିକବତ୍ ପରିଣାମରେ ଶୋଇ ପଡ଼ି ପରିଣା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ
 ବୋଲି ସିନା ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମୃତ ଶରୀର ଉପରେ ଯୁଦ୍ଧ-
 ଯାତ୍ରା କରି ବିଜୟପତାକା ଉଡ଼ାଇ ପାରୁଅଛନ୍ତି । ନିକ୍ଷ କ୍ରମେ ଏହି
 ପ୍ରଭାବ କେତେ ନିର୍ଯାତନା, ଅତ୍ୟାଚାର, ଅବିଚାର, ଅପମାନ, ଅପବାଦ
 ଓ ଲୁଣ୍ଠିନା ମାରବରେ ସହ୍ୟ କରି ଲୋକହୃଦ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ନିଯୋଜିତ
 କରିଥିଲେ ବୋଲି ସିନା ୧୭୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ରକ୍ତଶୂନ୍ୟ ବିପ୍ଳବର ପୃଥକ
 ଲୋକେ ଅତି ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୩୦୦ ବର୍ଷ ପରର ସେହି ସୁଚ୍
 ମହାପ୍ରାଣକୁ ଅତି ଦୋଷୀ ବୋଲି କହିବା କେବଳ ଧୂଷ୍ଟତା ମାତ୍ର, ଅତି
 ଦେୟ କଥା । ତାଙ୍କ ଦୋଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତଦାମ୍ଭାନୁ ସୁଚକ୍ର
 ଦେଶବାସିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିକ୍ରମଶାଳୀ ପୁରୁଷ । ସେ ଯଦି ସାଧାରଣ
 ଲୋକ ପରି କପଟ ଅତରଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି
 ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା, କି ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟ
 କରିବାକୁ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଦେଶବାସୀ ଗଲେ
 ସେ ଅଜ୍ଞାତ ଅନ୍ଧକାରର କୋଣଦେଶରେ ଅପ୍ରକାଶ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ
 ଏବଂ ଦେଶର ମୁକ୍ତିଲାଭ ସମ୍ଭବପର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ
 ସମସ୍ତ ଦେଶ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ରଖି । ପରସ୍ପା କ୍ରିତଦାସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ
 ନିର୍ଯାତନା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି । ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ଝଡ଼ତୋପାନ
 ମଧ୍ୟରେ ଏକାକୀ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି । କେତେ ନିନ୍ଦାବାଦ
 ସହବାକୁ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣବିନାଶ ନିମିତ୍ତ କେତେ ପଦ୍ମଯନ୍ତ୍ର

ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଧନ୍ୟ ସଂସାର ! ଏ ସଂସାର ଭିତରେ ହେଲେ ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ଅପନୋଦନ କରିଥାନ୍ତା ! ସେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆଶା କରି ନାହାନ୍ତି । ଆଶା କରିବା ବିଫଳତା ମାତ୍ର । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତିବାଦ ବା ନନ୍ଦାବାଦ ଶ୍ରବଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେହି ଦବ୍ୟଧାମରୁ ଆସୁ ନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ବିଷୟ ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା କରି, ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ପଥାପଥ ଉପଲବ୍ଧ କରି, ତାଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠିତ କାର୍ଯ୍ୟର ସତ୍ୟତା ଭୋଗକରି, ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ତାଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା, ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଉପହାସିତ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ କି ?

ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ଆଦୌ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବନାହିଁ । ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାର କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଆପେ ଆପେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାୟ ଗୁଳଣ ବର୍ଷ ଜୀବନରେ ଲୋକଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକରି ଧର୍ମ ସଂସ୍କାରର ନୂତନ ଆଲୋଚନାରେ ଜୀବନ-ପୋତ ତଳାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । କାହାରି ସଙ୍ଗେ ଶଶିଗୋଲ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ସେ ଅନେକ ସମ୍ମାନ ପରିବାରରେ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । କେହି ତାଙ୍କ-ଠାରୁ ଧର୍ମ ଚର୍ଚ୍ଚା ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କଲେ ସେ କାହାରିକି ସେ ବିଷୟ କହୁ ନ ଥିଲେ । କେବଳ ସତ୍ୟ ପଥରେ ଜୀବନଗୁଳନ କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ଏକମାତ୍ର ଆକାଂକ୍ଷା ଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ଏହିପରି ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ଚହାରିଶତ ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ସେଣ୍ଟ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ (St. Andrews) ଦୁର୍ଗରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଦିନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ଯାଜକ ଧର୍ମ ଯୋଜନାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରିବା ପରେ ହଠାତ୍ କହି ପକାଇଥିଲେ, “ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ଧର୍ମ ପ୍ରାଣେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି, ସେ ଧର୍ମ ଯାଜକ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ବକ୍ତୃତା ଦେବା

ଅର୍ଥାତ୍ ବାରବାଣୀ ପ୍ରଗୁର କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।” ତହିଁ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହନ କରନ୍ତେ ସେ ଶ୍ରୋତୃବୃନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ଭାବର ଅଭିଶପ୍ତ ହେତୁ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାକ୍ୟ ଫୁଟୁନା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ ବହୁଦେଶକୁ ପଳାୟନ କଲେ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଅଟାବ ଦୁଦୟର୍ଷୀ, ତହିଁ ସ୍ମରଣୀୟ । ଏଡ଼େବଡ଼ ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିର ଅଳ୍ପତା ସେ ଦୁଦୟର୍ଷୀମ କରପାଇ ଲୋଚକ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।

ବାର ପୁରୁଷଙ୍କର ଲକ୍ଷଣାଦି ଯେ ତାଙ୍କଠାରେ ମୂର୍ତ୍ତିମାତାରେ ଥିଲା, ସେଥିରେ ଦ୍ଵିରୁକ୍ତି ହୋଇ ନ ପାରେ । ସତ୍ୟକୁ ଗାଢ଼ ଅଭିଜ୍ଞାନ କରି ତାହାକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଧରି ରଖିବା ତାଙ୍କର ସମ୍ମତ ପ୍ରକୃତି । ସତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ତାଙ୍କୁ ମାୟା ମନ୍ତ୍ରାବକାରୁପେ ବୋଧ ହେଉ ଥିଲା । ଧର୍ମର ଗତି ଯେତେ ସୀମା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ସତ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବେ । ସେହି ସେଣ୍ଟ ଅଣ୍ଟୁନ ଦୁର୍ଗ ଜୟ ପରେ ସେ କ୍ରିତିଦାସରୁପେ ଧୃତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଦିନେ ଜଣେ କର୍ମଗୁଣୀ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖଣ୍ଡେ କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ଯିଶୁ-ଜନନୀଙ୍କ ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ତେଣୁ ନିକଟ୍ କହିଲେ ଏହା କଣ କେବେ ପ୍ରତ୍ନଜନନୀ ହୋଇପାରେ ? ଏ ଖଣ୍ଡେ କାଷ୍ଠମାତ୍ର । ଏହା କହୁ ସେ ଅଦୂରପ୍ରବାହତା ନଦୀ ଗର୍ଭକୁ ତାହା ନିଷେପ କଲେ । ବନ୍ଦୀଭାବରେ ଏହିପରି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ଭୋଗ କରୁଥିବା କାଳରେ ସେ ତାଙ୍କର ସତ୍ତ୍ଵବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ସାଦୃଶ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ, ଫିର୍ମି ଧରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ତାହାର କାରଣ, ସତ୍ୟ ହେତୁରୁ ତାଙ୍କର ଭୟ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ—ସତ୍ୟ ଯେବେ ଭଗବାନଙ୍କ ସର୍ଜନା ହୁଏ, ତେବେ ତାହାର କଦାପି ସୟ କିମ୍ବା ବିନାଶ ନାହିଁ । ଜନମଣ୍ଡଳ ପୋତାରେସ୍ଥ ଯେପରି କାଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡକୁ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇବାର

ଅବଲମ୍ବନ ବୋଲି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଧରି ରଖେ, ନକ୍ଷ ତଦ୍ରୂପ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସତ୍ୟକୁ ଧରି ରଖିଥିଲେ । ଲୁଥରଙ୍କ ସହୃଦ ତୁଳନାରେ ନକ୍ଷଙ୍କର ଧୀଶକ୍ତି, ପ୍ରଜ୍ଞା କମ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ସରଳତାରେ କମ ହେବନାହିଁ । ଅଳ୍ପତଃ ତାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ନୁହେଁ, ବୋଲି କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରାଚୀନତମ ହବ୍ସ ଉପଦେଷ୍ଟାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନାୟି ସିନା । ସେହି ସୁରତନ ହବ୍ସ ମହାପୁରୁଷ ପୁଣି ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନକ୍ଷରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ସୁଟଲଣ୍ଡ ଶକ୍ତି ମେଣ୍ଟାଇ ସହୃଦ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଅନେକେ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶକ୍ତିଙ୍କ ସହୃଦ ଟିକିଏ ଗାବ୍ରସ୍ତରରେ କଥୋପକଥନ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିନ୍ଦାବାଦ ବର୍ଷଣ, ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଅଭଦ୍ରୋଚିତ ଓ ବଙ୍କରତା; କିନ୍ତୁ ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ, ତାହା ନମ୍ରଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ବଙ୍କରତା ନୁହେଁ । ଅବସ୍ଥା ଗୁଣରେ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ତତ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ସମୀଚୀନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେ ଶକ୍ତି ପାରିଷଦ କିମ୍ବା ଶକ୍ତିନୁଗ୍ରହକାଞ୍ଚୁରୂପେ ନଥିଲେ । ସେ ସୁଟଲଣ୍ଡର ଧର୍ମ, ସୁଟଲଣ୍ଡର ମାନସସ୍ତମ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ କେତେକ କଟୁତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଶକ୍ତିଙ୍କ ସହୃଦ ଭଦ୍ରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଶ ଦ୍ରୋହୀ, ଧର୍ମ ଦ୍ରୋହୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ଦେଶର ମୁଖ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କ ବର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅବହେଳା କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପେ ହେବାରୁ ନକ୍ଷଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ଶକ୍ତିଙ୍କ ମନୋରଞ୍ଜନ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ସେ ଦେଶର ଅମଙ୍ଗଳ କରିଥାନ୍ତେ । ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହୃଦ ଅସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ ଥିଲେ ।

ଅସହସ୍ପୃତା ଦୋଷରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଭିଯୁକ୍ତ । ମନୁଷ୍ୟର ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ—ସଦ୍ୟ-ଶକ୍ତି ଥିବା ଉଚିତ, କିନ୍ତୁ ତା' ବୋଲି ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର

କିଏ ସହ୍ୟ କରିବ ? ନକ୍ଷତ୍ର ଦୋଷମଧ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଆଦୌ ସହ୍ୟ କିମ୍ବା ଅନୁମୋଦନ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ତାର ମୂଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ତାଙ୍କ ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟପ୍ରିୟତା ଓ ବିବେକାନୁବର୍ତ୍ତିତା । ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଓ ସ୍ବଭାବ କେବେବେ ଅପ୍ରୀତିକର ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅନଳ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଗୁଣାବଳୀରେ ସେ ଜଣେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ସାମାନ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଜାରୂପେ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରି ପରିଶେଷରେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଅନର୍ଘ୍ୟ ଗଜା ଓ ଜଗତ୍‌ବରେଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଧର୍ମ ମନ୍ଦିରର ସଙ୍ଗବିଧି ସମ୍ବାର କରି ଚନ୍ଦ୍ରଧର ରାଣୀ, କୁସୁମାର ଇତ୍ୟାଦି ମୂଲୋପାଟନ କରୁଥିଲେ । ସେ ବିଶ୍ବଜ୍ଞାନର ଶତ୍ରୁରୂପେ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଚୁର ଦାସ୍ୟ କୌତୁକତା ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଦାସ୍ୟର ଅପୂର୍ବ ସମାବେଶ ଦେଖି ଚକିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଦାସ୍ୟୋଦ୍ଧୀପକ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଖୁବ୍ ଗମ୍ଭୀର ଥିଲା । କି ଭଜ, କି ନୀତି, କି ଧର୍ମ, କି ଦରିଦ୍ର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ନକ୍ଷତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟ, ସର୍ବସ୍ବ ଓ ଧର୍ମୋନ୍ମତ୍ତ ବୋଲି କହନ୍ତି; ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଚିହ୍ନି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅଦମ୍ୟ କର୍ମୀ, ଉଦ୍ଯାତ, ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ, ଚତୁର ଏବଂ ବିଚାର ଶକ୍ତି-ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗର୍ବର ମାରବତା ମଧ୍ୟରେ ଅଳ୍ପଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶପ୍ତ କଣ୍ଠକମୟ ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ପୋପ ଓ ରାଜାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଅଗାଧ ଶତ୍ରୁତା ସତ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସତ୍ରାମରେ ସେ କୟାଲ କରି ଅଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେହି ସମୟକୁ ବୀର ଭାବେ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଚରକାଳପାଇଁ ତସୁ ମୁଦ୍ରିତ କଲେ । ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ! ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ବାସ ! କୁଳ ପବିତ୍ର ଜନନୀ କୃତାଧାରୀ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ଚରକାଳ ଶାନ୍ତିରେ ରହୁ । ତାଙ୍କର ସୁଲ ଶତ୍ରୁର ବିନଷ୍ଟ

ହୋଇଥିଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ରକାଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବୁ ।
ତାଙ୍କର ଅଶେଷ ବାଣୀ ଆମ୍ଭମାନେ ରକାଳ ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥିବୁ ।

ସୁଟ୍‌ଲଣ୍ଡର ଶାସନକୁ ଦେବତାରେ ପରଶିତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ
ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଦୋଷାବଦ୍ଧ । ଦେବତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ
ସେ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ଯୀଶୁଙ୍କ ବାଣୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରଶିତ
କରିବାର ଅକାତ୍ୟ ତାଙ୍କର ଥିଲା ଧନଲେଖ ପ୍ରାମାଣ୍ୟମାନେ
ଦେବୋତ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତି ଉପଭୋଗ କରୁଥିବାର ଦେଖି ସେ ହୃଦୟରେ
ମର୍ମିକୃଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଦେବୋତ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତି ଶିକ୍ଷାବସ୍ଥା-
କଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ, ଦରିଦ୍ରନାରୀମାନଙ୍କ ସେବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଲୋକହୃତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟିତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ, ଏହା ତାଙ୍କର
ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଉଦ୍ୟମ । ଦେବତା ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତରାଳ ବସନ୍ଦ,
ସେଥିନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରଗତି ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି । ନ୍ୟାୟ ଓ ସତ୍ୟ
ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପରେ ଶୁଦ୍ଧ କରିବ, ଏହାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ
ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା, ଧର୍ମ-ସମ୍ବାରକ, ଧର୍ମ-ସମ୍ଭାଷକ, ଧର୍ମ-ଯାଜକ ଓ
ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାପ୍ରାଣଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ନୁହେଁ କି ?

ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ବଧର୍ମ-ସମ୍ବାରକ ସ୍ୱାଧୀନ ଧର୍ମଯାଜକ
ଦେବତା ସ୍ଥାପନା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟିତ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତରେ
ଦେବତା-ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଧନ୍ୟ !
ତାଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ସିନା ଭୂତଳରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦିବ୍ୟାନ୍ତର ଆମ୍ଭମାନେ
ଲଭକରି ପାରୁ । ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ! ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ !
ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାଧୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ! ! !

ପଞ୍ଚମ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ସାହିତ୍ୟିକ ବୀର

(ଜନ୍ମସନ୍, ରୁଷୋ, ବର୍ଣ୍ଣସ୍)

ଦେବାନୁଭବ, ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା, ଧର୍ମପାଳକ ଓ କବି-ବୀର
ପୁରାକାଳୀନ ବୀରତ୍ବର ନିଦର୍ଶନ, ସେମାନେ ବହୁ ପୁରାକାଳରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ
ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କର
ଅବିଭବ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲଣି ! କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ
ବୀରଙ୍କ କଥା ଅଲୋଚିତ ହେବ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ—ଏହି ନବୀନ
ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଯେତେଦିନ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର କିମ୍ବା
ଯେତେଦିନ ତାହାର ମହାବିପ୍ଳବର ପ୍ରଭାବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥିବ, ତେତେ-
ଦିନଯାଏ ତାଙ୍କର ବୀରତ୍ବ, ପ୍ରଭାବ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ଧରି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରହିଥିବ ।
ଅନେକ କାରଣ ହେତୁ ସେ ଏକ ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର ।

ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ କାରଣ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପ୍ରାୟ ଏକ
ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ । ଏବମୂଳ ମହାପୁରୁଷ, ତାଙ୍କର ହୃଦୟର
ଅଭ୍ୟନ୍ତରାଳ ପ୍ରେରଣା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଜନସମାଜରେ
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି—ସେ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ବାଣୀପାଣିଙ୍କର ଆଶ୍ୱସନା
କରି, ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଏକନିଷ୍ଠ ପୂଜକ ହୋଇ, ସମସ୍ତ ଜୀବନ
ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ଅତିବାହିତ କରି, ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶରେ
‘ଲୋକ ଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ,’ ଅବସ୍ଥାନ କରି ମାନବ ସମାଜକୁ ଶାସନ
କରିଛନ୍ତି । ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ପଥର ଭିକାରୀ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମାନବ ହୃଦୟରେ
ଅସୀମ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ରାଜାଧିରାଜ, ବାସ୍ତବରେ ଅତି ବିଚିତ୍ର
ଘଟଣା !

ମନୁଷ୍ୟ-ସମାଜ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିତାର
ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଅନେକ ବାଧା ବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରି

ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅସୂର୍ତ୍ତ ରଖି ପାରିବନ୍ତି । ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବୋଧ ହୁଏ ଯେ, ସୁରକାଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ସ୍ତୁତିବାଦ କରିବାକୁ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେବତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର ଦେବୋଚିତ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରୁଅଛନ୍ତି; ମହନ୍ନଦକୁ ଦେବାଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ପ୍ରାୟ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ହେଲା ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଜ-ଧର୍ମ ପ୍ରତିପାଳନ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅସୀମ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରବର ଜନ୍ମନ୍, ଜଣେ ବର୍ଣ୍ଣସ୍ କିମ୍ବା ଜଣେ ରୂପୋକ୍ତ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନାହିଁ । ଏହି ଘଟଣା ଛଳିତନ ପରେ ଅଭିଶପ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବୋଧ ହେବ । ଏହି ସାହୁକ୍ୟକ ବାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେବେ । ସେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପ୍ରତିପାଳନ କରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀହେବ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ, ସେ ଯୁଗର ପ୍ରାଣ ଅମ୍ଭେମାନେ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବୁଁ ।

ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ଉଭୟ ଅଛି, ସେହିପରି ସାହୁକ୍ୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅକୃତ୍ରିମ ଓ କୃତ୍ରିମ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଅନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଅକୃତ୍ରିମ ସାହୁକ୍ୟକମାନେ ଯେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱକାରୀ ମାନବ ଜାତି ନିମିତ୍ତ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି, ତାହା ଅତି ଉଚ୍ଚ, ଅତିଉଚ୍ଚ ଏବଂ ଅତିଉଦାର ।

ଯେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ସତ୍ୟମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟତ ନିମଜ୍ଜିତ ରଖି ପାରନ୍ତି, ସେହି ଏକା ପ୍ରକୃତ ବୀର । ଯାହା ସତ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତ, ଯାହା ଅବଦମାନ-କାଳରୁ ଅବସ୍ଥିତ, କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାତ, ସେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଉ ବା ବାକ୍ୟରେ ହେଉ ବହୁର୍ଜଗତରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଚରବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରକୃତିର ଏକାଂଶ ମାତ୍ର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ତାହାହିଁ — କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ବଳ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଦୂରେ

ଆଉ, କଲ୍ଲନା ମଧ୍ୟ କରପାରେ ନାହିଁ — ମାତ୍ର କେତେ ଜଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ
ବାରଙ୍କ ପ୍ରାଣ ମହତ୍ ଓ ବାସ୍ତବିକ । କାରଣ ସେମାନେ ଗନ୍ଧଦୁର୍ଗ୍ଗ
ସମ୍ପନ୍ନ ।

ସ୍ବନାମଧନ୍ୟ ଜର୍ମାନ ଦାର୍ଶନିକ ଫିଚ୍ଟେ (Fichte) କର ଏ
ବିଷୟରେ ‘ସାହାଧ୍ୟାୟକ ସ୍ବରୂପ’ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଖୁବ୍ ଚିନ୍ତାଶାଳୀ
ବକ୍ତୃତା ଅଛି । ସେଥିରେ ସେ ବେଶ୍ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି,
ଯେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ବସ୍ତୁ କେବଳ ମାୟା
କୁହେଲିକା ବତ୍, ସେ ସମସ୍ତର ଅନ୍ତର୍ଗତରେ ପ୍ରକୃତ ଜଗତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ,
ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ସାର ଏବଂ ସୁନ୍ଦର । ସେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବକ୍ତୃତାରେ
ସଂସାର ବିଷୟକ ଯେଉଁ ଐଶୀ କଲ୍ଲନା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା
ବାସ୍ତବିକ ଅତି ମହାନ ଏବଂ ତାହା ପାଠକ ପ୍ରାଣରେ ଅସୀମ ଉତ୍ସାହ
ଓ ପୁଲକ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବାହ୍ୟାତ୍ମୟ ଓ ଗୁଣ-
ତତ୍ତ୍ବରେ ମୋହିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ପ୍ରବେଶି କରବାର
ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ସାହାଧ୍ୟାୟକ ଅଭ୍ୟନ୍ତରଦର୍ଶନସମ ଏବଂ ସେ
ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରବା
ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ । ବିରାଜୁ ଯୁଗରେ ତାହା କେବଳ ବିରାଜୁ ଭାଷାରେ
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ମାତ୍ର । ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିସ୍ତାରିତ ଓ ଜ୍ୟୋତି ସମ୍ବଳିତ,
ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମହନ୍ତତ ତାହା ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ
ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଅଛନ୍ତି, ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଜଣା ଓଡ଼ିଆ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ
ଅବୁଦ୍ଧିମ ଚିନ୍ତାଶାଳୀ ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟକୁ କୌଣସି
ନା କୌଣସି ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଲୋକଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ
ଭବଲୋକରେ ଆବୁତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଫିଚ୍ଟେ ସାହାଧ୍ୟାୟକରୂପମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମାପଦେଷ୍ଟାର ଅଙ୍ଗ୍ୟ ପ୍ରଦାନ
କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସାହାଧ୍ୟାୟକ ଯୁଗାୟାନ୍ତର ଧରି ଐଶ୍ବରିକ ମହମା
ଭର୍ତ୍ତନ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପବିତ୍ରତା

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଜଗତର ଅଲୋକ—ଜଗତର ଲୋଚନ—ଜଗତର ସୁବେଦିତ—କାଳର ମରୁପ୍ରାନ୍ତରେ ଅଲୋକସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ବରୂପ ସାପାତ୍ରିକର ପଥନଦେଶକ । ଫିକ୍ଟେକ୍ସ ମତରେ ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟିକ ଜଣେ ମହାନ ବୀର । ଏହି ବିଷୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫିକ୍ଟେକ୍ସ ଦେଶବାସୀ ଗୋଇଥେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ।

ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ବର ଦୈବା କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଐଶ୍ବରିକ ନିଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ବର ଅଲୋକ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗତରେ ରଚନାକାର କାର୍ଯ୍ୟ କୁଶଳତା, ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟ ଏବଂ ରଚନାତ୍ମକ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନ ପରିସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ସେପରି ଧର୍ମସ୍ଥାନ ଯୁଗରେ ସେପରି ମହାନ ସେହିପରି ନୀରବ, ସାହିତ୍ୟ ରଥୀ ଗୋଇଥେ ହିଁ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ବଳ ନିଦର୍ଶନ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାରଦ୍ବ ପୂର୍ତ୍ତି ଉଠିଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ବୀରମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ସେ ନୀରବରେ ସ୍ବବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଷୟ ଏଠାରେ ଅଲୋଚିତ ହୋଇଥିଲେ ଆହା କି ଚମତ୍କାର ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ଲୋକ ଅତି ଅଳ୍ପ । ମାତ୍ର ରବିସ୍ୟାମରେ ଏହି ବିପୁଳ ପୃଥକ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗୁଣକ ବ୍ୟକ୍ତି ଜାତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ମୁଖରେ ଗୋଇଥେଙ୍କ ନିସର୍ଗ ଅବିନଶ୍ବର ମନ୍ତ୍ରମା ଯଥାର୍ଥ ରୂପେ ଶୁଣିତ ହୋଇପାରେ । ଏଠାରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ସୀତ, ନିସ୍ତୁର, ଗୋଇଥେଙ୍କ ଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିମ୍ନସ୍ତରର ସାହିତ୍ୟ ସେବା ରୂପେ, ଜନସନ୍, ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ବିଷୟ ଅଲୋଚିତ ହେବ ।

ଏ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କ ସଦୃଶ ବିଜୟ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ବାର ବିକ୍ରମରେ ଅମିତ ତେଜରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି ଥାନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅଲୋଚିତ ଅନୁମାନକାରୀ ବୀର ନୁହନ୍ତି—

କେବଳ ଆଲୋକ ଅନ୍ୟେକକୋଷ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିଶୟ ଶୋଚନୀୟ
ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ବହୁବାଧା ବିଦ୍ୱାର ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତେଣୁ
ବ୍ରହ୍ମସୟ ଜଗତର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଶ୍ନର କର ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ସମାଜର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ହେତୁ କେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଶକ୍ତି
ଅପତୟ ହେଉଅଛି । ବାସ୍ତବରେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ-ସେବାମାନଙ୍କର
ମାନବ ସମାଜକୁ ଦାନ ବିନିମୟରେ ସମାଜର ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରତିଦାନ ବିଷୟ
ଆଲୋଚନା କଲେ ଅବାକ୍ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପରିସ୍ପୃତ ପଥରେ
ଗତ୍ତାଳିକା ପ୍ରବାହରେ ଚାଲିବା ବଡ଼ ସହଜ; କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଗମ ଗହନ
ଜ୍ଞାନରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ବର୍ତ୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଅତିଶୟ ଦୁରୂହ
ବ୍ୟାପାର ସିନା ।

ଜଣେ ପୁସ୍ତକ ରଚୟିତା ବାସ୍ତବିକ ଜଣେ ପ୍ରଶ୍ନରକର କାର୍ଯ୍ୟ
କରନ୍ତି । ସେ ଧର୍ମଯାଜକ ପରି କେବଳ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମ
ମନ୍ଦିରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ମୁଖିମେୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ
କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ ସକଳ ଦେଶର ସକଳ ଯୁଗର ଲୋକମାନଙ୍କ
ନିମିତ୍ତ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଶାଶ୍ୱତ ଘାପସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରୋଥ୍ୱିତ
କରନ୍ତି । ସେ କେଉଁଠାରେ କେଉଁ ପଥରେ ଆସିଅଛନ୍ତି, କେଉଁଠାକୁ
ଫେରିଯିବେ ଏବଂ ସେ କିପରି ଉନ୍ନତ ହୋଇ ପାରିଲେ—ଏ ବିଷୟ
କେହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତ ବିଦେଶୀ ରୂପେ
ସମାଜରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ।

ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଆବିଷ୍କାର ମନୁଷ୍ୟର ଅତ୍ୟୁତ ଶକ୍ତିର ପରିଚ୍ଛାୟକ ।
ପୁସ୍ତକରେହିଁ ଅଜ୍ଞାତ ଯୁଗର ଆତ୍ମା ଅମର ହୋଇ ରହିଛି, ପୁରାତନ
ମନୋରାମାନଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତବାଣୀ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପୁଷ୍ପିତ ଭାବରେ କର୍ଣ୍ଣ କୁହରରେ
ଢେଙ୍କୁ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ମାଂସର ଶରୀର
ବହୁକାଳରୁ ଧୂଳି ସହିତ ଧୂଳି ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ସ୍ୱପ୍ନବତ୍, କେଉଁଠାରେ
ଉଠିଲେ ଯାଇଛି । କେତେ କେତେ ବିଶାଳ ରଞ୍ଜିତସା, କେତେ-

କେତେ ସେନା ନବେଶ, ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ରାଗାର, ବନ୍ଦର, ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ମହାନଗରୀ କାଳସ୍ରୋତରେ ପଡ଼ି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଗ୍ରୀଶ୍ମ କେତେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୀରଙ୍କର ନାମ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ଗ୍ରୀଶ୍ମ ସାହସ୍ୟ ସେନ୍ଦ୍ରପରି ତାହାର ପ୍ରାଣ ଅସ୍ତୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିଛି ଏବଂ ଏହି ସାହସ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗ୍ରୀଶ୍ମ ପୁଣି ଉତ୍ତୀବିତ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ତାର ନଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଓ ଅଗତ ଗୌରବ ଫେରାଇ ଆଣିପାରେ । ମାନବ ଜାତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତା, କଲ୍ପନା, କ୍ରିୟା କଳାପ, ଆକାଂକ୍ଷା, ଅନୁମାନ ସମସ୍ତ ଗୁଡ଼ିକରେ ନିହିତ ଅଛି । ଏହା ମାନବର ପ୍ରଧାନ ଅଧିକାର ଓ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ।

ଆଜିକାଲି ସୁଦ୍ଧା ସୁପ୍ରକ ଅଲୌକିକ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ କରେ ନାହିଁ କି ? ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରେ । ଯେତେ ନିକୃଷ୍ଟ ଉପନାସ ଦେଉନା କାହିଁକି, ତହିଁରେ କିଛି ନା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଶକ୍ତି ଅଛି । ତାହା ବୈବାହିକ ଓ ପାରିବାରିକ ଜୀବନଯାପନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ମୁଦ୍ରାପତ୍ର ଶିକ୍ଷା, ପ୍ରଶ୍ନର ଓ ଶାସନ ପଦ୍ଧତିରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟ ଦେଖାଯାଉ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୂହ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ପ୍ରଧାନକୁଳ । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଅପୂର୍ବ ପରିଣାମ । ସୁପ୍ରକର ଆବିର୍ଭାବ ହେତୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁଦ୍ଧା ଅନେକାଂଶରେ ପରିମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ଯେତେବେଳେ ସୁପ୍ରକ ଅଛି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଓ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉତ୍ପତ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଖଣ୍ଡେ ସୁପ୍ରକ ନିମିତ୍ତ ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୌଖିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିଲା । ଶିକ୍ଷକ ଶିଷ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ, ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଉପାୟାନ୍ତର ନ ଥିଲା, ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ଶିଷ୍ୟାର୍ଥୀ ତାର ଜ୍ଞାନପିପାସା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଗୁରୁଗୃହକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ବହୁ ଛାତ୍ର ସମାଗମ ସେଠାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ, କାରଣ ବହୁଜନସମାଗମ ହେତୁ ତାଙ୍କର ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାର ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉପାୟ ଓ

ସୁଯୋଗ ଥିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏହିପରି ବହୁ ଶିକ୍ଷକ ଏକସ୍ଥାନରେ ଏକତ୍ରିତ ହେବାରୁ ତାହା ଗଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଗଜା ଚତୁର୍ଥରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂଘବଦ୍ଧ କରି ବିଶାଳ ପ୍ରାସାଦ, ସହାନୁଭୂତି, ସୁଯୋଗ, ଉତ୍ସାହ, ଆଶ୍ୱାସନା, ଉଦ୍ଦେଶନା, ସାହାଯ୍ୟ, ଅନୁଗ୍ରହ, ଆଶ୍ରୟ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଇ ତାହାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସ୍କୁଲଟଃ ଏହିପରି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପଢ଼ନ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହାର ଅନୁକରଣରେହିଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଆଜି ପ୍ରାୟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁସୂଚିତ ହେଉଅଛି ।

କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ବେଶ୍ ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି ଯେ, ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଜନିତ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରାପ୍ତିର ସୁବିଧା ହେତୁ ଶିକ୍ଷାଜଗତରେ ଆମ୍ଭଲୋକ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହେଉଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଚାକର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ହେବାକୁ ହେଉନାହିଁ । କାରଣ, ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଉପବେଶନ କରି ସେହି ସବୁ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପଦ ଶ୍ରବଣେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ସୁଗମପନ୍ଥା ଲାଭକରି ଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ନବ୍ୟ ଯୁଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ପୁସ୍ତକାଗାରକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ପୁସ୍ତକ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ପ୍ରଶାଳୀର ମଧ୍ୟ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଅଛି । ଧର୍ମ ଯାଜକ, ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଫଳରେ, ଧର୍ମ ମନ୍ଦିରର ସୃଷ୍ଟି । ସେହି ଧର୍ମ ଗୁରୁମାନେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବରୁ କେବଳ ମୁଖ୍ୟମେୟ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପରାକ୍ରମ ବଳରେ ଆଜି କ'ଣ ହୋଇଅଛି ? ଯେ ପ୍ରକୃତ ଉଚ୍ଚଧରଣର ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିପାରେ, ସେ ସମଗ୍ର ଜାତିର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରାଣୀୟ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାରମ୍ବାର କହୁଁ ଯେ, ସବାଦପତ୍ର ଲେଖକ, କାବ୍ୟ ଲେଖକ, ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣେତାମାନେ ଆଧୁନିକ ସତ୍ୟ

ଦେଶର ପୁରୋହିତ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ମହାପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ଉଦାର ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ମଧୁର ଲଳିତ ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କଲେ ଅମ୍ଭ ହୃଦୟରେ କ'ଣ ଅନନ୍ଦ ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ? ଅପୂର୍ବ ଅନନ୍ଦ ରସରେ ହୃଦୟ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ? ସେ ନିଜେ ଗାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାନ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି । ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଉଦାରଭାବ, ଅଲୌକିକ ତ୍ରିୟା ପରମ ଗାନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଭୃତି ଯେ ସଙ୍ଗୀତରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ବିଶେଷରୂପେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରେ । ଏହା କ'ଣ କ'ମ କୃତ ।

ସାହିତ୍ୟ—ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ସାହିତ୍ୟ ତାହା କେବଳ ପଦ୍ମାବତୀ ଉଦ୍ୟାନର ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ ରହସ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି କରଣ । ଫିକ୍‌ସେନ୍ସ ଭାଷାରେ କହୁବାକୁ ଗଲେ, ଏହା ପାର୍ଥବ ଏବଂ ସାଧାରଣ ବସ୍ତୁରେ ଐଶୀ ସତ୍ତାର ଧାରାବାହିକ ବିକାଶ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କବି, ଗାୟକ, ସାହିତ୍ୟିକ, ଲେଖକ ଇତ୍ୟାଦିପ୍ରଭୃତି ହୋଇ ସେହି ଦେବତା ଉପଲବ୍ଧ କରି ତାହାର ପ୍ରସାର କରିଥାନ୍ତି ମାତ୍ର । ବାଇରନଙ୍କ ଗଭୀର ଚାମସପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣ ଇତ୍ୟାଦି ବା ଅମର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କିମ୍ବା ଫରାସର ସ୍ଵାର୍ଥାନତେଜା ନାସ୍ତିକ ପ୍ରବରଙ୍କର ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତି କୁଟିଳ ଭ୍ରାନ୍ତି ଓ ବିଦ୍ରୁପ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ସତ୍ୟପ୍ରତି ସ୍ପେଷ୍ଟ, ଆତ୍ମା ଓ ମମତାର କଞ୍ଚିତ ଅଭିଷ ଥାଏ, ତେବେ ସେକ୍ସପିଅର ଓ ଗୋରଥେଙ୍କର ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଲଳିତ ଗାନରେ, ମିଲ୍‌ଟନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣପ୍ରଦ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ନିର୍ଭର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଚ୍ଚଧରଣର କବି କିମ୍ବା ଗାୟକ ଭରତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପୃଥକ ବସ୍ତୁର ଉପରେ ଉଠି ଉଠି ସେହି ସୂତ୍ରର ଆକାଶରୁ ଗାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସତ୍ତାଗାନ ଅନେକଟା ଉପାସନା ଧରଣର । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅମୃତ ଧର୍ମମନ୍ଦିର ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନ ବିଭାଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରାଯାଉ, “ଓଫାଇସ୍-ନାକମଟ୍” (Witenagemte) ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବତନ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ

ମହାସଭା—କେତେକ ଜ୍ଞାନମାନଙ୍କର ସଂଘ ଥିଲା । ସେହିଠାରେ ଜାତିର ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଆଲୋଚିତ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଯଦ୍ୟପି ପାଲିଆମେନ୍ତ ବଞ୍ଚିଗତ, ତଥାପି ମହାସଭାର ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନା, ଚର୍ଚ୍ଚା ଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରଭୃତି ସେହି ମହାସଭାର ବାହାରେ ପୁ ପ୍ରକ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ ନାହିଁ କି ? ସମସ୍ତେ ତାହା ଜାଣିପାରୁ ନାହାନ୍ତି କି ? ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜାତୀୟ ମହାସଭା । ମୁଦ୍ରଣ ହେତୁ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କିମ୍ବା ବକ୍ତୃତା ଦ୍ଵାରା ସାଧାରଣ ଚଳଣିର ଦିନକୁଦିନ ପ୍ରସାରଲାଭ କରୁଅଛି । ଧନୀ ବା ନିର୍ବିନ୍ୟା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ବିଷୟ ବାଣୀ ଶୁଣାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟକୁ ଆଲୋଚିତ କରି ପାରନ୍ତି, ସେ ଜଣେ ଅଟ୍ଟାବ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁରୁଷ, ତାଙ୍କର ସମତା ପ୍ରଭୃତ । ସେହି ଏକା ମାନବ ସମାଜର ପ୍ରକୃତ ଶାସକ । ସେହିମାନଙ୍କର ବାଣୀକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଶ ଶାସନ କରେ । ଫଳତଃ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଓ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ସେହିଠାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

ପୃଥିବୀ ବସରେ ପୁସ୍ତକ ଗୋଟିଏ ଅତି ଆଲୋଚକ ବ୍ୟାପାର । କେତେକଣ୍ଡ କାଳର ସମସ୍ତ ଦୈନିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ଆଜି ଚିନ୍ତାବଜ୍ରରେ କି ବିପ୍ଳବ ଆନୟନ କରିନାହିଁ ? ବାହ୍ୟରୂପ ଯେପରି ହେଉ ନା କାହିଁକି, ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସବୋଇ, ସବୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତା ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତା ଓ କଳ୍ପନା, ଯାହାଦ୍ଵାରା ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଅଛି । ଆଧୁନିକ ବିଶାଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମହାନଗର ଏବଂ ତାହାର ସମସ୍ତ ଗୁରୁ ହର୍ମ୍ୟାବଳୀ, ବାଣୀୟାୟାନ, ଧର୍ମମନ୍ଦିର, ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟ, ବିଜ୍ଞାନ, ଚହଲ ଇତ୍ୟାଦି କେବଳ ଚିନ୍ତାର ଫଳ ନୁହେଁ କି ?

ଯଦ୍ୟପି ସାହିତ୍ୟକମାନେ ଏତେ ପ୍ରଭୃତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଏବଂ ଦିନ ଦିନ ଧରି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ଅଛନ୍ତି ତେବେ ଆତ୍ମମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରୁଁ ଯେ,

ସେମାନେ ଅତି ଅଧିକ କାଳ, ଅନାଦୃତ, ଅପରିଚିତ ଗୃହଗୃନ୍ୟ ପରିବ୍ରାଜକ ରୂପେ ସମାଜରେ ବିଚରଣ କରିବେ ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ କଷ୍ଟସ୍ୱ ଦିନେ ପୃଥିବୀ ଚକ୍ଷୁରେ ଖୁବ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାସ୍କର ହୋଇ ଉଠିବେ ଏବଂ ଅତିର ଉଚ୍ଚତରରେ ମଧ୍ୟ/ସାହିତ୍ୟ-ସେବାମାନଙ୍କର ସଦସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରବ । ସେମାନଙ୍କୁ ସଦବଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରୟୋଗନାୟତା ବିଶେଷରୂପେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, କେବଳ ଅର୍ଥକ ଅଭାବ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ପ୍ରଧାନତମ ଅଭାବ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ଅନେକ ସ୍ତରରେ ଚରସହତର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗୁଣ; ଉଦ୍‌ଘୋଷରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ—ତେଣୁ ପରା ଧର୍ମପ୍ରାଣ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ, କାଞ୍ଚିନ୍ଦ୍ରୀତ୍ୟାଗ କରି ପଥର ଭିକାରୀ ହେବାକୁ ଶ୍ରେୟ ମଣୁଥିଲେ ! ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମଭାବର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସେମାନଙ୍କର ଅଦର୍ଶ ମନୁଷ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହିଁ । ଗର୍ବ, ଦମ୍ଭ, ଅହଙ୍କାର, ଈର୍ଷ୍ୟା, ମଦ, ମାୟାଫଳ ପ୍ରଭୃତି ସାଧାରଣ ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସମ୍ମୁଖେ ବିନଷ୍ଟ କରେ । ତେଣୁ ଖାଲି ସାହିତ୍ୟ ସେବକ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଧନଶାଳୀ ଓ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନୀ ବର୍ଗୀୟ ବାଇରନ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଅଧମ କୃଷକ ସନ୍ତାନ ବର୍ଣ୍ଣସ୍ଥଙ୍କ ବୃତ୍ତି ଅଧିକ ନୁହେଁ କି ? ଏହି କଳ୍ପିତ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟିକସଂସାରେ ଦରିଦ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟ ଅବିସ୍ତାନ କରିବେ । ଅର୍ଥ ଅଞ୍ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରେ, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ପାରେ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଅନେକାଞ୍ଚରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସନ୍ଧ୍ୟାସୀଦଳ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମବାରମାନଙ୍କ ତୁଳ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟଲାଭ କରି ସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ମସ୍ତକ ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ଅତି ଦୂରୁଦ୍ଦ ବ୍ୟାପାର । ତାଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ବହୁମୁଖୀ ପରୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରତେଷ୍ଟା ସୁଦ୍ଧା

ସେମାନଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ସମାଜ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବ, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶାଳୀରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ସାଧନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଫଳରେ ରାଜାହାଲ ଜନ୍ମନ୍ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଭାବରେ ଗୁହର ଏକ କୋଶରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପ୍ରାୟ, ପ୍ରାୟ ଶୁଦ୍ଧବିପ୍ଳବପଦ୍ଧତିର ପଟ୍ଟ-ସୁରୋଦ୍ଧତ ଏବଂ ସରଳ ନିର୍ମଳ ସଙ୍ଗୀତ-ଧାରାର ଉତ୍ସ ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ସନ୍ତାନ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଘୋର ହାସାରିକ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଜୀବନଲାଳା ସାଜ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଅହୋ, କି ଅସ୍ପର୍ଶ ! ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ବିଷୟ ବିଶେଷ ଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତିଗତ ଭାବରେ ସାମାଜିକ ଦିଗରୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ସାହିତ୍ୟିକ-ହସ ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । କାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଭାବରେ ତାହାର ହାସାରିକ ଯାହା ନିବିଡ଼ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ; କିନ୍ତୁ ପୃଥ୍ବୀ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ଏକମାତ୍ର ଆଲୋକ ଲୋଡ଼ା, ତାହା ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେଷ୍ଟାରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସମସ୍ତିଗତ ଚେଷ୍ଟା ପ୍ରଧାନ କାମ୍ୟ ବସ୍ତୁ ।

ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଚୀନ ଦେଶରେ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନେ ସାହିତ୍ୟିକ, ସୁପଣ୍ଡିତ, ବିଦ୍ବାନ୍, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ବିଶ୍ୱ ମନୋହାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ମେଧାବୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ ବିଶେଷ କୃତିତ୍ୱ ଦର୍ଶାନ୍ତି ସେମାନେ ଉଚ୍ଚ ସୋପାନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚତରୁ ଉଚ୍ଚତରର ପଦକୁ ଉନ୍ନତି ହୋଇ ଶେଷରେ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାର ଲାଭ କରନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ପଣ୍ଡିତ, ସୁଶିକ୍ଷିତ, ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ଓ ଦୂରଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଥିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏବଂ ସାଧାରଣତଃ ଏହିମାନେହି ମହାନ, ଉଦାର, ନ୍ୟାୟପର, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ଦୟାଶୀଳ ଭାବେ ପୁରୁଷ ।

ଅଙ୍ଗତର ଶାସନ-ପ୍ରଣାଳୀ ଏହି ନବୀନ ଭୂଳାଦଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି
କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉନାହିଁ । ଅନେକ ଅଭାବ ଅନୁଭବ ହେଉଅଛି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପସ୍ଥିତ ଯୁଗରେ ପୁରାତନ ନୂତନକୁ ସ୍ଥାନ ନ ଦେଇ ଆଉ
ରହି ପାରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନ ସମସ୍ୟା, ଅଲଗସମସ୍ୟା ଅଭିଶପ୍ତ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରନାରୀ ଅନାଦାରରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ
କରୁଅଛନ୍ତି କିମ୍ବା ଅଳ୍ପାଦାରରେ ଦନାଦିପାତ କରୁଅଛନ୍ତି । କୃଷକ
ପ୍ରଭୃତିରୁ ସମ୍ପାଦିତ ଅଳ୍ପାଳ୍ପ ପରିଶ୍ରମ କରି ସୁଦ୍ଧା ପରିବାର ପୋଷଣ
କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଏହି ତ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ।

ସଦର ଅଭାବ ହେତୁ ଯେ ଅସ୍ଥାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟିକ
ବୀରମାନଙ୍କୁ ଅସୁଖର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ କିମ୍ବା ଶ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ
ହ୍ରାସ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ । ଏହା କେବଳ ସେହି
ଯୁଗର ଦୋଷ । ଅସ୍ଥାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଘୋର ଅବିଶ୍ୱାସର ଯୁଗ-ନାସ୍ତିକତାରେ
ଓତପୋତ ଭାବରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା, ତେଣୁ ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର
କଲ୍ଲନା କରିପାରି ନ ଥିଲା । ବୀରମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଜନ କାନ୍ଥାରରେ ବିଚରଣ
କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ସେ ଯୁଗ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ-ପକ୍ଷାଦ୍ୱାରରେ ଏକାବେଳକେ
ଜଡ଼ । ତେଣୁ ବୀରମାନେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଚିନ୍ତା ପ୍ରଣାଳୀ କି ସୁଦୃଢ଼ ! କି ନୀତି । ସେକ୍ସପିଅର
ଓ ମିଲ୍ଟନ୍ ତଥା ପୁରାତନ ମଧ୍ୟଯୁଗ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲନା କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ପାତାଳ
ପ୍ରଭେଦ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କେବଳ କଳ କାରଖାନାର ଯୁଗ—ସୁଦୃଢ଼
ସ୍ୱାର୍ଥ ଘେନି ବ୍ୟବସାୟ-ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ପରିଗଣିତ ମାତ୍ର । ଏ ଯୁଗର ପ୍ରଭୃତ
ପରାଜୟଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଦର୍ଶ ହ୍ରାସ କରି ଘୋର ବିପ୍ଳବ
ଓ ବିକଳବ୍ୟାପ୍ତିରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ କରୁଣଭାବରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୃତ ହୋଇ କେବଳ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଶିଷ୍ଟ ବୀର ହୋଇ ପାରିଥିବେ ।

ବେନ୍ଥାମ୍ (Bentham) କି ନୀତି—ମନୁଷ୍ୟ ଓ ତାହାର ଜୀବନ
ବିଷୟକ ମତବାଦ ଅତି ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ପ୍ରଘାତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।
କାରଣ ସେ ସେହି ଅବିଶ୍ୱାସ, ଅଶାନ୍ତି, ସନ୍ଦେହ ଓ ବିପ୍ଳବଜଳକ୍ଷିତ

ଯୁଗରେ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ, ହୃଦୟର ଦୃଢ଼ଧାରଣା ନିର୍ଦ୍ଦୀକ ଭାବରେ ବାର ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ, ତେତେବେଳେ ସମାଜ ଭାଷଣ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ—ମୃତ୍ୟୁ କିମ୍ବା ସଞ୍ଜୀବନୀ ମନ୍ତ୍ର କେବଳ ମାତ୍ର ଲୋଡ଼ାଥିଲା । ବେନ୍ଥାମ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରୟୋଜନ-ବାଦ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ତଥ୍ୟ—ନୂତନ ସତ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । ମିଥ୍ୟା, ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଓ ରକ୍ଷିତା ଏହାକୁ ଶ୍ରେଣୀ କରିନାହିଁ । ବେନ୍ଥାମ୍‌-ମାନଙ୍କ ଅନେକାଂଶରେ ପରପୂର୍ଣ୍ଣ (Perfect) ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ । ଏହାକୁ ବିଶେଷତା ବୋଲିପାରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଳ୍ପ ବାରଦ୍ୱାରା, ଅବିଶ୍ୱାସର ଚୂଡ଼ାଳ ଏହିଠାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାସ୍ତିକଙ୍କର ଯଦି ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ସାଧୁତା ଥାଏ, ତେବେ ସେ ବେନ୍ଥାମ୍‌ଙ୍କ ମତ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଏବଂ ମୁକ୍ତିକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ବେନ୍ଥାମ୍—ମାନଙ୍କ ଏକ-ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିଗୁଣ ବାରଦ୍ୱାରା । ତତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ସାମସନ୍ ଯେପରି ପିଲିଷ୍ଟାଇନ୍‌ରେ ଦାସମାନଙ୍କର କାରଖାନା, ମନ୍ଦିରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲବେଳେ ବାରବିହମରେ ତାହାର ସ୍ତମ୍ଭ ଉପାଟନ ପୂର୍ବକ ଦୋର ସଜ୍ଜିତ ଓ ଅନିଷ୍ଟ କରି ଶେଷରେ ଦାସ-ଜାତିର ମୁକ୍ତିର ପଥ ପରିଷ୍କୃତ କରିଦେଇ ଥିଲେ । ସେହିପରି ଅଳ୍ପ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ ମଧ୍ୟ ବେନ୍ଥାମ୍‌ଙ୍କର ମାନଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କୌଣସି ବିଶେଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତଦାନୁକୃତ ଜଡ଼ତା ଓ ନିଷ୍ପ୍ରୟ ଭାବକୁ ବିନଷ୍ଟ କରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାର୍ଥୀନ ଚିନ୍ତାର ନୂତନ ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହତ କରିପାରିଥିଲା । ଯେଉଁ ଲୋକ ଜଗତକୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ଯନ୍ତ୍ର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେ କ୍ରମ—କ୍ରମରେ ପଡ଼ିତ । ବେନ୍ଥାମ୍‌ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଦ-ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ନାସ୍ତିକ ବାଦ ।

ବିଶ୍ୱାସ—ସରଳ, ପ୍ରତ୍ୟୟ—ପ୍ରାଣର ନିଦାନ । ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟର ଏହା ସହଜ ସ୍ୱପ୍ନଭାବ, କିନ୍ତୁ ନାସ୍ତିକତା ମନର ବିକୃତି ମାତ୍ର । ଅବଶ୍ୟ ସାଧୁ ସନ୍ଦେହ ଅନେକାଂଶରେ ଶୋଭନୀୟ ଓ ଉତ୍ତମ, ତାହା ସତ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଉପନୀତ କରାଏ, କିନ୍ତୁ ବୃଥା ଚର୍ଚ୍ଚା, ବିଚଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା ମନର

ସନ୍ଦେହ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ନାସ୍ତିକତାର ଡକ୍ତା ବଜାଇବା କୌଶଳି ମତେ
ସମଜୀୟ ନୁହେଁ । ଏହା କେବଳ ମୃତ୍ୟୁର ଲକ୍ଷଣ ।

ବିଶ୍ୱାସହୀଁ ପ୍ରାଣର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ; କିନ୍ତୁ ଅସ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ
କେବଳ ନାସ୍ତିକ-ଯୁଗ—ସମସ୍ତେ ଘୋର ଅବିଶ୍ୱାସରେ ମିଶିଯାଇ ।
ଅବିଶ୍ୱାସହୀଁ ଆହାର ପ୍ରଧାନତମ ବ୍ୟାଧି । ଏହାଦେହରୁ ବାରମାନଙ୍କର
ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଏବଂ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଆବିର୍ଭବ । ଭାଇଡେନ୍ (Dryden)ଙ୍କ
ପରି ଚଳାଣୀର ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସୁଦୃଢ଼ତା
ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ଜନ ସାଧାରଣ ଏହି ଅସ୍ୱାଦଶ
ଶତାବ୍ଦୀକୁ ନାସ୍ତିକ ଅବିଶ୍ୱାସ-ଯୁଗ ବୋଲି ଉକ୍ତ ସ୍ତରରେ ଘୋଷଣା
କରିବେ, ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟାଧି ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ଏହି
ନାସ୍ତିକ-ଯୁଗ—ଅବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗ—ଏହାରି ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ,
ପରାସୀ ଶକ୍ତିବିପ୍ଳବ ଇତ୍ୟାଦି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ନିଷ୍ପତ୍ତି
ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ଏବଂ ସେହି ମହାପରିବର୍ତ୍ତନ ସଦୃଶିତ ନ ହେବା
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।
ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଳେଶ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେଧ କଲେ ହୃଦୟରେ
ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବଳବତ୍ତା ଆଶା ବ୍ୟବହାର ହୁଏ । ଯେ, ପୃଥିବୀର
ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ ରୂପେ କୁହାଯାଇ
ପାରେ ଯେ, ପୃଥିବୀ ପୁନର୍ବାର ପାପ, ଅବିଶ୍ୱାସ, ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାଦିରୁ ମୁକ୍ତ
ହୋଇ ପୁଣି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ-ପୂର୍ବ ଏବଂ ବାରପ୍ରଜ୍ଞା ହୋଇ ଉଠିବ ।
ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି ହେବ ଏବଂ ଜଗତର
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବ ।

ଜଗତର ଜୟ ସହିତ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ସମ୍ବଳ କଅଣ ? ଆତ୍ମମାନେ
ଅନେକ ସମୟରେ ଜଗତ କଥା ଭୁଲିଯାଉଁ । ଜଗତର ଜୟ ହେଉ ବା
ନ ହେଉ, ମନୁଷ୍ୟର ନିଜର ଜୀବନ ଅଛି । ତାହାକୁ ନିଜ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ
ଜୟୀ ହେବାକୁ ହେବ । ସେ ଯଦି ନିଜ ଜୀବନର ଚିତ୍ତ ନ ନଏ ଏବଂ

ତାକୁ ଭଲ ଭାବେ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ନ କରାଏ, ତେବେ ଜଗତର ଭଲ ଭାବେ କିପରି ହେବ ? ବ୍ୟକ୍ତିର ସମସ୍ତେ ଘେନି ଜଗତ । ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ବହୁମୂଲ୍ୟ । ଏହା ଅନନ୍ତ କାଳ ସାଗରର ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ପ୍ରାୟ । ବହୁଭାଗ୍ୟ ଫଳରେ ପ୍ରାଣୀ ମାନବ ଜୀବନ ଲଭ କରେ । ଏ ଜନ୍ମ ପରେ ଏ ଅନୁଲ୍ୟ ମାନବଜନ୍ମ ପୁଣି ଲଭ ହେବ କି ନାହିଁ ତାହାର ସ୍ଥିରତା ନଥିବା ସ୍ଥଳେ, ଏ ଜୀବନକୁ ଅବହେଳା ପୂର୍ବକ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ଭୟ । ନିଜର ଅସ୍ୱାର ସଦଗତି ନିମିତ୍ତ, ଅସ୍ୱାର ପରିବହନ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଉଦ୍ୟମ ନ କରିବା ଅଭାଗୀ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ନିଜ ପ୍ରାଣର ଉତ୍ତମ ସାଧନରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୁଏ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନରେ ତପ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ଜଗତ ପୁଣି ପବିତ୍ର — ମଧୁମୟ ଚାନ୍ଦନର ଲାଲ-ସୁଲୀ ହେବ । ଏ ପଥା ବ୍ୟଗତ ଜଗତର ପରିହାସର ଉପାୟାଳୁ ନାହିଁ । ‘ନାନାଃ ପଥା ବିଦ୍ୟାତେୟନାୟ’ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ଏବଂ ପରିହାସ ସାଧନା କଲେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁଥିଲା, ତାହା ପୂର୍ବୀକ ମୁକ୍ତି ବିକ୍ରୟର ଫଳ । ଜଗତର ପରିହାସ ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ମଙ୍ଗଳମୟ ରାଗବାନ ବର୍ତ୍ତମାନ । କେବଳ ନିଜର ପରିହାସ ନିମିତ୍ତ ପଚାରିବା କଲେ ହେଲା । ହୁଲୁଲରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ନିଜପାଇଁ ଦେଶପାଇଁ ତଥା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଇଁ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧୁ ପ୍ରସାର କରିବା । ସେତେବେଳେ; ଅବିଶ୍ୱାସ, କପଟତା, ରାଜିତା ରାଜ୍ୟାଦି ସମ୍ମୁଖେ ଉତ୍ପାଟିତ ହୋଇ ସରଳତା, ବିଶ୍ୱାସ, ଆତ୍ମିକତା ଶୁଦ୍ଧି କରିବ ।

ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଶ୍ରେୟର ବିଶ୍ୱାସ ବିହୀନ ହୋଇଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ଅବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରବଳ ଝଞ୍ଜାକାୟୁ ସବେଗେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଜମ୍ବୁଧାରୀ ଗଣି ରେଦକରି ଏହି ଜନ୍ମଧନୁ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟିକ ବାରମାନଙ୍କୁ ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ବାସ୍ତବ, ସତ୍ୟ ଓ ଚରକାଳ ଏହିପରି ଅପ୍ରକଟ ଭାବରେ ବିରାଜମାନ ଥିବ — ଏହି ବାଣୀ ବଜ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ପ୍ରକାଶ

କରିବା ନମିତ୍ତ ପୃଥ୍ବୀର ସେହି ଜୀବନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ କେହି ଦେବଦୂତ
 ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଅଶାର ଥରୁଣ—କିରଣରେ ଦର୍ଶନପୂର୍ଣ୍ଣ ରଞ୍ଜନ କରି
 ନାହାନ୍ତି । ଲୁପ୍ତରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଜୀବନ ପ୍ରଣାଳୀ ଜନ୍ମନୁକ୍ତ ଠାରୁ ବହୁତ
 ପୃଥକ୍ । ବଳଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପଥ କଣ୍ଠକମୟ । ତାଙ୍କୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ବିରୁଦ୍ଧରେ
 କେତେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୁଗ ଅପେକ୍ଷା
 ଏ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟରେ ସେମାନେ ପ୍ରଭାସ୍ତା ଓ ଗୌରବ ଲାଭକରି ବିଶ୍ୱବନ୍ଧ୍ୟ
 ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେ ବୀର ବିକ୍ରମରେ
 ସଂଗ୍ରାମ କରୁ କରୁ ସଂଗ୍ରାମରେ ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ଅହୀନ ଦେଇ ଥିଲେ, ସେଥି
 ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ ପୂଜ୍ୟ, ବରେଣ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରଶଂସାହୀନ । ପ୍ରଶଂସା କର
 ଦେଖିଲେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସୋର ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ଅବସନ୍ନ ଓ
 ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣରେ ଆତ୍ମମାନେ କହୁଁ ଯେ, ସେମାନେ ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଅମର
 ବୀର ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ପରମ ନିଷ୍ଠା ସହୃଦ ସଂଗ୍ରାମ
 କରିପାରୁ ଥିଲେ, ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ପରମ ଗୌରବର ବିଷୟ ।
 ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ତିନିଗୋଟି ଲୁପ୍ତ ବୀରଦୂର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁଲ-ପ୍ରମ୍ ।
 ସେମାନେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର କଳାଶ ସଂସାଧନରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ।
 ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ନିବିଡ଼ ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟରେ ସୁଗମ ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ
 ଯାଇ ଜୀବନ ହରାଇ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ
 କେତେ କେତେ ଶୈଳ ପବନ ଉତ୍ପାତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ
 ନିଜର ସମସ୍ତ ବଳ, ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ ଓ ନିଃଶେଷ କରୁ ସେହି ଶୈଳର
 ପାଦଦେଶରେ ସମାଧି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ସେହିମାନେହିଁ
 ଅଭୂତ ଯୁଗର ଅଭୂତ ଦୂରଦୃଷ୍ଟା, ରବିସ୍ୟାତ୍ବକ୍ତା ଓ ଉପଦେଷ୍ଟା ଧର୍ମ
 ମାର୍ଗରେ ସେମାନେ ସେହିପରି ଅକୃତ୍ରିମ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହି
 ସାତମ୍ବର ବାହ୍ୟ ଗୁକ୍ତକ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ଯୁଗରେ ମୌଳିକ ଓ ଅକୃତ୍ରିମ
 ଥିଲେ ଓ ସେମାନେ ରାଗବାନଙ୍କର ସତ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନର କରୁଥିଲେ ।
 ସେମାନେ ଏପରି ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ ଯେ, ସେମାନେ କୃତ୍ରିମ
 ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଜନ୍ମନ୍ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମହାପାତ୍ର,
ଜଣେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁରୁଷ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଯେଉଁ
ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଗୁପ୍ତଭାବ ଥିଲା, ତାହା ଯଦି ପରିପକ୍ୱତା ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା
ଲାଭ କରିପାରି ଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ କବି,
ଧର୍ମଯାଜକ କିମ୍ବା ରାଜ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ବସ୍ତୁତଃ
ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଉପାଦାନ ଏବଂ ସମୟ ବୃତ୍ତିରେ ଅଭିଯୋଗ କରିବା
ସୁବିବେଚନାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ଯୁଗ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଥିଲା, ସତ,
କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥିଲେ ।
ଜନ୍ମନ୍‌ଙ୍କ ଯୌବନାବସ୍ଥା ଅତିଶୟ ନୀରବ, ଶୋଚନୀୟ ଓ
ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଯଦି ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସତଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ,
ତେବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜୀବନ-ସମ୍ରାମ ଏହିପରି ଦୁଃଖ ହୋଇଥାନ୍ତା ।
ତେଣୁ ସେ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ, ପୃଥିବୀ ଦ୍ୱିପତ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଦୂର
ଅଧିକ ଆଶା କରିପାରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାଙ୍କର କର୍ମପଥ କଦାପି
କଣ୍ଠକଶିନ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ପ୍ରକୃତଦେବା ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର
ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଆଦେଶ
ଦେଇଥିଲେ । ମହତ୍ତ୍ୱ ସହୃଦ ଯାତନାର ଅଜ୍ଞେୟ ଓ ଅଭେଦ୍ୟ ବନ୍ଧନ ।
ପଦେ ପଦେ ତାଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯାତନା ଭୋଗ କରିବାକୁ
ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଉଦାରଚେତା, ମହା ହୃଦୟ ଜନ୍ମନ୍‌ଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ
ଓ ଅପରିଚିତ ଭାବରେ ସମ୍ବାରରେ ବୃତରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।
ସେହି ବଗାଳ ସଂସ୍କୃତିଆଁ ଆହା ଯେତେବେଳେ ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ୍
(Oxford)ରେ ଘୋର ଶୀତକାଳରେ ଜାଣିଶୁଣି ଉପାନିବ ସହୃଦ ଅଶେଷ
ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ବିପତ୍ତି ବଦନରେ କାର୍ଯ୍ୟକରି ବୁଲୁଥାନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ
ତାହା କଦର୍ଶି ଜଣେ ଉଦ୍‌ବ୍ୟକ୍ତ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଲାଗି କିପରି ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ
ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ନୂତନ ଉପାନିବ ଦୁଇଟି ରଖିଦେଇ
ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ସେ ସେହି ଅଯାଚିତ ଏବଂ ନିଜର ଅନୁପାଳିତ

ଧନକୁ କିପରି ଘୋର ଜୁଗୁପ୍ସାରେ ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରି ସେ ବାତାୟନ ପଥ ଦେଇ ନିଷେପ କରିଦେଇଥିଲେ, ସେ କଥା ବୋଧହୁଏ ଅନେକଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଥିବ । ଅଦ୍ରୁପାଦ, କଦମ୍ବ, କୁଞ୍ଜଟିକା, ଭୃଷୀର ଏବଂ ଅନାହାର ଦ୍ଵାରା ଦୁର୍ବିଷଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କିନ୍ତୁ ଘାନ ରକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ଅସୁପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ସ୍ଵାବଲମ୍ବନର ଜ୍ଵଳନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ଵପ୍ନାଜିତ ଧନ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରି ସ୍ତ୍ରୀୟ ପଦ ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ତଥାପି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟତ୍ଵ ଓ ସ୍ଵାବଲମ୍ବନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମହତ୍ତ୍ଵର ଶକ୍ତିର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ସରଳ ଅକପଟ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମୌଳିକତାର ଅର୍ଥ ନୂତନତ୍ଵ ନୁହେଁ । ଜନ୍ମସନ୍ ପୁରାତନ ବସ୍ତୁରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସ କରିଥିଲେ । ପୁରାତନ ତଥ୍ୟମାନଙ୍କରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଇପ୍ସିତ ସତ୍ୟ ଲାଭ କରି ଚିଦନିଧୀରେ ଜୀବନ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେ କେବଳ କୌଣସି କଥା ବା ମତବାଦର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ନ ଥିଲେ । ପରନ୍ତୁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ବିଶ୍ଵାସର ଶ୍ରେଷ୍ଠପୂଜକ ଥିଲେ । ସେପରି କୃତ୍ରିମ ଓ ପ୍ରଚାରଶାସ୍ତ୍ରୀ ଯୁଗରେ ସେ କିପରି ସତ୍ୟାନୁଗାମୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେ କିପରି ପୁରାତନର ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଥିଲେ, ସେକଥା ଅଜ୍ଞ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ କରୁଣା ସହକାରେ ଆଲୋଚନା ଓ ପ୍ରଶିଧାନ କରିବାର ବିଷୟ । ଭଲଟେୟାର ଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ଘୋର ନାସ୍ତିକତାର ବନ୍ୟାରେ ସମସ୍ତ ଦେଶ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ମହାପ୍ରାଣ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ ମନ୍ଦିରରେ ନିଜର ନିଷପଟ ହୃଦୟର ଆବେଗରେ ଈଶ୍ଵର ଉପାସନା କରିଥିଲେ, ସେକଥା ଅଜ୍ଞ ସ୍ମରଣ କଲେ ରୋମାଞ୍ଚ ହୁଏ ଏବଂ ମନେ ହୁଏ ବାସ୍ତବିକ ସେହି ଧର୍ମମନ୍ଦିର ଯେପରି ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀର୍ଥସ୍ଥାନ ।

ତାଙ୍କର ନିଷପଟତା ଫଳରେ ସେ ପ୍ରକୃତର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବାସ କରି ପ୍ରକୃତ ସହୃଦ କଥୋପକଥନ କରିପାରୁଥିଲେ, ସେହି

ହେତୁରୁ ତଦାନୁକୃତ କୃତ୍ରିମ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଧର୍ମ-ପଦେଶକ ଓ ରବିଷୟବ୍ୟକ୍ତିର ଆଶ୍ୟା ପାଇ ପାରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମତବାଦ (Formula) ଶ୍ରୀରାମରୁ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ମତବାଦ କେବଳ ବିଧି ଏବଂ ଅଭ୍ୟାସ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ, — ବର୍ତ୍ତୁ ବତ୍ ଅନେକ ଯାନ୍ତ୍ରିକର ନିରନ୍ତର ପଦବିନ୍ୟାସରେ ତାହା ଗଢ଼ି ହୋଇ ଯାଏ । ନୂତନ ଆବିଷ୍କାରକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ସେହି ପଥର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ — ନିଜ ହୃଦୟର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ପ୍ରାଣର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଜଣେ କଣ୍ଠ ସ୍ୱୀକାର କରି ନୂତନ ପଥ ନିର୍ମାଣ କରିଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରେ ଇତର ସାଧାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସେହି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ ବିଶେଷରେ ସେ ପଥ ନୂତନତ୍ୱ ଧରି ପାରେ, କିନ୍ତୁ ପରିଶେଷରେ ତାହା ଏତେ ସୁନ୍ଦର ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରେ ଯେ, ସେଥିରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ମାନବଜାତି ଅନାୟାସରେ ବିଚରଣ କରିପାରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସେ ପଥ କୌଣସି ନଗର କିମ୍ବା ଦେବାଳୟ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା ଦିଏ, ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରୁଁ କି ? ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଥବବସ୍ତୁ ନିୟମ ଓ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ପୃଥିବୀକୁ ଆସେ ଏବଂ ପରେ କାଳକ୍ରମରେ ପଡ଼ି ପୁଣି ବିଲୟ ଲାଭେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମତବାଦରେ ପ୍ରଥମେ ଅବଶ୍ୟ କିଛି ନା କିଛି ପ୍ରକୃତ ସାରବସ୍ତୁ ଥାଏ । ଯେତେବେଳେଯାଏ ଉପାସକର ମନରେ ସନ୍ଦେହ-ବଢ଼ି ଜଳି ନାହିଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିମା ପୂଜାରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ ।

ଜନ୍ମନ୍ କଦାପି ତାଙ୍କର ସାର୍ବଜ୍ଞ ବା ନମ୍ରତାର ଗର୍ବ କରି ନାହାନ୍ତି, ବାରପୁରୁଷ କିମ୍ବା ମନାସୀମାନଙ୍କର ଦୁରୂହ ଚେଷ୍ଟା ଯେ, ସେମାନେ ଅନଶନରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ନ କରି କିପରି ସାଧୁ ଭାବରେ ଜୀବିକା ଉପାର୍ଜନ କରି ପାରିବେ । ସାର୍ବଜ୍ଞ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗଦା ବିଦ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାନୁବର୍ତ୍ତିତା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ନାହିଁ, ଅଥଚ ସେ ସତ୍ୟ ମଞ୍ଚରେ ସଚ୍ଚିତ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଏବଂ ସତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା

ସତତ ପରାବୃତ୍ତ । ସେହି ବିଶାଳ, ଉଲ୍ଲୁକ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ହୃଦୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସତ୍ୟ ରୂପେ ପ୍ରତିଭାତ । ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ, ସତ୍ୟର ଅନୁଭୂତି ନ ଥିଲେ ସେ କିପରି ନିଜ ପଦରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଜନ୍ମସନ୍ତ ତାଙ୍କ ଦେଶବାସିଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଜଣେ ଧର୍ମପଦେଶକ । ସେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ-ନୈତିକ ସତ୍ୟ-ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏହି “ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପୃଥିବୀରେ ବହୁତ କରଣୀୟ ବସ୍ତୁ ଅଛି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ପରିମିତ ଜ୍ଞାନଯୋଗୁଁ ଅଧିକାଂଶ ତଥ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହେ । ଅବିଶ୍ୱାସ କମ୍ପା ସନ୍ଦେହରୂପ ଅତୁଳ ମହାସାଗର ମଧ୍ୟରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ତାହା ହେଲେ ହୁମୁକୁ ନିରୂପାୟ, ଶକ୍ତିହୀନ, ଶ୍ରୀହୀନ ଏବଂ ଉଲ୍ଲୁକ୍ତ ପ୍ରାୟ ବିକୃତ ମସ୍ତିଷ୍କ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ” । ସେ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ନିରନ୍ତର ଲୋକ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରସାର କରୁଥିଲେ—“ବାସ୍ତବ ଅବାସ୍ତବ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ମନରୁ ସମସ୍ତ ପାପ, କଳଙ୍କ ଦୂର କର । କୃତ୍ରିମତା ନିକଟକୁ ଯାଅ ନାହିଁ ।”

ଜନ୍ମସନ୍ତଙ୍କ ଲେଖାବଳୀ ଯାହା କି ଏକସମୟରେ ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା, ତାହା ଏବେ ନବୀନ ଯୁବକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅବହେଳିତ ଓ ଉପେକ୍ଷିତ ! ଏହା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ମତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପ୍ରଚଳିତ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା-ପ୍ରବାହ ଓ ପ୍ରଶାଳି ଚିରକାଳ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିବ । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ଏବଂ ବିଶାଳ ହୃଦୟବତ୍ତର ଚିନ୍ତା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ । ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀମାତା ଗମ୍ଭୀର, ସରଳ ଏବଂ ବାବୁିତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଯଦି ଅନ୍ୟ କିଛି ନ ଲେଖି ତାଙ୍କର ଅଭିଧାନ ଖଣ୍ଡିଏ କେବଳ ରଖିଯାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି, ପ୍ରତିଭା ତଥା କେବେକି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ସଜ୍ଞା ଗୁରୁତା, ସାଧୁତା, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଅଭିନବ ପ୍ରଶାଳୀ । ଯହିଁରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧତାହୀନ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶବ୍ଦକୋଷ । ସେଥିରେ ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରରେ ବିରାଜିତ ।

ଯାହାଦେଉ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବସ୍ତ୍ରବଳ୍ଲର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ ଅନୁରାଗ, ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଶଂସା । ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଚଦାମାନୁନ ମଦମତ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଲବ୍ଧ ବସ୍ତ୍ରବଳ୍ଲ ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦ ହୃଦୟରେ ଜନ୍ମନ୍ ସଦୃଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବା କେବଳ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ହୃଦୟ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷ ଉପାସନାର ଓ ଗୁଣଗ୍ରାହୀତାର ଅନୁପମ ନିଦର୍ଶନ । ପରାସୀ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚଳିତ କଥା ଅଛି ଯେ, ଭୃତ୍ୟ ନିକଟରେ କେହି ବୀର ନୁହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତହିଁରେ ବୀରଙ୍କର ଦୋଷ ନାହିଁ — ଦୋଷ କେବଳ ସେହି ଶରୀରରସୀ ଭୃତ୍ୟର । ସେ ଭାବେ ଯେ ବୀର ନାଟକକୁ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସମୟରେ ଯେପରି ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ପାତ୍ର ମନ୍ଦୀ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାର ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସଜ୍ଜା ହେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ସେ ସାଧାରଣ ପରିଚ୍ଛଦଧାରୀ ବୀରକୁ ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ । ମଦମତ୍ତ ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବ କାହିଁ ? ଗୁଣକୁ କେବଳ ଗୁଣୀ ଚିହ୍ନିପାରେ ସିନା ?

ପରିଶେଷରେ ଏତିକି ବଳ୍ଲବ୍ୟ ଯେ, ବସ୍ତ୍ରବେଲ୍ (Boswell) କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ସତ୍ପାତ୍ରରେ ଅର୍ପିତ ଓ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ସମଗ୍ର ଇଂଲଣ୍ଡରେ ସେ ଏପରି ଜଣଙ୍କୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କୁ ସେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରି ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ । ଜନ୍ମନ୍ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ୱୃଥା କ'ଣ ବାସ୍ତବିକ ଭାବରେ, ପ୍ରଜ୍ଞା ସହକାରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ପରିଗୁଳିତ କରି ନାହାନ୍ତି ? ସାହୁତ୍ୟକ ବ୍ୟବସାୟର ଶ୍ରେଣୀଲ ଓ ଅଶାନ୍ତରେ ଧର୍ମ ଜଗତର ଅଶାନ୍ତ, ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ନିଶ୍ୱାସ ବାଦ ମଧ୍ୟରେ, ଘୋର ଦାଉଦ୍ର୍ୟରେ, ଶାଶ୍ୱତ କ୍ଳେଶ ଓ ଯାତନାରେ, ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତରେ, ସେ ମହାପରାକ୍ରାନ୍ତ ବୀରପୁରୁଷ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସେହି ଜଗତନିୟନ୍ତ୍ରା ଜଗଦାଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଠାରେ ନିହିତ ଥିବାରୁ ସମୟର କୌଣସି ତାପ, କ୍ଳେଶ, ବେଦନା, ଅଶାନ୍ତ, ବିପ୍ଳବ ତାଙ୍କର ମନକୁ ତାଙ୍କର ଧୃବତାରାଠାରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ପ୍ରାଣ-

ବିନୟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବଚନାର ଧୂଳି ଉଠେଇ କରି-
ନ ଥିଲେ । ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ଜନ୍ମଣ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବାରଦ୍ ! !
ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଜନ୍ମ ! ! !

ରୁଷୋ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ନାରସ,
କୋପନସ୍ପର୍ଶକ ଏବଂ ବିଶେଷ ଭାବପ୍ରବଣ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମୌନଭାବ
ବିଶେଷ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ବାକ୍ସଯମର ଅଭାବ ଥିଲା । ମହତ୍ତ୍ୱର
ପ୍ରଥମ ନିଦର୍ଶନ—ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ବିପଦରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାବ-
ରୁପୋଙ୍କର ନ ଥିଲା । ଉଦ୍ଭାଦନା ଓ କଠୋରତାକୁ ପ୍ରକୃତ ବଳ କିମ୍ବା
ଶକ୍ତିର ଆଖ୍ୟା ଦେବା ଅବିବେଚନାର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯାହାଙ୍କଠାରେ
ଉଦ୍ଭାଦନାର ଚିହ୍ନ ଅଛି, ସେ କେବେହେଁ ଶାନ୍ତିଶାଳୀ ନୁହନ୍ତି, ଯେଉଁ
ବ୍ୟକ୍ତି ଘୋର ବିପତ୍ତିରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଅବିଚଳିତ
ହୃଦୟରେ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରନ୍ତି, ସେହି ଏକା
ପ୍ରକୃତ ବୀର ।

ରୁଷୋଙ୍କ ମୁଖକୁ ତାଙ୍କର ଚରଣ ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ତାଙ୍କର ବଦନମଣ୍ଡଳ
ବିଷାଦକ୍ଳିଷ୍ଟ, ନୀତିଭାଷିତ ଏବଂ ଅବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନେକ ଦୋଷ ଓ
ଅଭାବସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କଠାରେ ବୀରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ
ଥିଲା—ସତ୍ୟପ୍ରିୟତା । ତାଙ୍କର ଯେପରି ପ୍ରଗତି ସତ୍ୟାନୁଗତ ତାହା
ସେ ଯୁଗରେ ତାଙ୍କ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ ଏବଂ ଉନ୍ନତର ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ-ଅନ୍ଧଭାବ ।
ସେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାର୍ଥଜଡ଼ିତ ବାସନା ଦମନ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର
ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସେହି ତୃଷା ବଳବତ୍ତା
ତହାଲ ତାଙ୍କୁ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା । ଲୋକମୁଖରୁ ପ୍ରଶଂସାବାଦ

ଶ୍ରବଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବଳ ଦେଉଥିଲା । ସ୍ମୃତିବାଦ ଓ ପ୍ରଶଂସା ଲାଭ କରିବା ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଏକମାତ୍ର ଅକାଂକ୍ଷା ଥିଲା । ବେନଲ୍‌ସ୍ ନାମରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ମହଲାବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ନଜେ ଗୋଟିଏ ନାଟ୍ୟାବଳୟ ଦେଖିଯିବା ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ଅନୁରୋଧ କରିବାରେ ରୁଷୋ କହୁଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଯଦି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ନ ହୁଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଯଦି ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଆସି ପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ସର୍ତ୍ତରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । କାରଣ ରୁଷୋ ମନରେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲେ ବିଶେଷ କୋଳାହଳ କରି ତାଙ୍କର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିବେ; କିନ୍ତୁ ବିଧିର ବିତ୍ତମ୍ଭାରେ ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ଛଦ୍ମବେଶ ବେଶୀକ୍ଷଣ ରହିଲା ନାହିଁ । ଲୋକେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲେ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ସେ ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତି ଅଶାନ୍ତ ଓ ବିଶାଦରେ ଯାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଡାକ୍ତରୀର ବ୍ୟଗତ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଆଦୌ କଥାବାତ୍ତୀ କରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଡ୍ରୋଷର ହେତୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ । ସେ ଡ୍ରୋଷ—ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟ ହେବାରୁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଲୋକମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଏବଂ ଅର୍ଜନାର ଅଭାବ ହେତୁ ତାଙ୍କର ମନର ଭାବ କିପରି ସନ୍ଦେହ, ଅବିଶ୍ୱାସ, ଆତ୍ମଶ୍ୱାଦୀ, ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ବିଶାଦ ଦ୍ୱାରା ଅବହୃତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ କାହାର ସହୃଦ ଏକତ୍ର ବାସ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ରୁଷୋଙ୍କର ଜନନାମାନଙ୍କୁ ସକରୁଣ ଅବେଶଭାବ ନବେଦନ ତାଙ୍କର “Social Contract” ପୁସ୍ତକ, ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର ଇକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଚ୍ଚନା ଇତ୍ୟାଦି ପୁଣି ଥରେ ସତ୍ୟର ଚାରରେ ବାଜି ଉଠିଥିଲା । ସତ୍ୟଲବ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ବିରାଟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା—ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାର କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଦୋଷ, ଅଭାବ, ମାନସିକ ଅବର୍ଜନାଗୁଣି ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଉନ୍ନାଦନାରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଅନ୍ତଃସ୍ଥରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଲୋକର

ଗୋଟିଏ ଶିଳା ସଙ୍ଗଦା ପ୍ରଦାପ୍ତ । ପୁଣି ଥରେ ସେହି ଅବିଶ୍ୱାସ ବାଦ, ନାସ୍ତିକ ବାଦ ଅବର୍ଜନା ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେରଣା ଆସିଥିଲା ଯେ, ଏହି ମାନବ ପ୍ରାଣ ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ—ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସତ୍ୟ । ପ୍ରକୃତ ଦେବା ତାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସେ ତାହା ପରିସାର ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥି ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅଥୟ କିମ୍ବା ଅସ୍ଥିର ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେ ଯେପରି ଭାବରେ ସମର୍ଥ, ତାଙ୍କୁ ସେହି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ଦିଅ । ପ୍ରାଣ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ଚକ୍ରେଶ୍ୱରୀ ସାହିତ୍ୟସେବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୂପୋ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲେହେଁ । ସେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଲେଖାବଳୀ ଉଚ୍ଚଦରର ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଚରଳତା ସହଜ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ଅବିମିଶ୍ର ଭାବରେ ଏପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ରହି ଅଛି ଯେ, ତଦ୍‌ବ୍ୟାପୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ଚିତ୍ରକର୍ତ୍ତା ଓ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତହିଁରେ ପ୍ରକୃତ କବିତାର ଅଭାବ, ତହିଁରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣର ପ୍ରଭା ନାହିଁ; ଅଛି କେବଳ ଆପାତ ମଧୁର କୃତ୍ରିମ ଗୋଲପୀ ରଙ୍ଗର ମନୋହାରତ୍ୱ । କେବଳ ତାଙ୍କର ନୁହେଁ; ତାଙ୍କ ସମୟରୁ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ପରସ୍ୟା ଲେଖକଙ୍କଠାରେ ଏହି କୃତ୍ରିମତା ଓ ଅସ୍ୱାଭାବିକତା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ପରସ୍ୟା ନବୀନ ସାହିତ୍ୟ (Romantic School) ରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ପ୍ରଚାର ପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ; କିନ୍ତୁ ଥରେ ସେକ୍ସପିଅର କିମ୍ବା ଗୋଇଥେ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୁଟ୍ଟଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୁକ୍ତିପାତ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବ ଯେ, କେଉଁଟି ସତ୍ୟ ଏବଂ କେଉଁଟି ଆପାତ ସତ୍ୟ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଜନ୍‌ସନ୍‌ସ୍କଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରିଛୁ ଯେ, ଗଣ୍ଡଗୋଲ ବିଶ୍ୱାସୀ ମଧ୍ୟରେ ସେ କିପରି ଉପଦେଷ୍ଟାର ଏବଂ ମହାନୁଭବର

କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ଯାଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ରୂପୋକ୍ତଠାରେ ଏହାର ବିପତ୍ତି ଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପାରିସ୍ ଜେଲରେ ନିବାସନଭୋଗ ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ସ୍ୱଭାବଜନିତ ମସ୍ତକବିକୃତ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦମରୂପେ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲା ଯେ, ଏ ସଂସାର ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହାର ନିୟମ ତାଙ୍କର ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ । କାଗଜରରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ, ପାଗଳ ବୋଲି ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହାସ୍ୟାସ୍ତଦ ହେବାକୁ ଏବଂ ବନ୍ୟ ପଶୁବତ୍ ଅନଶନରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କେହି ବାଧା ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ପରସ୍ପାରି ଶୁଦ୍ଧବିପ୍ଳବ ରୂପୋକ୍ତଠାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସୁରୋଧା ଓ ମୁକ୍ତିଦାତା ପାଇଥିଲା ।

ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିଷମୟ ଫଳ ଏବଂ ସଭ୍ୟଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ଆଦମ ପ୍ରାକୃତଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ, ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଓଜସ୍ବିଳା ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ମତବାଦ ନିଖିଳ ପରସ୍ପାଦେଶରେ ଏକ ଅଭିନବ ସ୍ବଦନ ଆନୟନ କରିଥିଲା । ଏହିଠାରେ ରୂପୋକ୍ତ ବିଷୟ ସାଙ୍ଗ ହେଲା ।

ମୃତକଲ୍ପ, ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଅତ୍ୟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କୃତ୍ରିମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରବି ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ରୂପରେ ଜଣେ ଅକୃତ୍ରିମ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଭୂତ ବ୍ୟାପାର ରୂପେ ପରିଗଣିତ । ଭ୍ରଷଣ ମରୁପ୍ରାନ୍ତରେ ଜଳାଶୟବତ୍ ସେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର କପର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ହେବ; ତାହା କେହି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଚପ୍ର ଅଗ୍ନିକଣା ମନେ କରି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଏପରି ଘୋର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ବୋଧ ହୁଏ କାହାର ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନାହିଁ । ଭ୍ରଷ୍ଟର ବିମ୍ବତଳେ ପୁଣି ଏକ ମହାପ୍ରାଣରେ ଦୁଃଖ ଯାତନାପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଗଲା । ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟଙ୍କ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ

ବୋଧଦୁଃଖ ଅତି କାହାର ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପ୍ରକୃତର
ଏପରି ଅପରାଧ ! ସେ ଦରିଦ୍ର କୃଷକଗୁଡ଼ିକରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିଲେ ।
ସମସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେଶର ଜଣେ ମହାତ୍ମା ପୁଣି ଥରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଦେଶୀୟ
କୃଷକ ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପିତା ଅଭାଗୀୟ ଦରିଦ୍ର ଓ ପରିଶ୍ରମୀ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର
ତେଜା ଓ ଉଦ୍ୟମ ନାନାଦିଗରେ ବିପଲ ହେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା
ନିରାଶ୍ରୟ ଯାସାରକ ଜ୍ଞାନ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ନୀରବରେ ଅବଚଳିତ ହୃଦୟରେ
ସଦ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ତାଙ୍କର ଚରସଦୃଶ
ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗୃହସ୍ଥାନୀ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କୁ ଗୁଣଗୁଣିତ
କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭାଲ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଅଜାବ ଗାବୁଆଁରେ ପଶି
ଲେଖୁଥିଲେ । ସେ ପଶି ପାଠ କଲବେଳେ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅବିରଳ
ଅଶ୍ରୁଧାର ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ବିଶାଳ ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କପାଇଁ
ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ନିଆଁ କ, କଷ୍ଟସହସ୍ତ, ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମୀ ପିତା
ଜଣେ ନୀରବ ବୀର ଏବଂ ମୁକ କବି ଥିଲେ । ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ
ପୁଣ୍ୟ ପଥରେ ଲବ୍ଧି ହେବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କ
ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା ଲଣ୍ଡନ ନଗରର ଉଚ୍ଚତ ସଭ୍ୟସମାଜରେ ରହି ସମାଜର
ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ ।
କିନ୍ତୁ ସେ କହନ୍ତି ଯେ, ଉକ୍ତ କୃଷକ ଘରେ ସେ ଯେପରି ମଧୁର ଆଳାପ,
ଆଦର ଓ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରି ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ, ସେପରି ଅନ୍ୟ
କୌଣସିଠାରେ ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଭ୍ରାସଣ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ
ପଡ଼ୁଥିଲା । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ବିଶ୍ଵସ୍ତ, ଅଜେୟ, ନିଆଁକ ସେ ବିକ୍ରମ ସହକାରେ
ସମସ୍ତ ଜୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ବୀରର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।
ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ସବାଦପଥର ଛନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ବିକ୍ରମ ଓ
ମହତ୍ତ୍ଵ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେହେଁ ସେ କେବେହେଁ ଜୀବନରେ

ହତପ୍ରଭ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ସମ୍ଭବେ ବଳୟ ଭଳି ନାହାନ୍ତି; ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ଏହପରି ଜଣେ ପିତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତ ପୁଅ ଥିଲେ ।

ରବର୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ନାନାବିଧ ଅସୁବିଧା ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଅଶିଷିତ, ଦରିଦ୍ର, କଠିନ ଶାଶ୍ଵତ ପରିଶ୍ରମ ଜମିତ ସେ ଅଭିପ୍ରେତ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଲେଖାବଳୀ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷା ସମ୍ବଳିତ । ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ଯଦି ତାହାହିଁ ମାକ୍‌ଟି ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ନିଷ୍ଠୟ ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରଧାନ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ତଥାପି ସେ ସେହି ଅମାକ୍‌ଟି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲେଖକୁ ମୁଦ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣିଅଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବାସ୍ତବ ସ୍ତବ୍ଧ ପ୍ରଜାୟମାନ ଦେଉଛି ଯେ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୃତ୍ରିମତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଗଭୀର ଆବେଗଭର ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଉଦାର, ସ୍ପଷ୍ଟ, ଅକୃତ୍ରିମ, ଗ୍ରାମ୍ୟ, ମହତ୍, ତେଜସ୍ଵୀ, ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭାସିତ, ନବମାତକୋମଳ ଦୟାଦ୍ରୁ ହୃଦୟ— ସୁରତନ ନିର୍ଗ ଦେବତା ‘ଅର’ଙ୍କ ସଦୃଶ ପ୍ରତିଭାତ ।

ବର୍ଣ୍ଣସ୍ଙ୍କ ଭ୍ରାତା କହନ୍ତି, ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ସହସ୍ର ଅଭବ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅତିଶୟ ମିଷ୍ଟାଲାପୀ, ମଧୁରଭାଷୀ, ଆମୋଦୀ ଓ ରଙ୍ଗରହସ୍ୟ ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଧୀଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୃଦୟବାନ୍ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଆମୋଦପ୍ରିୟତା ଓ ଅନନ୍ତ ଚିତ୍ର ସ୍ମୃତିର ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍ତମ ଗୁଣ ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ଆହୁର କମଳାୟ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଶାର ଅସରନ୍ତ ରସ୍ତା ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟରେ ଆଦୌ ଅଧୀର ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ବରଂ ଅବିଚଳିତ ରହିଅଛନ୍ତି । ଯେପରି କେଶବ ତାହାର କେଶର ଉପରୁ ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ଝାଡ଼ିଦେ ଏବଂ ଯେପରି ବେକଗାମୀ ସମର ଭୂରଙ୍ଗ ଥଣ୍ଡର ସଂଘର୍ଷ ଶବ୍ଦରେ ହର୍ଷୋପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ କରେ, ସେପରି

ସେ ତାଙ୍କର ଯାତନାସମୂହ ଦୂରକୁ ବିସେଷ କରି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦିନ ଯାପନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଶା, ଆନନ୍ଦ କେବଳ ସହୃଦୟତାର ପରିଚୟ ଦେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସେ ଅତ୍ୟୁତ ବିକ୍ରମଶାଳୀ ପୁରୁଷ କହଲେ ଅରୁଣ୍ଡ ଦେବ ନାହିଁ ସତ୍ୟ, ତଥାପି ସମୟ ଅସୁଚ୍ଛ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କି ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରର ଏକ ଅଙ୍ଗ ମାତ୍ର । ଆଧ୍ୟାପକ ଷ୍ଟିବାର୍ଟ (Stewart) କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଲେଖିବା ଶକ୍ତି କେବଳ ସହଜତା ଅନୁକ୍ରମିତାର ପଲ । ତାଙ୍କର ବାକ୍ୟାଳାପ ଓ କଥୋପକଥନ ମଧ୍ୟ ଅତିଶୟ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ । ସାଧାରଣ କଥୋପକଥନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଓକ୍ସିଜନ ବକ୍ତୃତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କି ଧନା କି ନିର୍ବୀନା, କି ଭକ୍ତ, କି ନୀତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଦୃତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପଭୋଗ୍ୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଜୀବନାଲେଖକ ଲକ୍‌ହାର୍ଟ (Lockhart) ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ, ବକ୍ତୃତା ଦେବୀ ସମୟରେ ସାଧାରଣ କୃଷକଠାରୁ ଅଶ୍ଵପାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ତୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା, ହୃଦୟର ବଳ ଏବଂ ଅପରିମେୟ ଆଶା, ନୈରାଶ୍ୟଶୂନ୍ୟତା, ଘାସ୍‌ଦୃଷ୍ଟି, ବୋଧଶକ୍ତି, ସହଜ ଶକ୍ତି, ସାହସ ଓ ମନୁଷ୍ୟତ୍ଵ ବିବେଚନାରେ ଆତ୍ମେମାନେ କେଉଁଠାରେ ଏପରି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇବୁ ?

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମିଶ୍ରବୋଙ୍କ ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଶାଶ୍ଵତ ଏବଂ ମାନସିକ ବଳ ବିଦ୍ୟମାନ । ମିଶ୍ରବୋଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସତ୍ୟପ୍ରିୟତା, ଧୀଶକ୍ତି, ଘାସ୍‌ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି । ମିଶ୍ରବୋଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି । ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଅନେକ ବସ୍ତୁନିର୍ଦ୍ଦେଶ

ନିମିତ୍ତ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ସେହି ଏକ ଗଭୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଆବେଗ ଏବଂ ତତ୍ପରତା ପୁଣି ସେହି ଅତି କୋମଳ ସ୍ନେହଭରା ପ୍ରୀତି ଏବଂ କମଳାୟ ପ୍ରବୃତ୍ତିନିତୟ । ବିଚକ୍ଷଣତା, କୌତୁକପ୍ରିୟତା, ବିକଟହାସ୍ୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଦମ୍ଭାୟ ଶକ୍ତି, କୋମଳତା, ସ୍ନେହପ୍ରବଣତା ଏବଂ ଅକୃତ୍ରିମତା ଉଭୟଙ୍କଠାରେ ବର୍ତ୍ତିମାନ । ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଗତି ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । ରାଜନୀତିକକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଜାତୀୟ ଶୁଦ୍ଧସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଯୁକ୍ତିଚର୍ଚ୍ଚା, ବାକ୍ସଭାରରେ ସାଧାରଣ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧାୟୀଜୀବନ ଗଠନରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଅନୁମାନେ କହୁଁ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ପ୍ରଧାନ ବିଶେଷତ୍ବ— ଅକୃତ୍ରିମତା; ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ଓ କବିତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ଯେଉଁ ଗାନ ଗାଇଥାନ୍ତି, ତହିଁରେ ଅସ୍ଵାଭାବିକତାର ଗଳ ନାହିଁ; ଅଛି କେବଳ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାନୁଭୂତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଧ୍ରୁବ ତାହା— ସତ୍ୟ; ତାଙ୍କର ଜୀବନ କେବଳ ଶୁଷ୍କ ଶୋକ-ତାପ-ବିପାଦଜର୍ଜିତ ଅକୃତ୍ରିମତା ବା ସରଳତା—ହୁଏ ନୁହେଁ, ଅଥଚ ବାସ୍ତବିକ ସରଳତା; ଚିନ୍ତା ବନ୍ୟ ଏବଂ ନିରସ୍ତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସତ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ସତତ ସଂଗ୍ରାମକାରୀ । ସେହି ଭାବରେ ଧରିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କଠାରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତାହା ଆଦମତା ଅଛି ।

ବୀରସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା—ଓଡ଼ିଆ, ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ! ଏହି ସାହାଯ୍ୟକ ବୀରମାନେ ମଧ୍ୟ ତହିଁରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ଚିନ୍ତା ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଲବ୍ଧ । ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ ନିମିତ୍ତ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପାଞ୍ଜିଶାଳା-ରକ୍ଷକଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଅଶ୍ଵରସକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଯେ ଆବେଗଭରା ଔସ୍ଵାଦ—ତାହାହିଁ କେବଳ ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ବୀରପୂଜା । ମହାପୁରୁଷ-ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପ୍ରତିଭାର ଉପାସନା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଜନ୍ମନିକ ପୂଜକ ବସ୍ତୁଏଲ୍ । ସେହିପରି ରୂପୋକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଉପାସକ ଥିଲେ ।

ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ବାଣୀରେ ଆତ୍ମା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ତତ୍ ସରସତୀ
ତାଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧନା ଓ ଉପାସନା । ଓଡ଼ିଆକୁ ଦେବତା ବୋଲି,
ଧର୍ମପଦେଷ୍ଟା ବୋଲି, ଧର୍ମଯାଜକ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଆଶ୍ୟା
ଦଥ, ତହିଁରେ କିଛି ଲାଭ ବା ସଇ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବାଣୀରେ ହୃଦୟ
ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସ ଜାତ ହେଉଛି କି ନାହିଁ, ତାହାହିଁ ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ।
ଯେବେ ତାଙ୍କ ବାଣୀ ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ହେବ,
କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ।
ସେମାନଙ୍କ ବାଣୀ ମହତ୍ତ୍ୱ, ଶ୍ରୀରାମ, ତଥା ସତ୍ୟର ମୂଳାଧାର । ତାହା
ସଂସାରର ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନରସୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରେ-
ତାହା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ନିଦେଶ ।

ବର୍ଣ୍ଣସ୍ୱଳ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା—ତାଙ୍କର ଏଡିନ୍ବର
(Edinburgh) ଦର୍ଶନ । ସେହଠାରେ ବହୁତଃ ତାଙ୍କର
ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରକାଶ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ହଠାତ୍ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ରର
ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ହଠାତ୍ ଆକର୍ଷିତ ଏବଂ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ବିରାଟ
ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ବିପୁଳ ସମାବେଦ । ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତିବାଦ, ଗୁଣକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ,
ଜୟଭେଷ୍ଟ ବାଦନରେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହୋଇ ନ ଥିଲା,
ଆସୁଣ୍ଡାଦା ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା, ହୃଦୟ ଅବିଚଳିତ—ସେହପରି
ଅଟଳ, ଶାନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି, ବର୍ଣ୍ଣସ୍ୱଳ ହଠାତ୍ ଏତେ ବିପୁଳ ସମ୍ମାନ
ଲାଭ—କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନକୁ ଆରୁଡ଼ି ନ ହୋଇ
ସାଧାରଣ ସୈନିକରୁ ନେପୋଲିୟନଙ୍କର ଏକାବେଳେ ସମ୍ରାଟ୍ ପଦବୀ
ଲାଭ କଲା ପରି ହୋଇଥିଲା । ବର୍ଣ୍ଣସ୍ୱଳର ସପ୍ତବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମରେ
ସେ ଆଉ କୃଷକ ନୁହେଁ । ସେ ସେତେବେଳେ କାଗାକାସ, ନିନ୍ଦାବାଦ
ପ୍ରଭୃତିରୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଲାଭିବା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପଳାୟନର ଚେଷ୍ଟା ଓ
ଉଦ୍‌ଯୋଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ । ଏକସମୟରେ ସେ ଜଣେ ନରୁପାୟ ନିଃସହାୟ
ସବସ୍ଥାନ୍ତ କୃଷକ ଏବଂ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ପୁଣି ସମ୍ରାଜ୍ୟବାଣୀୟ

ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବୃତ । ଖ୍ୟାତନାମା ରାଜା ଏବଂ ଅନନ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ଗୁଣବତୀ ମହିଳା ସମାଜରେ ରାଜାଙ୍କର ଆମେଦପ୍ରମୋଦ କରି ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଗୃହ୍ୟ ଲେଖ୍ୟପ୍ରୟାଦ ଗଜଭୋଗ ସେବନ ପୂର୍ବକ ପରିଶେଷରେ ଜଗତର ଲୋଚନ ନନ୍ଦନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟସନରେ ନୀରବ ରହି ପାରିନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆକର୍ଷକ ବିପୁଳ ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡର ବିଚଳିତ ନ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅତି ଅଳ୍ପ । ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ଅବିଚଳିତ ହୃଦୟରେ ଏହି ଅର୍ଦ୍ଧନା ସବୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ତିନେ ପୁରୀ ହୃଦୟରେ ଅସ୍ୱାଭିମାନକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଉ ନଥିଲେ । ଧୀର, ପ୍ରଶାନ୍ତ, ବିସ୍ମୟବରହତ ତଥା ବ୍ରୀଡ଼ାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସେ ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରୁଥିଲେ ଯେ, ସେ ପୂର୍ବର ସେହି ରବର୍ଟ୍ ବର୍ଣ୍ଣସ୍—କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ପଦସମ୍ମାନ କେବଳ ମୁଦ୍ରାଙ୍କିତ । ତେଣୁ ଏବଂ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ମାତ୍ର । ପଦସମ୍ମାନ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ମନୁଷ୍ୟ ହୁଏ ରହେ । ଅନ୍ୟ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହିଠାରେ ହୁଏ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ।

କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଏହି ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ପୂଜକମାନେ ହୁଏ ବର୍ଣ୍ଣସ୍ ଜୀବନ ନଷ୍ଟ କରି ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ଘଟାଇଲେ । ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୁଏ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେମାନେ ସବଦା ତାଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିବେଷ୍ଟନ କରି ତାଙ୍କର କୃଷିକର୍ମ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଘୋର ବ୍ୟାଘ୍ର ତ ଜନ୍ମାଇ ଜୀବିକା ନିବାହର ପଛା ହୁଏକ କରି ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଚକ୍ରାବ୍ର ଫଳ ହେଲା—ଅଶାନ୍ତ, ଦୁଃଖ, କ୍ଳେଶ ଓ ମନସ୍ତାପ । ସଂସାର ବିଷମୟ ବୋଧ ହେଲା; ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଚରଣ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବିଶ୍ୱମଧ୍ୟରେ ଏକାକୀ-ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ! କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକମହର୍ଷି କି ଶ୍ରୀ ! ଚିନ୍ତାକଲେ ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠେ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ-ସମ୍ମାନ ଚୁକ୍ତି କିମ୍ବା ସମବେଦନା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର କହିତ ଆମୋଦ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ବାରଙ୍କର ଘୋର ଦୁରବସ୍ଥା ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ମୃତ୍ୟୁ । ଧନ୍ୟ ସେହି ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ତୁତିବାଦକ ବର୍ଗ ! ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ମହିମା ।

ଷଷ୍ଠ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ରାଜକୀର

ତ୍ରମୃତ୍ତ ଏଲ, ନେପୋଲିଅନ

(ଅଧୁନିକ ବିପ୍ଳବବାଦ)

କର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ବେମାନେ ବାରଦ୍ଦର ଚରମସୀମାରେ ଉପନୀତ । ରାଜକୀର — ଜନନାୟକ, ଅଧିନାୟକ; ଯାହାଙ୍କ ଆଦେଶ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଳନୀୟ ଓ ଶିଷ୍ଟାଧିକାରୀ—କର୍ତ୍ତମାନ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନବ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବାରଦ୍ଦ ଏକାଧାରରେ ତାଙ୍କଠାରେ ଠୁଳ । ଧର୍ମଯାକକ ଧର୍ମାପଦେଷ୍ଟା ଏବଂ ସର୍ବପ୍ରକାର ପାର୍ଥିବ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆଧିବୌଦ୍ଧିକ ଉତ୍କର୍ଷ ତାଙ୍କଠାରେ ସମାବିଷ୍ଟ । ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ପରିଗୁଳନା କରିବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରନ୍ତି । ଇଂରାଜୀରେ ରାଜା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ବକ୍ କହୁଅଛନ୍ତି, ଶାସନପଦ୍ଧତିର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସୁବିଗୁରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ସେଥିଲ୍ଲଗି ପ୍ରକୃତ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କଠାରେ ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ରାଜଉପଗୁର, ଅର୍ଦ୍ଧନା, ନେତୃତ୍ବ, ରାଜଦଣ୍ଡ, ରାଜାଦି ନ୍ୟାୟ ନ୍ୟାୟ କରବାକୁ ହେବ । ସେ ତାଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ଏବଂ ଶକ୍ତି ଅନୁପ୍ରାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଳନା କରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାମାଜିକ, ଜାତୀୟ ସ୍ତରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି । ଜାତୀୟ ମହାସଭାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ସମ୍ଭାର, ଆରାଧନା, ପରାସୀ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ—ସୁଲତା ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଯେ କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ଯୋଗ୍ୟତମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚନ କରି, ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନକୁ ଆରୁହ କରାଇ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରା ସର୍ବର୍ଦ୍ଧନା

କଲେ ଦେଶରେ ସୁଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ଏବଂ ଶାନ୍ତ ସ୍ଥାପିତ ହେବ ।
ଯେ ଯୋଗ୍ୟତମ ବ୍ୟକ୍ତି—ସେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟପ୍ରାଣ, ନ୍ୟାୟପର ଏବଂ
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଚେତା, ତେଣୁ ସେ ତାହା କରିବାକୁ ଅଦେଶ କରନ୍ତି, ତାହା
ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତିସ୍ୱଳ୍ପ ଏବଂ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ; ତେଣୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଳନୀୟ ।

ଏହା ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟ କଥା, ଅଦର୍ଶ କେବେହେଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅଦର୍ଶ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବହୁତୁରରେ
ଅବସ୍ଥିତ, ତେଣୁ ଯେତେତୁର ସମ୍ଭବ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା
ଅବଶ୍ୟକ । ପସାନ୍ତରେ ଅଦର୍ଶର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସ୍ପୀକାର କରିବା ଅଶେଷ
ନିବୋଧତାର ଲକ୍ଷଣ । ଯଦି ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନ ହୁଏ,
ତେବେ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । କୌଣସି ଶିଳ୍ପୀ ଗୁହର
କାନ୍ଥ କେବେହେଁ ସିଧା ସଳଖ ନିର୍ମାଣ କରିପାରେ ନାହିଁ,
କିନ୍ତୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ସଳଖ ହେଲେ ତାହା ଭାଙ୍ଗି ନ ପଡ଼ି ଛଡ଼ା ହୋଇ
ରହେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜନୀତିକ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ
ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, କି ପୁରାତନ କି ନୂତନ ସବୁ
ଯୁଗରେ ଏହି ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଭାବରେ ପ୍ରାୟ ଅନର୍ଥ ଘଟିଅଛି ।
ପରସ୍ପାରି ଶତ୍ରୁତ୍ୱପୂର୍ବକ ମୂଳରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବ ନିହତ । ଅନୁପଯୁକ୍ତ,
ଅନଭିଜ୍ଞ, ଦୁର୍ବଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟହୀନ, ସାହସଶୂନ୍ୟ ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଶାସନପଦ୍ଧତି
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶୀଘ୍ରଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଲେ ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମର
ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟେ, ତେଣୁ ଫଳରେ ଭୀଷଣ ବିକ୍ରାନ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ।
ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଅପଦାର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଗୁଳନାରେ ଜନସାଧାରଣର ଅଭିଳାଷ,
ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ଅଶାନ୍ତର ବକ୍ତି ଉଦ୍ଧାପିତ ହୁଏ ଏବଂ
ଆପାମର ଜନସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଣର ଆକାଂକ୍ଷା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ
ବିଦ୍ରୋହ ବକ୍ତିରେ ଅହତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

କିମ୍ବତ୍ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଖୁଆର୍ଟ୍ ସରକାର ଶାସନ କାଳରେ “ସରକାର ଐଶ୍ଵର୍ୟ୍ୟ ଅଧିକାର” ମତବାଦ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ପ୍ରତି ଆଦୌ ଆସୁ ନାହିଁ । ତାହା ‘ପୋଥି ବାଇଗଣ’ ହୋଇ ରହିଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ମତର ମୂଳ ଅଛି ଏବଂ ସତ୍ୟ ଅଛି, ଏହା ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ । ଯେ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରି ତାହାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ସରକାରୀ ପରିଧାନ କରାଇ ତାହାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଶାସନଭାର ଅର୍ପଣ କଲେ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରେ ଐଶୀ ପ୍ରେରଣା ଆସେ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରେରଣାରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ଅଲୌକିକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି— ସେତେବେଳେ ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ଦେବତା । ଏହାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବା ସର୍ବତୋଭାବେ ବିଧେୟ; କିନ୍ତୁ ଅସ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମାନବସମାଜକୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଅଛି, ତାହା ଅଭିଶପ୍ତ ରୂପାୟକ । ସେ ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରଭୃତି କରିଅଛି ଏ ପରିତ୍ରାଣ୍ୟମାନ ନିଷିଦ୍ଧ ଜଗତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କଳକାରଖାନା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତର ନୟନ୍ତ୍ରା ଜଣେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସୌରଜଗତଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରାଣୀଜଗତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଷିଦ୍ଧ ପ୍ରକୃତି ପରିବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୈତିକ ନୟମ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରତିପଳିତ । ବାୟତା ଓ ନୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତାଠାରୁ ଅଧିକ ନୈତିକବଳନ ଆଉ ନାହିଁ । ପ୍ରୟୋଜନ ସମୟରେ ଯେ ବାୟତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡା ବୋଧ କରେ ତାକୁ ଧକ୍ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିବା କାଳରେ ଯେ ବାୟତା ଦାବି କରେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଧକ୍ । ସରକାରି ଶାସନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନୟମ ଯାହା କିଛି ହେଉ ନା କାହିଁକି, ତାହାହିଁ ରାଜବାନଙ୍କର ନୟମ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ଏବଂ ସ୍ଵାର୍ଥାନୁଷ୍ଠାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ମାନସିକ କୋମଳବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନପ୍ରସ୍ତ କରି ପକାଇଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ-ସମାଜରେ କିଛିହିଁ ଐଶୀ ସତ୍ତା ନାହିଁ ଏବଂ ଅବିଶ୍ଵାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗରେ

ରାଜାଙ୍କ ଔଶୀସଭାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ସବୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାପ ଓ ଘୋରତମ ଅପରାଧ । ଉପଯୁକ୍ତ ନରଦେବତାଙ୍କର ଅନୁପ୍ରସନ୍ନ ଏବଂ ହିତାସନାଧି-
ରୁତୀକରଣ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ଅଭାବ । ରାଜା ଏକାଧାରରେ
ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ଓ ନେତା ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରାଜ୍ୟର ମଧ୍ୟ
ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ।

ଏହି ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅନୁପ୍ରସନ୍ନ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ପନ୍ଥାର ଅନଭିକ୍ଷିତା
ଅଭିଶପ୍ତ ଗୁରୁତର ଓ ଶୋଚନୀୟ । ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଏହି ଶୋଚନୀୟ
ଏବଂ ଦୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ଧୋଲୋକ କିମ୍ବା ଯୁଦ୍ଧ ବିକ୍ରମର
ସମୟ ହିଁ ଏକା ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସମୟ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ପରାସୀ
ଶତ୍ରୁ-ବିପ୍ଳବ ଏହାର ସୂଚନା ନୁହେଁ, ବରଂ ଶେଷ ପରାଜୟ । ଏହାର
ପ୍ରାରମ୍ଭ ଭିନ୍ନଗତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଲୁଥରଙ୍କ ଧର୍ମ ସମ୍ବାରର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ।
ସେହିଠାରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଅବନତି ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ । ଧର୍ମରେ ଗ୍ଳାନି
ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଅସାରକୁ ସାର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ, ପ୍ରକୃତିର
ସତ୍ୟରେ ସନ୍ନିହାନ ହେବାରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ତର୍ହତ ହେବାକୁ ବସିଲା ।
ସମସ୍ତ ଜଗତ ସନ୍ଦେହ, ଅବିଶ୍ୱାସ ରୂପ ଧର୍ମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା,
ପୃଥିବୀ ଅନ୍ଧସାର ଶୂନ୍ୟ ହେଲା । ଅନ୍ତର କଳ୍ପିତ ହେବାରୁ ବହୁର୍ଜିତ
ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ଭୋଦର କଳ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା—ଶିଳ୍ପୀ ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି
ଭୁଲିଯାଇ କେବଳ ଇଷ୍ଟକ ଉପରେ ଇଷ୍ଟକ ପ୍ରାପନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ
କଲା; କିନ୍ତୁ ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସମସ୍ତ
ଭୂମିସାତ୍ ହେଲା, ଭଗବତ୍ ସୃଷ୍ଟି ମାନବ ସମାଜରେ ଭଗବତ୍‌ସତ୍ୟର
ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଆହୁର୍ଯ୍ୟଜନକ ନୁହେଁ କି ?

ଲୁଥରଙ୍କ ପୋପଙ୍କଠାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ତାକୁ ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ
ପ୍ରଦର୍ଶନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପରାସୀ ଜାତିର ଘୋର ରାୟାବଦ୍ଧ ପ୍ରଲୟ
ଘନଗନ୍ଧୀରଘୋଷ ଏବଂ ନରକର କରାଳ ହୃଦୟବିଦାରକ ବିକଟ
ଚିତ୍କାରରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ—ଔଚ୍ଛ୍ୱାସିକ ସତ୍ୟ—ନିହତ । ପୁଣି ଥରେ

ଜୀବନ୍ତ ଜାଗତ ଜାତିର ବାଣୀ ଦୁଃସ୍ବପ୍ନ ପ୍ରପୀଡ଼ନରେ ଗଭୀର ସ୍ବପ୍ନପ୍ରି
ପକ୍ଷଦ୍ବାର କରି ମାନବସମାଜର ରକ୍ତେ ରକ୍ତେ ଉଚ୍ଛ୍ବସିତ ହୋଇ
ଉଠିଲା । ହଠାତ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ସମସ୍ତ ଭବରେ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଜାତିର ଏହି ଜାଗରଣ
ମୃତପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ସଂରୁ କଲା । ଏହିପରି ଜାଗରଣ ନୂତନଭାବ, ନୂତନ
ଆଲୋଚନା ଆନୟନ କରେ ଏବଂ ରାଜବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜବତ୍ ଶକ୍ତିର
ଅସ୍ତିତ୍ବ ବିପଦରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣି ଦିଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ପନ୍ଥା ଭ୍ରମଣ,
ଭୟାବହ ଏବଂ ନାରାଜ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । “ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥାଃ
ବିଦ୍ୟାତେୟନାୟ” । ଭଗ୍ନତା, କପଟତା, କୃତ୍ରିମତାର ସମ୍ବଳ ବିନାଶ
ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେବା ତ ପୁଣି ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଏଥିଲାଗି ଯେତେ
ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁ, ସ୍ବାମୀ ବିପ୍ଳବ ହେଉ ବା ପରାସୀରାଜ୍ୟୀୟ
ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରବଳ ବଢ଼ି ହେଉ, ଯେ କୌଣସି ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରି
ପୁଣି ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହିଠାରେ ସତ୍ୟ
ପ୍ରବଳ ପ୍ରଲୟ-ବଢ଼ି ଦ୍ବାସ୍ତ ଅଛାଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଉପାୟାନ୍ତର ନ
ଥିବା ହେତୁ ଏହି ପନ୍ଥାର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ ମତ ଯେ,
ସେହି ବିକ୍ରାନ୍ତ ସମୟରେ ପରାସୀ ଜାତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଗଳ ପ୍ରାୟ ହୋଇ
ଯାଇଥିଲା । ତାର ତଳେ ସୁଦ୍ଧା ହତାହତ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମାଦବତ୍
କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପରାସୀ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତିର
ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ତାହା ସମସ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତସ ଦେଶକୁ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ
ପାଗଳା ଗାରଦରେ ପରିଣତ କରିଥିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଦୁଃସ୍ବପ୍ନରୁ ଅତିବାହିତ ହୋଇଅଛି । କାଳରାତ୍ରିର
ଅବସାନ ହୋଇଅଛି । ସେହି ସ୍ବପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରହେଳିକା ଉଦ୍ଭବ
ଯାଇ ଶାନ୍ତ ସୁନବାର ଫେରି ଆସିଅଛି । ଏହାପରେ ପୁଣି ଶାନ୍ତପ୍ରିୟ
ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କୁ ୧୮୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁଲାଇ ମାସର ତିନୋଟି ଦିବସ
ଅତିଶୟ ଅତୁଟପୂର୍ବ ଓ ବିସ୍ମୟକର ବୋଧ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ପରାସୀ

ଜାତି ଉତ୍ପତ୍ତି, ଜାଗରତ ଏବଂ ସେହି ପୂର୍ବ ବିପ୍ଳବକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ
 ଜଗତ ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟାପୃତ । ସେହି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଜାତିର ସୁବିଧାମାନେ
 ପ୍ରାଣର ବିନିମୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଧପରିକର
 ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଣପତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ, କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାର କରିବାକୁ
 ଅସମର୍ଥ ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରାଣବଳି ଦେଇ ହୃଦୟର ପ୍ରକୃଳିତ ଅଗ୍ନିକୁ
 ନିବୀଡ଼ିତ କରିବେ । ଏହି ଦବସହସ୍ର ନିର୍ବିବାଦରେ ପ୍ରମାଣ କରିଅଛି ଯେ,
 ପରାସୀଜାତିର ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଦ୍ରିତ ବିକୃତିର ଆକର୍ଷଣ ଫଳ ନୁହେଁ, କିମ୍ବା
 ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତର ଆକର୍ଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ; ବରଂ ଏହା ଏହି ପୃଥିବୀପ୍ରସ୍ତୁତି
 ସତ୍ୟ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ ସତ୍ୟ । ଏହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ
 କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚିତ ।

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ପରାସୀ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଲୋକେ ଏ
 ଯୁଗର ମନ୍ଦତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଅଗାଧ ସମୁଦ୍ରରେ ବାତ୍ୟା-
 ବିସୋରତ ତରଣୀ ଶୈଳାଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିପାରି ଆତ୍ମନିମନ୍ତେ ତାହାକୁ
 ଗ୍ରହଣ କରିବୁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶକ, ସଂସାର-ମାୟା
 ନୁହେଁ ସତ୍ୟ; ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଏହଠାରେ ଶେଷ । ଏହା ପ୍ରଳୟରେଣୀ
 ବାଦନ କରି ବିଶ୍ୱଜଗତକୁ ଜଣାଇ ଦେଇଅଛି ।

ଏହିପରି କାଳରେ ବାରପୂଜାର ମୂଳା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବିଧ ହୋଇଅଛି,
 ବାରପୂଜା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜଗତ
 ପରିଚାଳିତ ହେବାର ଶାଶ୍ୱତ ଆଶା ବର୍ତ୍ତମାନ । ମନୁଷ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
 ସମସ୍ତ ଆତ୍ମୋଜନ, ମତବାଦ, ଧର୍ମ ପଦ୍ଧତି, ଶାସନପଦ୍ଧତି, ସମାଜ, ସମିତି,
 କାଳର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାକରେ ପଡ଼ି ନଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏହାର ସୟନାହିଁ ।
 ପ୍ରକୃତ ବାରଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲେ, ବାର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
 ଜାଗରିତ ହୁଏ ଏବଂ ଏହା ସମସ୍ତ ଗଣଗୋଳ ଝଡ଼ ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଧ୍ରୁବତାରା
 ରୂପେ ରାଜକମାନ ହୁଏ ।

ପରସୀ ବିପ୍ଳବର କଳ୍ପ । ଓ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ବାରପୂଜା କପରି ଅଦ୍ଭୁତ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଥିବ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କଠାରେ ଅଶ୍ରୁ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଆବର୍ତ୍ତକରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କି ଅବିଶ୍ୱାସକାରିତା ! ପ୍ରକୃତ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ନିର୍ଜୀବ ଯନ୍ତ୍ରରୂପେ ବିବେଚିତ ହେବାରୁ ତାର ମହାପୁରୁଷ ଉତ୍ପାଦନ ଶକ୍ତିରେ ସାଧାରଣର ଭ୍ରମବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା, ସାମ୍ୟନୀତି, କୃତ୍ରିମବାରମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଏହି ଛୋଟ ମୂଳରେ ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ବାର ବୋଲି ଆହୂତଶ୍ରେୟ ବାଦନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ବାର ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ପାଟି ନୁହନ୍ତି, ବାରପୂଜା ବିନଷ୍ଟ ହେବାର ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ, ଏହା ଅବିନାଶୀ ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ବିରାଜିତ । ଦେବତା ଉପାସନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମନୁଷ୍ୟର ସାଧାରଣ ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟର ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାଗୃହରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ପରିଦୃଷ୍ଟ । ଶୁକରକ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ତରଉପାସନା ମଧ୍ୟ ଏ ଯୁଗରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭବ ।

ଯେହେତୁ ଅନେକ ମହାପୁରୁଷ ବିଦ୍ରୋହୀ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଇ-ଅଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି କଣ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସୀପ୍ରବର୍ତ୍ତିକ ? ନା ତାହା ନୁହେଁ, ସେମାନେ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସନ୍ତାନ, କିନ୍ତୁ ଏହା ବଡ଼ ଶୋଚନୀୟ ବିଷୟ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବିପ୍ଳବ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ—ତେଣୁ ସେମାନେ ଅସଜକତା ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବିପ୍ଳବବାଦୀ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସୀଙ୍କର ଜାତଶତ୍ରୁ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବ୍ରତ ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ । ଯେପରି ସୂତ୍ରଧର ବୃକ୍ଷକୁ କର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବକ ସମତଳ କରି ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ କରିଦିଏ, ତଦ୍ରୂପେ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଯେ ଯେତେ ଉନ୍ନତ ଉତ୍କଳାନ୍ତରୂପେ ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟର ବିକୃତି ଦେଖାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୂଳରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦିଗକୁ ପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ବିଶ୍ୱାସୀଙ୍କ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାସୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଥିବ, କ୍ରମେ ଏଲ କିମ୍ବା ନେପୋଲିୟନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ ବଢ଼ିବ ପରିଶଦ୍ଧ । ଯେତେବେଳେ ବାରଙ୍କର ଅବିଭାବ ଏକାବେଳେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଏମାନେ ପ୍ରମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁନବାର ଐଶ୍ବର୍ୟ ଶକ୍ତି, ଐଶ୍ବର୍ୟ ଦାବିରେ ପରିଣତ ଏବଂ ବିପ୍ଳବ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ରାଜପଦ ଏକାବେଳେ ଶୂନ୍ୟ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ କ୍ରମେ ଏଲ ଓ ନେପୋଲିଅନ ପ୍ରଭୃତି ରାଜା ରୂପେ ରାଜାଦିବାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି । ସୁରାକାଳୀନ ରାଜପଦ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତେତନାରେ ସମ୍ୟକ୍ ଭୂପଲବ୍ଧ ହେବ ।

ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଗୃହବିବାଦ ଅନେକବାର ଘଟିଛି; କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସୁରାଶଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ପିତୃତାନ୍ତମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧରେ ଗୁଡ଼ତତ୍ତ୍ବ ୧ ଛା । ଏହା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ସେହି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ସମର-ଅବିଶ୍ୱାସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅବିଶ୍ୱାସର ଅଭିଯାନ — ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ମାତ୍ର ।

ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ପିତୃତାନ୍ତମାନେ କେବଳ ବଂଶରାଜ ମୂର୍ତ୍ତି-ବିକ୍ରୟ-ପ୍ରତିମା ବିଧି-ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପପ୍ରାପ୍ତମୂର୍ତ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସେମାନେ ଅଲୀକ ପ୍ରତିମାର ଘୃଣାକାଣ୍ଡ । କଂଶ୍ଚରବଣ ଗୀର୍ଜାର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋହିତ ଲଢ଼ଙ୍କ ବିଷୟ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଅଲୀକ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ କୁସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ମଧୁର ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରବ୍ୟ ନିହିତ । ସେ ଜଣେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ ସ୍ୱରୂପ, ସେ ସମସ୍ତ ଜାତିକୁ ସେହି କଲେଜ ନିୟମରେ ପକାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତହିଁରେ ଜଗତର ମୁକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ହଠାତ୍ ଅକସ୍ମିକଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ଜାତି ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ନିୟମାନୁସାରେ ପରିଗଣିତ ହେବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ନିୟମର ଉଲ୍ଲଭ ବିଧାନରେହିଁ ମୁକ୍ତି । ସେ ଦୁର୍ବଳ ନରୂପାୟ ବ୍ୟକ୍ତିରୂପେ ତାଙ୍କର

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଧପରିକର ହୋଇ କୌଣସି ପ୍ରକାର
ଆଦେଶ ନ ମାନ ମନ୍ତ୍ରଭେଦ କାତରବାଣୀ ପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି,
ସେହି ପୁରାତନ ପଦ୍ଧା ଅନୁସରଣ କଲେ । ସେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ ସମସ୍ତ
ଜାତିଟା ଯେପରି କଲେଜର ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ସେହି କଲେଜ
ନିୟମ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଜଗତଟା ଆଉ ପାଠାଗାର
ନୁହେଁ । ତାହାଠାରୁ ବହୁତ ପୃଥକ୍ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ କ୍ରମ ଓ
ସମସ୍ତ ଅନ୍ୟାୟର ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିହିଂସା ନିଆହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର
ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାମ କି ଭୟାବହ ହୋଇନାହିଁ !

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ନା ଗୋଟିଏ ଆକାରରେ ଗଠିତ ।
ଆକାର ଅଭାବରେ ତାହା ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ପିଉରଟାନ୍-
ମାନଙ୍କର ଆକାରଶୂନ୍ୟତା ଅତିଶୟ ଘୋରର ବିଷୟ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।
ପ୍ରତ୍ୟେକ ସତ୍ୟ ଗୋଟାଏ ପରିଚ୍ଛଦରେ ଆବୃତ । ଯେଉଁ ଆଚରଣ ସ୍ବତଃ
ସତ୍ୟ ବେଷ୍ଟମାନରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ରହେ, ତାହା ବ୍ରହ୍ମଣୀୟ
ଓ ଅଦରଶୀୟ; କିନ୍ତୁ ଯାହା ବଳପୂର୍ବକ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାହା ଅଲୀକ ଓ
ଅନିଷ୍ଟକାରକ । ଏହା ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଶିଧାନର ବିଷୟ ।

‘ପିଉରଟାନ୍-ଧର୍ମ’ର ଏହିପରି ମିଥ୍ୟା ଉପାସନା ପରିଚ୍ଛଦ ଏବଂ ଭଣ୍ଡତା
ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଏହି ମିଥ୍ୟା, ବାହ୍ୟକଉପଗୃହ
ଇତ୍ୟାଦିକୁ ପଦାଦାତ କରି ଚୂର୍ଣ୍ଣିକଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲା । କେବଳ
ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପିଉରଟାନ୍‌ମାନେ ବାଇବେଲ (Bible) ହସ୍ତରେ ଧାରଣ କରି,
ଧର୍ମ ମଞ୍ଚରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ, ଧର୍ମ ଓ ଭଗବତ୍ ମହିମା ପ୍ରଚାର
କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରାଣର ଧର୍ମବାଣୀ ଆଉ ଜଣେ
ଶିଷ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ହୃଦୟରେ ଯଦି ଗ୍ରହଣ କରେ, ତେବେ ଏହା କ’ଣ ଧର୍ମର
ବା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରର ପ୍ରକୃତ ସ୍ବରୂପ ନୁହେଁ ? ନଗ୍ନ ଏବଂ ନିର୍ମଳ ସତ୍ୟ
ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଅପେକ୍ଷା

ସହସ୍ର ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଅବଶ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ତହିଁରେ ଅବରଣ
ଅନେକ ପଡ଼ିବ, କିନ୍ତୁ ସେଥିନିମିତ୍ତ କୌଣସି ଆଶଙ୍କା କରିବା
ଭରତ ନୁହେଁ । ଜୀବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ ତାହାର ବହୁସ୍ୱରଣ ରହୁବ
ଏବଂ ସେ ନଜେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ପରିଚ୍ଛଦ ଆୟୋଜନ କରି ନେବ । କିନ୍ତୁ
କେବଳ ବହୁସ୍ୱରଣକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅବରଣ ଉଭୟ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନର କରିବା
ଅଭିଶପ୍ତ ଗର୍ଭିତ କାର୍ଯ୍ୟ । କେବଳ ବହୁ ସହସ୍ର ଅବରଣ (Uniforms)
ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜନେ ସଫାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ ।
ଅବରଣ ମଧ୍ୟରେ ସଜାବ ମନୁଷ୍ୟ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ପିତୃତ୍ୱାନୁସାରେ ଯୁଗ ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ଯୁଗର ଅବତାରଣା
ହେଲା ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ ସୁବିଶ୍ୱାସ କରା ହୋଇ ନାହିଁ ।
ଦ୍ୱିତୀୟ ଗ୍ଲୋର୍ସ୍ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପାର୍ଶ୍ୱତରମାନେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଓ
ମହତ୍ତ୍ୱ ବୋଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ ନ ଥିଲେ । ଏହି
ଧର୍ମର ଯେ କିଛି ସତ୍ୟ ଅଛି, ଏଥିରେ ଯେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି, ତାହା
ଏହି ଅବିମୁଖ୍ୟକାଶ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆଦୌ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ଏବଂ
ତାହାର ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟ ବିସ୍ମରଣ କଲେ । ପିତୃତ୍ୱାନୁସାରେ ଏବଂ ତାର
ପ୍ରଧାନ ନେତାମାନଙ୍କୁ ପାଞ୍ଜିକାଠରେ ଲମ୍ବମାନ କଲେ । ତଥାପି ସେ
ତାହାର ଅଭାବ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନରେ ଶୁଚି କରି ନାହିଁ । ତାହାର
ଫଳରେ “ହାବିଆସ୍ କର୍ପସ୍ (Habeas Corpus) ” ସାଧାରଣ
ପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚନ ଏବଂ ଜଗତ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ସମସ୍ତ ଇଂରାଜ ଜାତିର
ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନର ହେଲା ।

କାଳକ୍ରମେ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଧାରାବାହିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶେଷ
ହୋଇଗଲା ସେତେବେଳେ ପିତୃତ୍ୱାନୁସାରେ ତରୁଣ ବୃତ୍ତ ନିର୍ମଳ
ହୋଇ ପ୍ରତିଭାବତ ହେଲା । ଜନସାଧାରଣ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ଅନେକ
ନେତା ଓ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ବାରାଣସୀରେ ବନ୍ଦୀକରି ତାଙ୍କର
ସବୁ ସ୍ମୃତି ଉପାସନା କଲେ ଏବଂ ଇନ୍ଦିଆନ୍, ହାମ୍ପଡ଼ନ୍, ପିମ୍ପ୍ରୁଭିଲ୍

ମହାପ୍ରାଣ ବାର ରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ କୌଣସି ନଗଣ୍ୟ ଅଖ୍ୟାତନାମା ପିତୃତାତାଳକୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ । ତଥାପି ଜଣେ ପିତୃତାତାଳ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରମଭବେ ଦୈବଦୁର୍ବପାକ ଓ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦାବାଦରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା କିମ୍ବା ଦୁର୍ଗାତ୍ମା ତାହାଙ୍କୁ ତହିଁରୁ ଅବ୍ୟାହତ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ନାହିଁ । ସୁଦୃଷ୍ଟ, ଗଙ୍ଗାର ବୁଦ୍ଧିଶାଳୀ, ଧୀର, ସାହସୀ ଏବଂ ନାନା ଗୁଣସୁଶୋଭିତ କ୍ରମଭବେ ବ୍ରତ ଭଙ୍ଗ କରିଥିଲେ ବୋଲି, ତାଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିଳାଷ, ଅସାଧୁତା, କପଟତା, ଭଣ୍ଡତା, କୃତଜ୍ଞତା ଏବଂ ଶୃଙ୍ଖଳା ସ୍ୱାର୍ଥୀନତା ନିମନ୍ତେ ଉଦାର, ମହା ସନ୍ତାପ କେବଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ଦିଗରେ ପରିଗଣିତ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ପାପମୟ କଳଙ୍କିତ ଚରିତ୍ର ଶେଷ ପୂର୍ବକ ଜନସାଧାରଣ ତାଙ୍କର କୁସ୍ଥା ରଚନାରେ ବ୍ୟାପୃତ । ପୁନଶ୍ଚ ଓପାସିଙ୍ଗଟନଙ୍କ ସହିତ ଭୁଲନା କରି ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର ମଧ୍ୟ ହ୍ରାସ କରାଯାଏ ।

କ୍ରମଭବେଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏପରି ମତ ଅସ୍ଥାବରଣ ଶତାବ୍ଦୀ ପକ୍ଷେ ଆଦୌ ଅସାଧୁବଳ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟାସୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ମୁଖରେ ବାରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଚିତ୍ତେ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବହୁମୂଲ୍ୟ ରାଜ ପରିଚ୍ଛଦ, ରାଜ ଯୋଗ୍ୟ ମଣିମୟ ମୁକୁଟ, ରତ୍ନ ଖଚିତ ରାଜଦଣ୍ଡ, ବିଭବବେଶ ଓ ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ଦେହରସୀ ପରିବେଷିତ ରାଜାଙ୍କୁ ସେମାନେ ରାଜା ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରକୃତରେ ନରପତିସଭାରେ କହବାକୁ ଗଲେ ହାମ୍ବ୍ରଡ୍‌ଜେନ୍ ଭଳି ଅଟେ, ପିମ୍ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଅଭିଶପ୍ତ ନିର୍ମଳ, ମହତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଦୋଷ ରହିତ । ବାସ୍ତବରେ ସେମାନେ ଅତି ଉପଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଗୁଣୀ ବ୍ୟକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁସ୍ତକ ଇତ୍ୟାଦି ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର ପୂର୍ବକ ପାଠ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାନୃତ ହୃଦୟରେ ଅନେକ ସମୟରେ ନରାଣ

ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ହୃଦୟ ଦର୍ପ, ବିଷୟ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ଭକ୍ତିରେ ପରିପୁତ ହୋଇ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ବିଷୁତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପାଲିଆମଣ୍ଡଳରେ ପିନକର ବକ୍ତୃତା ଅଭିଶପ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ ହୋଇପାରେ । ଜଗତ୍ ତାହାର ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରି ପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଲୌକିକତା କଠିନ ଏବଂ ଇଷ୍ଟକର୍ତ୍ତୃକତା ନାହିଁ । ତାହାର ସମସ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱର ଉପ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଅଛି । କିନ୍ତୁ କଠିନ, ତାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ମଧ୍ୟରେ ତଥାପି ବହୁଥାଣ୍ଡରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ସମର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲେଖିବା ଭଲ ଓଜସ୍ବିନୀ ଭାଷା ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ବଜ୍ରନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବାଳଜାବଳୀ, ଯୌବନ ସେପରି ସୁଖମୟ ବା ମଧୁର ନ ଥିଲା, ବରଂ କଷ୍ଟକର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରବେତ୍ ପ୍ରେକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେ ହିନ୍ଦୁ ବିହୀନରେ ସତ୍ୟମୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କେତେକ ଉନ୍ନତମନା ପିତୃଶତାନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନତା ଦାନ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଓ ଅବିଶ୍ବାସର କଥା । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଇଂରେଜ ସ୍ବାଧୀନତା କୁହାଯାଇ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବା ଅଭିଶପ୍ତ ଶୋଭାର ବିଷୟ । ପିତୃଶତାନୁମାନେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ଧର୍ମ ମନ୍ଦିରରେ ଉପାସନା କରିବାର ସ୍ବାଧୀନତା ଦାବା କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ଜୋର ଦେବା କୁହାଯାଇ ଏବଂ ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କର ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । ନିଜ ଉପରେ କର ବସାଇବା ସମତା ବା ବିନା କାରଣରେ କର ଦେବାକୁ ଅସ୍ମାନିତ ଦେବା, ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଦାବା ଗୁପ୍ତ ଶକ୍ତି ହୋଇ ନ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ମାତ୍ର ବିବୃତ୍ତି ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ଗୁରୁତ୍ବର ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଧନଶ୍ରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ମୁକ୍ତିପଥ ଲାଭ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ବାଧୀନତା

ଲଗି ମିଥ୍ୟା ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଏ, ସେହୁଠାରେ ମୃତ୍ୟୁ—ନୈତକ ମୃତ୍ୟୁ—ହୁଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିବା ସ୍ତରେ ବିଶ୍ୱାସର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଚାର କରିବା ଅଭିଶପ୍ତ ଗର୍ଭିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ଅର୍ଥ ଅପହୃତ ହୋଇ ପାରେ ଏବଂ ସେଥିଲଗି ସମୟରେ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ନୈତକ ଆତ୍ମା କୌଣସି ରୂପେ ଅପହୃତ ବା ବିନଷ୍ଟ ହେବାର ନୁହେଁ । ପଥରେ ଯେକୌଣସି ଅତିତୀକ୍ଷ୍ଣ ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ଅପହରଣ କରି ପାରେ, କିନ୍ତୁ ନୈତକ ଆତ୍ମା ଯେପରି ସେହୁପରି ରହିବ । ଆତ୍ମା କେହି ନେଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ନୈତକତା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଏହାହିଁ ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିପ୍ଳବର ମୂଳଭୂତି । କେବଳ ପୌଣ୍ଡରୀକ ଦ୍ୱାରା ଗୁଣପିପାସା ପରାସୀରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କରି ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାର ଭ୍ରାସଣ ଚାଣ୍ଡବ ଲାଲା ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କରି ପକାଇଥିଲା । ଅବିଶ୍ୱାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ୧୮ ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ତାହା ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରି ନ ଥିଲା; ହାମ୍ବଡ଼େନ୍ ପିମ୍ ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲା, ମାତ୍ର ଡିମ୍ବର୍କଲଙ୍କ ଭୁଲ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଗଳ, କପଟାଚାରୀର ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ଡିମ୍ବର୍କଲଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଜନସାଧାରଣ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମନ୍ଦତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରି ନ ପାରି ସେମାନଙ୍କୁ ନାନା କୁଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନଦଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତ ବିଚାର କରିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେମାନେ ଦୁର୍ବୋଧ । କୌଣସି ମହାପୁରୁଷ କି କେବେ ବିବେକ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରନ୍ତି ? ଡିମ୍ବର୍କଲଙ୍କୁ ଦୟା କିମ୍ବା ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇ ପାରେ କି ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ ଯେତେ ପାଠ କରାଯାଏ, ତେତେ ଏପରି ଭ୍ରମ ଧାରଣା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଜିଯାଏ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବାଲାଜୀବନ ଅଲୋଚନା କଲେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଧାରଣା ହୁଏ । ବାଲାବସ୍ଥାରେ ଅଜ୍ଞାତ ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜୀବନ ତାଙ୍କର ସରଳହୃଦୟତାର ପ୍ରମାଣ କରେ । ମାନସିକ ବିଷନ୍ନତାବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭାବଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମାଣ କରେ ।

ଯୁବକ ଅଲ୍ପବୟସରେ ଯେତେବେଳେ ଆଇନ୍ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଯୌବନର ଉନ୍ମାଦନାରେ ଦୁଃଖସ୍ବର୍ଗରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସ୍ତ୍ରୀ କୃତକର୍ମ ନିମିତ୍ତ ଅଭିଶପ୍ତ ଅନୁତାପ, ଅନୁଶୋଚନା କରି ସେ ସମସ୍ତ ପଥ ବର୍ଜନ କଲେ ଏବଂ ବଂଶଜ ବର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଉଣୁ ପରଶସ୍ତ୍ର-ସୂତ୍ରରେ ଅବଦ୍ଧ ହୋଇ ପବିତ୍ର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତତ୍ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ନୀରବରେ ପରିଗ୍ରମ କରି କଷ୍ଟସହସ୍ତ କୃଷକ ରୂପେ ଅଭିବାହୃତ କଲେ । ସେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଭୋଗବିଳାସ, ଉଚ୍ଚ ଅଶା ଇତ୍ୟାଦି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେ ଭୂମିକର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅନୁଚିନ୍ତାକୁ ଏକତ୍ର କରି ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେତେବେଳେ ନୈରାଶ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦାନ, କେତେବେଳେ ଅବା ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରି କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ଭଗ୍ନତା, କପଟତା ବା ଉଚ୍ଛାନ୍ନତା କେଉଁଠାରେ ? ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଶା ଅକାଂକ୍ଷା ପରପାରର ବସ୍ତୁ ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସେହିଠାରେ ସେ ଉନ୍ମତ୍ତତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଏ ସୂତ୍ରବାରେ ନୀରବରେ ଶାନ୍ତ ଓ ସରଳ ଭାବରେ ଜୀବନ ଅଭିବାହୃତ କରୁଥିଲେ, କେବଳ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ; ମାତ୍ର ସାଧାରଣ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବା ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ବାସନା ନ ଥିଲା । ତତ୍ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ହୃତକର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନେତୃତ୍ବ ଗ୍ରହଣ କରି ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ଅନ୍ୟ କେହି

ସେ ଦୁଃଖ ଅପନୋଦନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଗତ୍ୟା ଉକ୍ତ ଅନ୍ଦୋଳନରେ ଲମ୍ବ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏ ବିଷୟର ସମୀଚୀନ ସମାଧାନ ପରେ ସେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ କୃଷିକର୍ମ ଏବଂ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଲେଉଟି ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା, ସାଧୁତା, ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ଓ ବନ୍ଧପରିକରତା ଦେଇ ସମାଜଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭବ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରସାର ଲାଭ କଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ୪୦ ବର୍ଷକାଳ ଅଭିବାହୃତ କଲା ପରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆକ୍ରମଣରେ ମୃତ୍ୟୁଦ୍ବାରର ଛବି ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ପଥରେ ପ୍ରଭବମୂର୍ତ୍ତି ହେଲା; ଏହିପରି ସମୟରେ ଦ୍ଵଠାତ୍ ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ମହାସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ଚରତାର୍ଥ କରିବାର ଆଦୌ ପରିଚ୍ଛେଦ କି ?

ମହାସଭାରେ କୃତବିଦ୍ୟତା, ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକୃତ ବୀର ପୁରୁଷଙ୍କ ବିକ୍ରମର ଚିହ୍ନ । ସେମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ହୃଦୟର ବଳ ଏବଂ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଅଧିକ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିରତ ସକରୁଣ ପ୍ରାର୍ଥନା, ତାଙ୍କର ବିଜୟରେ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ ବାସ୍ତବିକ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ବିଷୟ । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଜୟଲାଭ ପ୍ରରେ ପ୍ରରେ ବିଭୁ କୃପାଲାଭ କରି ପରିତେଷ୍ଟରେ ୧୭୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧରେ ପୁଣି ବିପୁଳ ଯଶଲାଭ କେବଳ କ୍ରମଭିଲଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ଵ, ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ ଏବଂ ନିର୍ମଳ ଚରଣ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ।

ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବିନାଶରେ ତାଙ୍କର ଯୋଗଦାନ ମଧ୍ୟ ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ । ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାଣଦନ୍ତ୍ର ପାପାଣ ଠାରୁ କଠିନ, ସଙ୍ଗତଠାରୁ ଅତଳ, କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲେ ଏକପକ୍ଷ ନିଷ୍ଠୟ ନିବୃତ୍ତ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଥମ ଗୁଲଷ୍ଟ ପଦ୍ମ ହେବା ପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଶାସନ ଭାର ନ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ମହାସଭା ସ୍ଥିକୃତ ନ ଥିଲା । ଗୁଲ୍‌ସଙ୍କ ଶଠତା ଯୋଗୁ ତାଙ୍କଦ୍ଵାରା କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ ହେବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ

ରାଜନାୟକ ଦଳଦ୍ୱାରା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ସେ କେବଳ ଶୂନ୍ୟ ରାଜ ପଦରେ ବିରାଜିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେ ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଦଳକୁ ଅନ୍ୟ ଦଳ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଦ୍ଦେଶିତ କରି ନିଜର ରାଜସମତା ପୁନଃ ଲାଭ କରିବାକୁ ଗୁପ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ଭଲ ଭଲ ଦଳ ତାଙ୍କର ଅସହଯୋଗୀ ବୁଝି ପାରି ତାଙ୍କର ସମର୍ଥ ଏକାବେଳେ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଫିମ୍ତୁଏଲ୍ ସେପରି ଧରଣର ବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥିଲେ ।

ସେ ଅଭିଶପ୍ତ ଘାଟଦେବୀ-ସମ୍ପର୍କ ଥିଲେ । ବ୍ୟାବହାରିକ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କ୍ଷେମ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା । ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଅସମ୍ଭବ ସମତା ଥିଲା । ଏପରି ଶକ୍ତି କପଟେ, ଭଣ୍ଡ ଲୋକଠାରେ ସମ୍ଭବେ ନାହିଁ । ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବହୁଦର୍ଶୀ ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କର ସୈନିକମାନେ କେବଳ ରବୋନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ଢିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରହି କରୁ ନ ଥିଲେ ।

“ଯଦି ରାଜା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋତେ ଭେଟନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ସମ୍ଭାଳି କରିବି” ଫିମ୍ତୁଏଲ୍‌ଙ୍କର ଏହି ବାଣୀ ଅଭିଶପ୍ତ ଦୋଷାବଦ୍ଧ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ସେଥି ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଦୋଷ ଦିଆ ଯାଇ ନ ପାରେ । ଯେଉଁଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏହା କୁହା ଯାଉଥିଲା, ସେମାନେ ଯେପରି କି ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଆହୁରି ଭକ୍ତଶକ୍ତି ସମସ୍ତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ସେମାନେ ସେଠାରେ ନିଜର ପ୍ରାଣବଳି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେଠାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ଦୃଢ଼ପରିକର । ଫିମ୍ତୁଏଲ୍‌ଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିଜୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ନାହାନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ଦୈବାଦତ୍ତନା । ଜଣେ ସାଧାରଣ କୃଷକ ବିଜୟ ପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରି ପରିଶେଷରେ ନିଶିଳ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଏକମାତ୍ର ସମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅର୍ଥାତ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜା ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏହା ବାସ୍ତବିକ ଗୋଟିଏ କୁହୁକ ବା ଭୋଜବିଦ୍ୟା ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ବାସ୍ତବିକ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କିମ୍ବା ସମସ୍ତ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ବା କୃତ୍ରିମତା କୃପରେ ପଡ଼ିତ ହେବା ଅଭିଶପ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ । ମହାପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନୟନ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ଚିତ୍ତ ନ ପାରିବା ଠାରୁ ବଳି ଅତ୍ୟଧିକ କି ଅଭିସମ୍ମତ ଥାଇ ପାରେ ? ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଜଡ଼, ତସ୍ମୃତ୍ତୁଷ୍ଟି ଶକ୍ତିହୀନ, ବୁଦ୍ଧି ଶୂନ୍ୟ, ସେମାନେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସଜାକୁ ଚିତ୍ତ ନ ପାରି ଉପହାସ କରୁଥାନ୍ତି । ବାର ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିତ ହେଲେ ପୃଥିବୀ ଲାଗି ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ପାଦନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ କି ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଉପକୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଏହା ଅଭିଶପ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ବ୍ୟାପାର । ଏହାର ବିହତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବିଧେୟ । କାରଣ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ହେଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧ୍ୟତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଭଗ୍ନମାନଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱାସୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତରରେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶୂନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି—ଯାହା ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନବୋଲି ନଦେଖି କରେ—ତାହା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ବହୁତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେ ସର୍ବଦା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାର ଭୟ କରେ, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ କୃପାର ପାତ୍ର ଅତ୍ୟଧିକ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଜଗତରେ ଯେତେଦିନ ସତ୍ୟର ଅସ୍ତେଇ ଅଛି ତେତେଦିନ ଜଗତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ । ସତ୍ୟ ଅଭାବରେ ଜଗତ୍ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରଥମେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଯାହା ସାର ତାହା ନଦେଖି କରେ ପାରିଲେ ଅସତ୍, ଅସାର ସବୁ ଆପେ ଆପେ ଧସି ପଡ଼ିଯିବ ।

ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ସତ୍ୟପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଚିତ୍ତେବା ହାୟ ! ଏ ଯୁଗରେ ଅଭିଶପ୍ତ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଗୁଣୀ କେବଳ ଗୁଣ ଚିତ୍ତେପାରେ, ଗୁଣର ଆଦର କରିପାରେ । ଜଣେ ବାବୁଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲେ, ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଦେଶ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଅମ୍ବେଦମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତ ବାର ଚିତ୍ତେବାରେ ଅସମ ହେଉଁ, ତେବେ ଭରକାନ ସେହପରି ଅଯୋଗ୍ୟ, ଗୁଣହୀନ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିବୁଁ । କେବଳ ଭ୍ରଷ୍ଟ ପ୍ରଥାଦ୍ୱାରା କିଛି ଉଦ୍ଧୃତ ସାଧ୍ୟତ ହେବ ନାହିଁ ।

ନରୁପାୟ କ୍ରମ୍ଭବଲ୍ ! ଉଦାର ମନେ କ୍ରମ୍ଭବଲ୍ ! ମାତ୍ର
ଶକ୍ତିମାନ କ୍ରମ୍ଭବଲ୍ !—ଭାଷା ଓ ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ
ଦୋର ଦ୍ରବ୍ୟ । ଅପରିସୀମ ଗଭୀରତା, ଅପରିମେୟ ସରଳତାର ସମନ୍ୱୟ
ସେ-ସେମାନଙ୍କରେ ଗୋଟିଏ ବସୁନ୍ଧର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ବୋଧ
ହେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ବୁଝି କର ଦେଖି ତାଙ୍କର ଭୟଙ୍କର
କଳ୍ପିତ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳାମି ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟରେ କି ଅସୀମ ବଳ,
ଅତ୍ୟୁତ କାର୍ଯ୍ୟକାଳୀ ସମତା ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତି, ଦୟା, ସ୍ନେହ,
ଅନୁଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୃତି ଇତ୍ୟାଦି ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିକାର ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ ।
ତାଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଯାତନା ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର ହେଉ । ଜର୍ଣ୍ଣନ୍ ମଧ୍ୟ
ଏହା ଧରଣର ମନୁଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦୋର ଯାତନା, ଦୁଃଖ,
ଦୈନ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପ୍ରତିଭାତ ।

ପଦ୍ୟପି କ୍ରମ୍ଭବଲ୍‌ଙ୍କର ଭାଷା ପରିଷ୍କୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲା; ତଥାପି
ତାଙ୍କର ଅବ୍ୟକ୍ତଶାସ୍ତ୍ର ଭାବରାଶି ଅଲଗାୟ ବିମଳ ସୂର୍ଯ୍ୟଲୋକବତ୍ ଭାବର
ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେହି ଗଭୀର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଭାଷାର
ଅଭାବ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଭାବ ଏତେ ଆଲୋଡ଼ିତ
କରୁଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ
ହେଉ ନ ଥିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରୀଦୁଷ୍ଟି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାଳୀ ସମତା ସାମାନ୍ୟରେ ସେ
ନିଷ୍ଠୁର ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ଓ ଅନେକ ଦୀର୍ଘ
ଓଜସ୍ବିନୀ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା
ସେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ରୁଷିର
କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ କହିବା ଏବଂ ଚର୍ଚ୍ଚ କରିବା ନୁହେଁ ପରନ୍ତୁ ଦେଖିବା ବା
ବୁଝି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା । ବିକ୍ରମ ଅର୍ଥ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନସମତା, ଏହା
ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ଥିଲା ।

ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ସେ ପାଲିଆମେନ୍‌ ମହାସଭାରେ ବକ୍ତୃତା
ଦେଇପାରୁ ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଅତି ତମିଜାର ଭାବରେ ବଚେତ୍ ମହମା

କର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ପ୍ରଶ୍ନର କରପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଈଶ୍ଵରନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାର୍ଥନା ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ସହଜ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏହି ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଚେଷ୍ଟା କିମ୍ବା କ୍ଷମରତ୍ କରବାକୁ ପଡ଼ୁନ ଥିଲା । ସେଥି ନମିତ୍ତ ବାହ୍ୟାତ୍ମକ ବା ବ୍ୟାପାରପାଟି ପ୍ରୟୋଜନ ନୁହେଁ । ପ୍ରୟୋଜନ କେବଳ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଗର୍ଭରତା, ସରଳତା ଏବଂ ତନ୍ମୟତା । ତାଙ୍କର ଉପାସନାଶାଳି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ବିଷୟ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ପୂର୍ବରୁ ବିଚିନ୍ତନ, ଉଷା କରୁଥିଲେ । ଦୋର ବିପଦ କାଳରେ, ନୈରାଶ୍ୟତାମୟୀ ରଜନୀରେ ସେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସହକର୍ମୀ ଓ କର୍ମଗୁଣଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଈଶ୍ଵର ଆଶ୍ରୟନାରେ, ଈଶ୍ଵରନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପ୍ରହର ପ୍ରହର, ଦନ, ଦନ ଅଭିବାହୁତ କରୁଥିଲେ । କୌଣସି ଅଶୀର ପଥ ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଗବତ୍ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ, ଈଶ୍ଵରଙ୍କୁ ହୃଦୟ ଆବେଗରେ କରୁଣ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ କାତର ପ୍ରାର୍ଥନା ଦ୍ଵାରା ରଗବତ୍ କୃପାପାତ ହେଉଥିଲେ । ସେ ରଗବତ୍-ସେନା ରୂପେ ନିଜକୁ ମନେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସକଳ ଅଭିଯାନ କେବଳ ପିତାତମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିପଦ କାଳରେ ପ୍ରୟୋଜନ ବେଳରେ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କରି ସ୍ଵାବାପ୍ୟ କରିବା ନମିତ୍ତ କାତର ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ବିପଦରଞ୍ଜନ, କଳ୍ପସନାଗିନୀ, ଦୁଷ୍ଟଦମନ, ଶିଖିପାଳକ ପ୍ରଭୁ ଶକ୍ତି ଦାନକରି ବିପଦ ସଙ୍କୁଳ ପଥରୁ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ବନ୍ଧୁଭୟ ଦାତା, ସର୍ବଅନୁକମ୍ପାତା ରବିବାନଙ୍କ କୃପା ବ୍ୟତୀତ ମନୁଷ୍ୟ କଣ କିଛି କରି ପାରେ ? ତାଙ୍କଠାରେ ରଣିତା, ଏହା କଦାପି ବିଶ୍ଵାସ-ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ବାଣୀ କେବଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉପଯୋଗୀ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ନରସ, ଅର୍ଥସ୍ନାନ, ଦୁର୍ବୋଧ ନ ଥାଇ ଭବଗର୍ଭକ, ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ସେହି ଆବେଗରସ ଉଚ୍ଚର ମୂଲ୍ୟ ଅଛି । ସେ ବାକ୍‌ଗୁରୁ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଉ ନ ଥିଲେ । ସେ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହୋଇ ସଙ୍ଗଦା ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଭାବ ପର୍ବପ୍ରଥମେ ଜାଗରତ ହେଉଥିଲା,

ତାହାକୁ ସେ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଭ୍ରଷ୍ଟା ମାର୍ଜିତ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କରବାର ସେ ପ୍ରୟାସ ପାତ୍ର ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମିଥ୍ୟାବାଦତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଠାରେ ପଦେ କହିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ତାଙ୍କଠାରେ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଭାବ ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କର କଥାର ଅର୍ଥ କରି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଦଳର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ତାହାର ଅର୍ଥ ଭଲ, ଏଣୁ ସମସ୍ତେ ମିଥ୍ୟାବାଦର ବୋଲି ତାଙ୍କର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ । ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ସେପରି ସମୟରେ ତାହା ମହତ୍ତ୍ଵ ଲୋକର ପ୍ରକୃତ । ମହତ୍ତ୍ଵ ବ୍ୟକ୍ତିର ନୀରବତା, ବାକ୍ ସମୟ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ସେ ଯଦି ତାଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ବାହାରେ ପକାଇ ଦେଇ ଥାନ୍ତେ; ତେବେ କାଳ ଗୁପ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ତାହା ନଷ୍ଟ କରି ଦିଅନ୍ତେ । ମନୁଷ୍ୟ କେବେବେ ସ୍ଵଚ୍ଛକାର ନିର୍ମିତ ଗୁହ୍ୟରେ ବାସ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ତାର ହୃଦୟର ଭାବ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ବାହାରକୁ ଦେଖାଇବ, ସେ କଥାର ବିଚାରକ ସେ ନିଜେ ।

କ୍ରିମ୍‌ସ୍‌ଟନ୍ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ମନୋଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦଳ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ; ସମସ୍ତେ ତାହାକୁ ଆପଣା ଦଳଭୁକ୍ତ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରୁଲେ ଯେ, ସେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦଳ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦଳର ନୁହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ତେତେବେଳେ ଯୋଧାଧାନ ଜଳ ଉଠିଲା ।

ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତି ତାହା ମଦ ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ କେହି ବୁଝି ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ସ୍ପଷ୍ଟ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହତ୍ତ୍ଵ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ସର୍ବଦା ଏହିପରି ଗଠି ଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦୀର୍ଘାପଣ ଶେଷ ବିରୁଦ୍ଧ । ଏହି ସମସ୍ତ ଅଭିଯୋଗ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଗେପିତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ଵ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ନବୋଦୟ ଐତିହାସିକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ସେ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂମିକର୍ତ୍ତା ସମୟଠାରୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଷ୍ଟ୍ର ଦେବେ ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନର ସେ ପୂର୍ବରୁ ନଷ୍ଟ

ସମସ୍ତେ ପୁର କରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ନାଟକର ଅଭିନୟବତ୍ ସେ ଅତି ଦକ୍ଷତାର ସହଜ ଅଙ୍କପରେ ଅଙ୍କ ଅଭିନୟ କଲେ । ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟାୟମାନ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ସେପରି ନ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ଔଚିତ୍ତାପିତ୍ତ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନା ଲିପିବଦ୍ଧ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସମୁଦାୟ ଘଟଣା ଏକତ୍ର କରିବା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧଗିତ କରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟଣାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ନଜରୁ ପରୁରବା ଉଚିତ “ଏହା କଣ ସତ” ? ପ୍ରକୃତରେ ସେ କଣ ଏହାକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଦେଖି ଥିଲେ ? ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାଳରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଅଭିନୀତ କରି ସେ ଯେପରି ଦେଖନ୍ତି ସେହିପରି ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା, କିନ୍ତୁ ଏଥିନିମିତ୍ତ ଜଣେ ସେକ୍ସ-ପିଅରଙ୍କ ସମତା ଦରକାର । ତାଙ୍କ ଭଲ ଗାୟନ ପ୍ରତିଭା ନ ଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତହିଁର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଏଣୁ ଉଚିତ୍ତାପିତ୍ତ ଜୀବନରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହି ଭାବରେ ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ କ୍ରମ୍ଭାବଲଙ୍କର ଜୀବନା ସଙ୍କଳିତ କରୁ, ତେବେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ଅଭିଯୋଗ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନେକ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଅପସାରିତ ହେବ । ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ବୋଲି ଅଭିଯୁକ୍ତ କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେମାନେ କେବେହେଁ ଅଭିଳାଷୀ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ଦାନସ୍ଥାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି ଆକାଂକ୍ଷା କରି ଥାନ୍ତି । ଏବଂ ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମହତ୍ ହେବା ନିମନ୍ତେ, ପ୍ରଶଂସା ଗ୍ରହଣ ହେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଚେଷ୍ଟା ବା ଉଦ୍ୟମ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ କିଛି ଗୁଣ ନାହିଁ ସେ କେବଳ ନାନା ଉପାୟରେ ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । କିନ୍ତୁ ମହତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏହାର ବହୁ ଦୂରରେ ।

କ୍ରମ୍ଭାବଲଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାହାଙ୍କର ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଲୋକ

ସାଧାରଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅତି ଅକ୍ଷତ୍ୱର । ସେଥିପାଇଁ ସେ କାହିଁକି
ଅଭିଳାଷୀ ହେବେ ? ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ
ତୃପ୍ତିକର୍ଷଣରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଜୀବନଦୀପ
ଅର୍ଦ୍ଧନିର୍ବାଣ । ସେତେବେଳେ ଆଉ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ,
ଅନ୍ତିମ ବିରାଜିତ ଦିବସ ଏବଂ ଅନନ୍ତକାଳ, ଏହି ତିନୋଟି ଲୋକ ତାଙ୍କର
ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଅବ୍ୟକ୍ତ
ଚିନ୍ତାସାଗରରେ ନିମଜ୍ଜିତ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ତାହା ଭାଷାରେ
ବ୍ୟକ୍ତ କରି ହେବାର ନୁହେଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ା ଆଉ
କାହିଁରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅକୃଷ୍ଣ ହେଉ ନ ଥିଲା । ତଦାନନ୍ତର କାଳର
ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଜନ୍ମସନ୍ ମାରବରେ ତାଙ୍କ ଗୃହ କୋଣରେ
ଉପବେଶନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବସ୍ତବେଇ ବାହାରେ ବାହ୍ୟାତ୍ମର
କିଛି ନୃତ୍ୟକରି ଚାଲୁଥିଲେ । ଅନ୍ତୋ ମାରବ ମନୁଷ୍ୟ । କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ
ସମାରର ଅର୍ଥସ୍ଥାନ ବାଣୀ ଏବଂ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସ୍ଥାନ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ
କଲେ ସ୍ୱତଃ ମାରବତା ଆସେ ଓ ରାଜ୍ୟ-କଥା ଚିନ୍ତାକରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ ।
ଉଦାର ମାରବ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଭାଗରେ ମାରବରେ ଚିନ୍ତା,
ମାରବରେ ଆଶା ଏବଂ ମାରବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି-
ମାନେହିଁ ପୃଥିବୀର ସାର ପଦାର୍ଥ । ନିପ୍ରବ୍ୟ ଓ ମାରବରାଜ୍ୟ—ଆକାଶ
ଠାରୁ ଅଦୃଶ ଉଚ୍ଚ—ପାତାଳଠାରୁ ଅଦୃଶ ଗଭୀର । ଇଂରେଜ
ଜାତି ତାହାର ଏହି ମାରବତା ଅସ୍ପୃଶ୍ଯ ରଖି । ସୋଲେମନ୍ କହିଅଛନ୍ତି,
“କଥା କହିବାର ବେଳ ଅଛି ଓ ମାରବ ରହିବାର ବେଳ ଅଛି ।” କେତୋ
ଯେପରି ରୋମାନମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଦେଖି କହିଲେ, “ଏତେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଅଛି” ଏହାକୁ ଦେଖି ଯଦି ଲୋକମାନେ
ପରୁରନ୍ତ କେତୋଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି କାହିଁ ? ତେବେ କେତୋଙ୍କର ଯଦି
ପ୍ରକୃତ ମନ୍ଦୁ ଥାଏ, ଯଦି ସେ ମାନବ ହୃଦୟରେ ବଡ଼ବୋଲି ଉଚ୍ଚାସନ
ପାଇଥାନ୍ତି ତେବେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିକୃତିର ଅଭାବହିଁ ତାଙ୍କ ମନ୍ଦୁର ସୁନ୍ଦର
ଦର୍ଶକର ପ୍ରାଣରେ ଜାଳେତ କିଦେବ, ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ମନ୍ଦୁ ସେହି-
ଠାରେ । ଉଚ୍ଚାରିଲାଣି ଦୁଇ ପ୍ରକାର—ଗୋଟିଏ ଅଭିଶପ୍ତ ଦୋଷାବଦ୍ଧ

ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ପ୍ରଶଂସନାୟୁ ଓ ଅପରିହାରୀ । ଏହା ପ୍ରକୃତଦେବାଙ୍କର ଇପିଷ୍ଠ ଇଜିତ ଯେ, ନାରବ ମହାନ୍ ଜନ୍ମନ୍ ଅଭି ବେଶୀକାଳ ନାରବ ରହୁବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରାପନାର ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସନା ଅଭିଶୟ ଦୃଷ୍ଟୀୟ, ମାତ୍ର ଦୈବଦତ୍ତ ପ୍ରକୃତିଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ସାଧନ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଭାବିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିଜର ଅସ୍ପଷ୍ଟକାଶ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କୋଲ୍‌ଉକ୍ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଏହି ଭାବଟିକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଶିଶୁ ଏହି ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଭବ କରି କଥା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ସେହିପରି ବାସନା ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଦୀରଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ଦୁଇଗୋଟି ବିଷୟ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଉକ୍ତ ଅସନ ଲଭ ଅକାଂକ୍ଷା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ଥାନ ନିମନ୍ତେ ତାର ଉପଯୋଗିତା ଓ ଔଚିତ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ମିଶ୍ରବୋ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାନ୍ତସର ପ୍ରଧାନ ସଚିବ ହେବେ ବୋଲି ଅକାଂକ୍ଷା କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଯଦି ସେଠାରେ ସେ ସେହି ପଦାବଳି ଏକମାତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ତାଙ୍କର ଏ ଉକ୍ତ ଅକାଂକ୍ଷାକୁ ଦୃଷ୍ଟୀୟ ବୋଲିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତଦେବା ନାରବ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବାକ୍ସିକ୍ତ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ମନେ କର ଯଦି ବୃଦ୍ଧ ସାନୁଏଲ ଜନ୍ମନକୁ ଜଣାଇ ଦିଅଯାଏ ଯେ, ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦେଶର ତଥା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଉପକାର ସାଧିତ ହେବ, ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଧିସବୁ ପୃଥିବୀରେ ଉପଦେଶ ହେବ । ଯଦି ଏହିକଥା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମାଇ ଦିଅଯାଏ, ତେବେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଦବ୍ୟାନନ୍ଦରେ ଉତ୍ତସିତ ହୋଇ ଉଠିବ ନାହିଁ କି ? ସବୁ ବାଧାବିଘ୍ନ କ୍ଲେଶ ଯାତନା ପଦଦଳିତ କରି ସେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ କୃତନିଷ୍ଠୟ ହେବେ ନାହିଁ କି ? ଏବଂ ତାଙ୍କ ମଧୁଚିତ ସମସ୍ତ ଅସ୍ତିକାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅଲେକରେ ଅଲେକିତ ହେବ ନାହିଁ କି ? ଏହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଅଭିଳାଷ । କ୍ରମ୍‌ଉଏଲଙ୍କର ଏହି ରୂପ ଅଭିଳାଷ ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ-

କାଳରୁ ଧର୍ମ ମନ୍ଦିର ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଅନାଚାର, ଅବିଚାର ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ବହୁକାଳ ସେ ନାରବରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ମନେ କଲେ ଯଦି ପାର୍ଥିବ ଉପାୟ ଦ୍ଵାରା କିଛି ନ ହୁଏ ତେବେ ଦୈବ ପ୍ରେକ୍ଷିତ ଉପାୟ ଦ୍ଵାରା ଦ୍ଵାଦଶବର୍ଷ ନାରବତା ପରେ ପୁଣି ସମସ୍ତ ଇଂଲଣ୍ଡ ଏକ ନୂତନ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରରେ ଅଲେଖିତ ହେବ । ପୁଣି ନୂତନ ରୂପେ ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ଗଠିତ ହେବ । ଏହି ସମୟରେ ଫିମ୍ପ୍ଟଏଲ କୁଶିକର୍ମକୁ ବର୍ଜନ କରି ସେହି ଅଭିନବ ମହାସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତତ୍ପରେ ସେ ସରଳ, ସସିଦ୍ଧ, ଅବେଗରାଗ ସତ୍ୟାନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିଶ୍ରୀ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେଠାରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସୀମ ସାହସ ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ କମାଣ୍ଡର ଜେନରେଲ ଭାବେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନ ହୋଇ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଜୟ ପତାକା ଉଡ଼ାଇଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ପ୍ରଧାନ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଏକକ୍ଷତ୍ର ନୂପର ହେଲେ । ଧର୍ମସାଗ ନକ୍ଷ ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ, ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେହି ଦେବତାଙ୍କ ପୃଥିବୀରେ ଏହାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ହଜୁମ୍ Hume ଓ ତାଙ୍କ ମତାବଲମ୍ବୀମାନେ ସ୍ଵୀକାର କରନ୍ତି ଯେ, ଫିମ୍ପ୍ଟଏଲ ପ୍ରଥମେ ସରଳ, ଅକୃତ୍ରିମ ଏବଂ ଧର୍ମୋନ୍ମତ୍ତ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ ଯଶ ଚୌରବ ବିପ୍ଳାବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କୃତ୍ରିମ, କପଟାଚାରୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ମହାପୁରୁଷମାନେ କେବେହେଁ ଏତେ ଅଧଃପତ୍ତିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳିମା ଥାଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଦ୍ଵାରା ସେ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ପୃଥିବୀ ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ ତମସାନ୍ତର ହୁଏ ନାହିଁ । ଫିମ୍ପ୍ଟଏଲଙ୍କର ଏପରି ସ୍ଥାନ ଦଶା କେବେହେଁ ଘଟି ନ ଥିଲା । ଆଣ୍ଟିଅସ୍ (Anteus)ଙ୍କ ପରି ବହୁବଳ ସ୍ଵର୍ଗକରି ସେ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲଭି କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀ ପୃଥିବୀ ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ହେବ । ତଥାପି ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ନିଜକୁ

କେବେହେଁ ପ୍ରଶ୍ନର କର ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନେକ ସମୟରେ ଅନେକ ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି । ସେ ଅନେକ ଦୋଷ ସୂଚି କରୁଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ ତାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱର ଦ୍ରାସ ହୋଇ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମେଘର ଅନୁଗଳରେ ଲୁଚି ରହିଲେ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ ତାହାର ଜ୍ୟୋତି ମଳିନ ହୁଏ କି ? ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଫୁଲ୍‌ଏଲଙ୍କର ଶେଷ ବାଣୀ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ-ପ୍ରାଣତାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି, ଅର୍ଦ୍ଧପରସ୍ପୃଷ୍ଟ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ବିଶ୍ୱର କରବା ନମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନବେଦନ ଅଭିଶପ୍ତ ମର୍ମରେପା ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଘଟନା । ତତ୍ପରେ ସେ ଇହଜଗତରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଜଣେ ନେତା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜଣେ ଅଧିନାୟକ ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହା ନ ହେଲେ କେବେହେଁ କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ଲଭ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପିଉରିଟାନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦବାସିମାନେ ଖୁବ୍ ମାତ୍ର ଉଠିଲେ, କିନ୍ତୁ କେବଳ ନେତାଙ୍କ ଅଭାବରୁ ସେମାନେ ଅଭ୍ୟାସ ପଳଲର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ୍‌ଏଲ୍‌ଙ୍କ ଭଳି ନେତା ଥିବାରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରିଥିଲା । ନେତା ବ୍ୟତୀରେକେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧ୍ୟତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଜାବିପ୍ଳବ ଗଜା କିଛି କରି ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଗଜାବିପ୍ଳବ ପ୍ରଜାଗଣ କିଛି କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକେ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱର ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେହି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ବିନାଶ କମ୍ପା ଇଂଲଣ୍ଡର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଷ୍ଟ୍ରକର ପଦବା ଗ୍ରହଣକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଇଂଲଣ୍ଡ, ସୁଶିଳଣ୍ଡ ଏବଂ ଆୟାରଲଣ୍ଡ ଯେତେବେଳେ ପିଉରିଟାନ୍ ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ପଦତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା, କିପରି ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଚଳ ପରିଚାଳିତ ହେବ ସେଥିଲାଗି ଉପାୟ ଉଦ୍‌ଭାବନା କରବା ନମନ୍ତେ ଫୁଲ୍‌ଏଲ୍ ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ମହାସଭାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ

ବାରମ୍ବାର ଅନ୍ଧାନ କଲେ । ଯେଉଁ ସୈନିକ ପୁରୁଷମାନେ ନିଜର କୁ
ଓ ପ୍ରାବେଳି ଦେଇ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଦେଶର ଅଧୀଶ୍ଵର
ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦେଶଶାସନରେ ଅଧିକାର ଥିବା
ପ୍ରୟୋଜନ । ସେହିମାନେହି ଶୋଣିତ ବିନୟରେ ସ୍ଵାଧୀନତା ହିନ୍ଦୁ
କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରବର୍ଜକାଳ ହିମଭୂମିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ
କହି ଏତେଦିନ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, କିନ୍ତୁ ସଦସ୍ୟମାନେ ତହିଁରେ କର୍ତ୍ତୃପାତ
ନ କରି କେବଳ ଠକି ଦେବା ବସିଲେ । ବୋଧହୁଏ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ
କୌଣସି ମହାସଭା ଅନୁକୂଳ ମତ ଦେବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯାହାହେଉ ଏ
ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଯେଉଁ ୭୦ ଜଣ ମହାସଭାର ସଭ୍ୟ
ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଆଉ ସେଠାରେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି
ପାରିବେ ନାହିଁ, କାରଣ ସମସ୍ତ ଜାତି ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ
ଘଟୁ ଗହମ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅସନ୍ନତ୍ଵ ।

ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ସେମାନେ ଶେଷ ଉତ୍ତର କ'ଣ
ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଆଜିପୁରୀ ଆଜ୍ଞାତ ରହୁଅଛି । ଐତିହାସିକମାନେ
ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଯେତେଥର ସେ ସଭା ଆହୂତ ହେଲା,
ତହିଁରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦାରଣ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ଏହିପରି ବାର
ବାର ହୋଇ ପ୍ରାୟ ବିଂଶବାର ସଭା ଆହୂତ ହେଲା, ପରେ କିଛି ଫଳ
ହେଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ହିମଭୂମିର ଧୈର୍ଯ୍ୟବୀର ଘଟିଲା । ହିମଭୂମି
ଏବଂ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ଏକପକ୍ଷରେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ମହାସଭାର
ସଦସ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଥାଇ ସଦସ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ ପତ୍ତା ନିର୍ଦ୍ଦାରଣ
କରିବା ନିମନ୍ତେ ଘୋର ଆଲୋଚନା କଲେ । ଅବଶ୍ୟ ପରେ ମହାସଭାର
ଅବଶିଷ୍ଟ ସଦସ୍ୟମାନେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ, ସ୍ଵାଧୀନ ଭୂତ ପ୍ରଧାନସାରେ
ସଦସ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ କରିହେଉ; କିନ୍ତୁ ବିପକ୍ଷ ଦଳରେ ଗୁଜ ପକ୍ଷର
ଲୋକ ଅନେକ ଥିବାରୁ ରବିବ୍ୟାପରେ ସଭାରେ ଅଶଙ୍କା କରି ସେ ରମ୍ଭ
ସାର୍ ଆମେଶକୁ ବିଦାୟ କରିଦେଲେ ।

ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଭିଶପ୍ତ କୌତୁହଳର ବିଷୟ ଯେ, ଡିମ୍ବୁଏଲ୍ କପର ନରୁପଦ୍ରବ ସାମାଜିକ ଉପାୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଗାସନ କରିବେ । ତାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଲାଗି ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ଗଠନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରଗତି ଯତ୍ନ ଓ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମେ ପାଲିଆମେଣ୍ଟକୁ ବୁଝାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଆମେଣ୍ଟ ବୋଲିଯାଏ ଏବଂ ଏହା କେବଳ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଂଗଠନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବଧାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଫଳରେ ଅନୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଡିମ୍ବୁଏଲ୍‌ଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହତ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇ ସ୍ଵପ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ସମ୍ଭବ ସମୟରେ ସେ କଣ କରିବେ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ବହୁ ଚିନ୍ତା କଲେନା ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ସେ ଶାସ୍ତ୍ର ରକ୍ଷକ (ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମର ଶୃଙ୍ଖଳା) ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସ୍ଵୀକୃତି ଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଯଥାଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ।

ତଦନନ୍ତର ସେ ଦ୍ଵିତୀୟବାର ମହାସଭା ଆହ୍ୱାନ ପୂର୍ବକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ସଭା ତାଙ୍କର ସମତା ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ଏବଂ ବଳପୂର୍ବକ ସେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଅଧିକାର କରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଲେ । ତେଣୁ ତାହାଦ୍ଵାରା କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାର ଦେବା ଅସମ୍ଭବ ଦେଖି ସେ ତାକୁ ବିତାଡ଼ିତ କଲେ । ତୃତୀୟବାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥା ଘଟିଲା । ସେ ସଭାରେ ତାଙ୍କର ନିମ୍ନମାନଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାନ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନ ଏକା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ବିଗ୍ରହକ । ସେତେବେଳେ ସେହିଠାରେ ଡିମ୍ବୁଏଲ୍‌ଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ସବୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ, ଦୁର୍ବଳ, ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ମାତ୍ର ତହିଁରେ ଏ ସମସ୍ତର ସତ୍ତା କିଛି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଭଳି ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ବଡ଼ ଗଭୀର ଅର୍ଥ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଅବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନା ଲିଖିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ

ତରଫ ଏପରି କଳଙ୍କିତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ହାୟ ! ଅଜ ଅଜକୁ ବାଟ ଦେଖାଇବ ଇପରି !!

ପାଲିଆମେଣ୍ଟ ନିଷ୍ଫଳ ହେବାରୁ ଦେଶରେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଦୁର୍ଦ୍ଦିଗ୍ଦର, ଅସ୍ପଦକତା, ସ୍ୱେଚ୍ଛାଶୁଦ୍ଧତା ସବୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିପ୍ରାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଦେଶ ମହା ଶତ୍ରୁଗୋଳରେ ପଡ଼ିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ନ୍ୟାୟପର ବିଚାରପତି ନିୟୁକ୍ତ କରି ନିରପସ୍ପାମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା, ଦେଶରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଏବଂ ଧର୍ମରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସ୍ୱଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ଜଳାଞ୍ଜଳ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ସେ ଏପରି ଗୁରୁତ୍ୱର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗୃହକୁ ପଳାୟନ କରି ନ ଥିଲେ । ପଳାୟନ କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ଏବଂ ଚତୁର୍ଥେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗୂର୍ଲସ୍ ଷ୍ଟୁଆର୍ଟ ଏବଂ ଅଣ୍ଡସେନା (Charles Stuart and Cavaliers) ମାନେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେତତ୍ତ୍ୱବରେ ଅନାଇ ରହିଥିଲେ ।

କ୍ରିମ୍‌ସ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନ କଥା ସ୍ମରଣ କଲେ ହୃଦୟରେ ଅତିଶୟ ସୋର ଜାତ ହୁଏ, ଦେହ ସୋମାସ୍ଥିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବତନ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ହର୍ଟ୍‌କିନ୍‌ସନ୍ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ଅନାସ୍ଥାସ୍ତବ ଦେଖାଇବା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ । ହର୍ଟ୍‌କିନ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରିମ୍‌ସ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ସ୍ନେହ ଓ ପ୍ରୀତି ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପରେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାରୁ, ବହୁ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆଉ ପୂର୍ବ ମିଳନ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧା ମାତାଙ୍କ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଭାବିଲେ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ ନ କରି ରହି ହୁଏ ନାହିଁ । ବାରପ୍ରସବିନୀ ମାତା ନିର୍ଭୀକ ହୃଦୟରେ ଉତ୍ସରଙ୍କ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରି ନିଜ ଗୃହରେ ଏକାକିନୀ ବାସ କରୁଥାନ୍ତା । ପ୍ରତ୍ୟେକ କିମାଣ ଗର୍ଜନରେ ସୁନ୍ଦ ନିହତ ହେଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଜାତ ହୁଏ । ତେଣୁ କ୍ରିମ୍‌ସ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଥରେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା

କରୁଥିଲେ । ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ମାତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ଯେ, ପୁଅ ନିହତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଶେଷ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କେବଳ ଦୁଃଖ ଓ ସନ୍ତାପପୂର୍ଣ୍ଣ । ତହିଁରେ ସେ କ'ଣ ଲାଭ କରି ଅଛନ୍ତି ? ଯଶ, ଅଭିଳାଷ, ଇତିହାସରେ ସ୍ଥାନ ! ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ କବରରୁ ଶବ ଅଣି ନିଗଡ଼ିବନ୍ଧ କରି ଝୁଲାଇ ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର କି ସ୍ୱନ୍ଦର ସ୍ଥାନ ! ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଦେଶ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା ଉଚିତ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଚତ୍‌ପତିବର୍ତ୍ତୀରେ କେବଳ କୁପ୍ରା, ନିନ୍ଦାବାଦ ରଚନା କରିଅଛି । ସେ ମନୁଷ୍ୟର କୃପାଭୀଷା କରି ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଭ୍ରାନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସୁବିଚାର କରି ନାହିଁ ।

ଏହି ପିତୃତ୍ୱଟାନ୍ ଧର୍ମର ଅନଲକ୍ଷଣା ନିର୍ଦ୍ଦାପିତ ହେବାର ପ୍ରାୟ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ପୁଣି ତାହାର ବହି ଅଜ୍ଞ ଏକପ୍ରକାରେ ଜଳି ଉଠିଲା । ଏ ବହି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଦୃଶ୍ୟ ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହା ସର୍ବଜନବିଦିତ, ପୃଥ୍ୱୀବାସିଣ୍ୟାତ ବିରାଟ ପ୍ରସାସୀ ଶୁକ୍ଳବିପ୍ଳବ । ଯଦି ପିତୃତ୍ୱଟାନ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମର ଦୃଢ଼ାୟ ଦୃଶ୍ୟ; ତେବେ ଏହା ତୃତୀୟ ଏବଂ ଶେଷ । ଏହା ସମସ୍ତ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ବିନଷ୍ଟ କରି ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଘେନି ଆସିଲା । ପିତୃତ୍ୱଟାନ୍ ଧର୍ମ ଫିମ୍‌ସ୍‌ଏଲ୍‌ଙ୍କୁ ନେତା ରୂପରେ ପାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଶୁକ୍ଳବିପ୍ଳବରେ ମଧ୍ୟ ନେତାପୋଲିଅନ୍ ନେତୃତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ନେପୋଲିଅନ୍—କିନ୍ତୁ ଫିମ୍‌ସ୍‌ଏଲ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଥିଲେ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଯଶ ସମସ୍ତ ଇଉରୋପ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା, ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧି ହୋଇ ନାହିଁ । ଫିମ୍‌ସ୍‌ଏଲ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱନ୍ଦର ସରଳତା ଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କଠାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ, ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳରେ ଜୀବନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ସେ ରାଜବାନଙ୍କ କୃପାଭୀଷା କିମ୍ବା ରାଜବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା

ଅସ୍ପଷ୍ଟମର୍ତ୍ତ୍ୟ କର ନାହାନ୍ତି । ଭଗବତ୍ ଅଦେଶ ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ମାରବରେ କାଳସେପଣ ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଦର୍ଶି ନାହିଁ । ନେପୋଲିଅନ୍
ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେ ଯୁଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହ ବଞ୍ଚାସ
ନ ଥିଲା । ମାରବତା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣମାନଙ୍କର ବୋଲି ପରିଗଣିତ
ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ପିତ୍ତରିଟାନ୍ ବଞ୍ଚାସରୁ ଆସି ନଥିଲା—
ଆସିଥିଲା ଅବିଶ୍ୱାସବାଦରୁ । ତାଙ୍କଠାରେ ସିପ୍ରତା, ଗୁପ୍ତତା ଓ ଅଭିଷ୍ଟ
ପଲପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରଭୃତି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଏକ ଦିନରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଦେଖୁଁ, ବାକ୍‌ଗୁଳନ ନିମନ୍ତେ
ବାକ୍‌ଗୁଳନର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଉଚ୍ଚାରିଲାଣି ଇଂରାଜିଆଁ
ସତତ ଉଦ୍ୟମଶୀଳର କୃତ୍ରିମତା । ହୁମ୍ (Hume) ଙ୍କର ମତବାଦ
ନେପୋଲିଅନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ । ଏହି ଉଚ୍ଚାରିଲାଣି, ମହତ୍ତ୍ୱ ବାସନା
ପ୍ରଥମରୁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି, ସମ୍ପ୍ରାମ କରି, ଶେଷରେ ତାଙ୍କ
ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ଧୂସ ସାଧନ କରିଥିଲା ।

ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମିଥ୍ୟାସତ୍ତା ପ୍ରଚାର ଅମାକ୍‌ମାୟ । ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ
ଭ୍ରମରେ ପକାଇବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଏ ମିଥ୍ୟା କଥା ପ୍ରଚାରର ଅବତାରଣା ।
କୌଣସିମତେ ମିଥ୍ୟାକଥା କହିବା ଭଗବତ୍ ନୁହେଁ ସତ୍ୟତା ଏହା
ଦୁଷ୍ଟଶୀୟ । ଥରେ ମିଥ୍ୟାକଥା କହିଲେ ଅନ୍ୟ ଥର ପ୍ରୟୋଜନ ସମୟରେ
ତାଙ୍କ କଥା କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ ।

ତଥାପି ତାଙ୍କର ଯେ ସରଳତା, ଅକୃତ୍ରିମତା ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ ।
ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକପ୍ରକାର ସରଳତାର ସତ୍ତ୍ୱ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ସତ୍ୟ
ଉପଲବ୍ଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ବସ୍ତୁ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ
ତାଙ୍କର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲା । ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନେକାଂଶରେ ସତ୍ୟ
ବିଷୟରେ ପରିଗୁଳିତ । ମିଶର ଦେଶକୁ ଅଭିଯାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ
ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ସେହି ପୋତରେ
କିଛି ଚର୍ଚ୍ଚାମୟ, ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଉତ୍ତରଦେଶ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସ୍ତୀକାର

କରୁଥିଲେ । ତହିଁ ନେପୋଲିଅନ ଉର୍ଦ୍ଦୁକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିଷେପ କରି ନିଷଦ୍ଧ ଖଚିତ ଅନନ୍ତ ମାଳାକାଶକୁ ଦର୍ଶାଇ କହିଲେ, ‘ଏ ସମସ୍ତର କର୍ତ୍ତା କିଏ ?’ ଏହି ସମୟରେ ରାଗବତ୍ ପ୍ରେମରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା, ଶବ୍ଦରେ ସ୍ବେମାଞ୍ଚି ହେଲା; ଗଭୀର ସତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ରହିଲା । ବ୍ୟାବହାରିକ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେହିପରି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କଲେ କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାର ହୋଇପାରିବ, ତାହା ସମ୍ୟକ୍ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ସେ ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ସାମଗ୍ରୀର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ସମର୍ଥା ଥିଲା । ସେଣ୍ଟଡେଲେନାରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ (ଯେଉଁଠାରେ ୧୮୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ) ତାଙ୍କର ଏ ଶକ୍ତି ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହ୍ରାସ ପାଇ ନ ଥିଲା ।

ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ରୂପ ମହାସତ୍ୟଟିକୁ ସେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବନ୍ଧମୂଳ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦମ୍ଭାୟ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରବଦ୍ଧ ଜାଗିଥିଲା, ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ତାହାକୁ ଦମନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।

ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଏହି ଶକ୍ତି ସତ୍ୟଟି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସେହି ପ୍ରେରଣାରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଜାଲ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଯୋଗ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉଚ୍ଚପଦବୀରେ ଅଧିରୁଦ୍ଧ କରିବା କିମ୍ବା ଶାସନଭାର ଅର୍ପଣ କରିବା ତାଙ୍କର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଶୁଦ୍ଧବିପ୍ଳବରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସତ୍ୟଟି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରବାଦର ଅନୁଗାମୀ ଥିଲେ । ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଯେ ଅସ୍ପଷ୍ଟକଳା ନୁହେଁ, ତାହା ସେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ରୁଚିଥିଲେ । ସେ ଅସ୍ପଷ୍ଟକଳାକୁ ଅଲଗାୟ ଘୃଷ୍ଣା କରୁଥିଲେ । ୧୮୫୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର

ଜୁନ ୨୦ ତାରିଖରେ ସେ ଏକ ବରୁନ (Bonrienne) ଗୁଡ଼ା ପାନାଗାରରେ ବସିଥିଲେ, ଏପରି ସମୟରେ ବିଦ୍ରୋହୀ ସେନାଗଣ ସେ ପଥରେ ଯାହା କଲେ । ତାହା ଦେଖି ସେ ଅତିଶୟ ଆଶେପ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, “ଏମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।” ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସକୁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ବିଷୟରେ ଶକ୍ତି ଦାନ କରୁଥିଲା । ପରାସୀ ଶତ୍ରୁ ବିପ୍ଳବ କ୍ଷମର ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବ, ଏହି ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ଇଟାଲି ଯୁଦ୍ଧ ଯାହାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲେବେନ (Leoben) ସନ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ଥିଲେ । ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଅଧିନାୟକ ନ ଥିଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେବା କଷ୍ଟକର ହେବ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯିବା ଜାଣି ସେ ଯତ୍ନପ୍ରୟୋଗ କରି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ—କ୍ଷମର ତାଙ୍କର ସାଧୁ ଉଦ୍ୟମ ସଫଳ ହେବ । ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପ୍ରଭାବ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା ହେତୁ ସେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ଦେଶର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଲେ ଏବଂ ରାଜପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେଲେ । ଲେବେନରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରି ତାଙ୍କର ଅଧିନାୟକତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୃତ୍ରିମତା ପ୍ରବେଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଲାଶ୍ଟ ରାଶ୍ଟ କରି ପକାଇଲା । ସେ ଆଜି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ ରୂପରେ ରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ଗୋଟିଏ ରାଜବଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସଫଳ ହେଲା । ୧୦ ବିଶେଷ ପରାସୀ ଶତ୍ରୁବିପ୍ଳବର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ତାହାହିଁ ଥିଲା ? ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ମତିଭ୍ରମ ହେଲା, ବୁଦ୍ଧି ଲୋପ ପାଇଲା; ଅସତ୍ୟ ନିକଟରେ ନିଜର ଆତ୍ମା ବନ୍ଧିତ ହେଲା । ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ଦୋର ବିଷୟବାସନା ତାଙ୍କର ଆଶା ହୋଇ ଉଠିଲା । ଥରେ ପାପ ପଙ୍କରେ ପଡ଼ିନିଷେପ କଲେ ପଙ୍କରୁ ଆଜି ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । କ୍ରିମେ କ୍ରିମେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ପାପ ପଙ୍କରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଶ୍ୱାମିପୋଲିଆନ୍ ଅତିଶୟ ରୂପରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିକୁ

ଅବଶ୍ୟାସ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅକାଶରେ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗୃହ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କର ଏଡ଼େ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କେଉଁଆଡ଼େ ଶୂନ୍ୟରେ ଉଠିଲା ଗଲା । ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରବାଦ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାଳ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ତବ୍ଧ କରି ଶୁଷ୍କ ପଥରେ ଅଗ୍ନିବତ୍ ଜଗତକୁ ଧୂମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କଲା । ତହିଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସବୁ କୁହକବତ୍ ବିଲ୍ଲାନ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀ ନଦୀ ପବନ ସହଚ ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନ; ମସ୍ତକ ଉପରେ ମାଳାକାଶ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ତାରା ସହଚ ସେହିପରି ବିରାଜିତ; କିନ୍ତୁ ନେପୋଲିଅନ୍ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମତବାଦ ସଶସ୍ତ୍ରାବତ୍ ଶୂନ୍ୟ, ଶୂନ୍ୟ — ମହା ଶୂନ୍ୟରେ ବିଲ୍ଲାନ !

ଓଇମାର (Duke of Weimar) ଯଥାର୍ଥ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ମତବାଦ କେବଳ ଅନ୍ୟାୟ. ଅସତ୍ୟ ଓ ମିଥ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ତେଣୁ ତାହା ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ନେପୋଲିଅନ୍ ଯେତେକ ପରିମାଣରେ ପୃଥିବୀକୁ ଦମନ କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ, ତେତେକ ପରିମାଣରେ ତାହା ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଠି ପ୍ରତିହତ୍ୟା ନେଲା । ଅନ୍ୟାୟ ମୂଳ କଲିଙ୍ଗର ସହଚ ଫେରି ଆସେ । ନ୍ୟାୟପର ଭାବରେ ଯେ ଯାହା ସମ୍ପାଦ କରି ଅଛନ୍ତି ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଧୂମ, ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ସୁଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବା ରୂପ ମହାସତ୍ୟଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ନ କରି ସେ ଅର୍ଦ୍ଧସମ୍ପାଦ ଭାବରେ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଗଲେ ।

ସେଣ୍ଟହେଲନାରେ ସେ ହସାର ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାହା ଶ୍ରବଣ କଲେ ବାସ୍ତବିକ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ପୃଥିବୀ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥକୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ତହିଁର ଏକତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ରାଟ୍ ବୋଲି ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଧୂର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ଅଭ୍ରବରେ ପ୍ରାନ୍ତସର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିପାରିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅଭ୍ରବରେ ସବୁ ଗୁରୁତ୍ୱର ହୋଇଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାଙ୍କର ଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ବୁଝିପାରି ଅଭିଶପ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ହେଲେ । ସତ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରରୁ ଥରେ ଅବତରଣ କରି, ସେ କ୍ରମଶଃ ଘୋର ପାତାଳକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ହୃଦୟ ସତ ବିଷତ, ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ସେ ତାଙ୍କ ପଞ୍ଚବୌଦ୍ଧିକ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଶେଷିଏ ବିଶାଳ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତି ଅକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବିତ ହୋଇ ସଦୃଶ ପୁଣି ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଲୋକ ଖଣ୍ଡବତ୍ ଅସ୍ତ୍ର ହୋଇଗଲା । ଏହି ଅସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଶେଷ ମହାପୁରୁଷ ।

‘ଶେଷ’ କଥାଟି ଦୁଇଟି ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । କାରଣ ଅନେକ ଯୁଗ ଧରି ଅନେକ ଦେଶରେ ବହୁ ପୁରୁଷାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯେଉଁ ଅନ୍ୱେଷଣ—ବାର ଅନ୍ୱେଷଣ ଚାଲିଥିଲା, ତାହା ଏଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ଏ ବିଷୟଟି ଖୁବ୍ ବିଶାଳ ଏବଂ ଗୁରୁତର । ଏଡ଼େବଡ଼ ଗୁରୁତର ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଦୌ ସୁବିଚାର—ନ୍ୟାୟ ବିଚାର—ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । କେବଳ ଏହା ଦ୍ୱାରା ବାରପୂଜାର ପଦ୍ଧତି ପଡ଼ିଅଛି ମାତ୍ର । ପାଠକମାନେ ଯେ ଅବହୃତ ଚିତ୍ତରେ ଏତେବେଳେଯାଏ ତାଙ୍କର ସମୟ ନଷ୍ଟକର ଯୈର୍ଦ୍ଧି-ଧର ରହି ଅଛନ୍ତି, ସେଥି ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଶତକୋଟି ଧନ୍ୟବାଦ !

ସ ମା ପ୍ତ ।

